

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı

**KIZ ANADOLU İMAM HATİP LİSELERİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN MESLEK
SEÇİMİ VE KARIYER YÖNELİMLERİ ÜZERİNE BİR OLGUBİLİM ÇALIŞMASI**

Gölsu NAİBOĞLU
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul, 2020

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı

**KIZ ANADOLU İMAM HATİP LİSELERİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN MESLEK
SEÇİMİ VE KARIYER YÖNELİMLERİ ÜZERİNE BİR OLGUBİLİM ÇALIŞMASI**

**A STUDY OF PHENOMOLOGY ON THE PROFESSIONAL SELECTION AND
CAREER ORIENTATION OF STUDENTS IN GIRLS' ANATOLIAN IMAM HATIP
HIGH SCHOOLS**

Gülsu NAİBOĞLU
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZDEMİR

İstanbul, 2020

**Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
©2020**

ONAY SAYFASI

ETİK BEYAN

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tüm 15 Temmuz Şehitlerimizin
ve Şehit **Murat NAİBOĞLU’ nun** anısına ...

ÖZGEÇMİŞ

1999	Özel Marmara Koleji
2003	Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı
2003	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Sertifika Programı
2003-2016	Farklı Özel Okullarda İngilizce Öğretmeni
2016-	Şehit Mete Sertbaş Türk Telekom Ortaokulu'nda İngilizce Öğretmeni
2017	Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş

ÖN SÖZ

Yüksek lisansa başlamam konusunda beni yüreklendiren, desteğini ve dualarını eksik etmeyen Sayın Hocam Dr. Öğr. Üyesi Kamil Arif KIRKIÇ' a, çalışmanın her aşamasında sabrı ve anlayışı ile kendisinden çok şey öğrendiğim, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, rehberliği ve en önemlisi verdiği manevi destek ile beni zor günlerimde bile hedeflerimden vazgeçmemem gerektiği konusunda cesaretlendiren çok değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZDEMİR' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

15 Temmuz 2016 ile değişen hayatımın sıkıntılı dönemlerinde beni ayakta tutan mesleğimin parçaları olan tüm yöneticilerime, meslektaşlarıma, öğrencilerime ve aynı zamanda arkadaşlarıma, can dostlarıma, gizli kahramanlarıma, anneme ve babama ve en önemlisi iki canım olan kızım ve oğluma bu süreçte sabırla yanımda oldukları için çok ama çok teşekkür ederim.

ÖZET

Modern toplumlarda bireyler kendi iradeleri ile meslek seçimlerini ve buna bağlı kariyer gelişimlerini tercih noktasında özgürdürler. Günümüz rekabet ortamında daha nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bireyler, meslek seçimi ve kariyer tercihi süreçlerinde doğru kararlar alamazsa hem öğrenim hem de iş hayatlarında mutsuz olmakta ve istenilen verimi alamamaktadırlar. Bireyin toplum içerisinde var olmasında, yaşam tarzını ve gelecek planlarını şekillendirmesinde seçeceği mesleği ve kariyer tercihleri büyük oranda etki edecektir. Bireylerin özgür oldukları seçimlerin bu noktada işe yararlılığı kalmamakta ve doğru bilinçlendirilmeye ve öncelikle kendilerini tanımaya ihtiyaçları doğmaktadır. Öğrenciler; seçimlerini ne kadar kendi ilgi, yetenek, beceri, istek ve arzuları doğrultusunda yapmaktadırlar ya da ne kadar çevrelerinden etkilenecek şekilde yol almaktadırlar hususu öğretmenler, aileler, politika yapıcılar tarafından net bilinmelidir. Bu konuda birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar lise öğrencilerinin kariyer inançları, meslek seçimleri, üniversite bölüm tercihleri, karar verme güçlükleri, kariyer düşüncelerini etkileyen faktörler, mesleki olgunluk, mesleki ilgi... gibi başlıklar altında yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmalar normal liseler, Anadolu liseleri ve meslek liseleri yönünden ele alınmış ve ağırlıklı olarak nicel çalışmalardır. Bu araştırmanın asıl çıkış noktası, din görevlileri yetiştirmek amacı ile kurulmuş olan İmam Hatip Liselerinde öğrenim gören öğrencilerin son yıllarda farklı mesleki yönelimlerde ve tercihlerde bulunduklarının dikkati çekmesidir.

Belirtilen gerçekler doğrultusunda, bu araştırmanın amacı; Kız Anadolu İmam Hatip Liselerindeki son sınıf öğrencilerinin, meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörleri tespit etmek ve farklı meslek gruplarına yönelen öğrencilerin nelerden etkilendiğini ortaya çıkartmaktır.

Araştırma nitel yaklaşımlardan “fenomenoloji” kullanılarak yürütülmüştür. Araştırma, İstanbul ilinden seçilen beş farklı Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 25 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak “görüşme” tercih edilmiştir. “Görüşme” araştırmacıya bireyle daha yakın ve empatik bir ortam oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve alan uzmanları tarafından da uygunluğu tespit edilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmış ve araştırmacı sonda görevi gören sorularla bireylerin, belki de önceden fark edemediği yaşanmışlıklarını ortaya koymalarına yardımcı olarak, daha derin bilgilere erişmeye fırsat bulmuştur. Araştırmanın, bulgular bölümünde katılımcıların birebir

görüşlerine uygun doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bu alıntıların, araştırma verilerinin geçerlik ve güvenilirliğini arttırması kabul edilebilir. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için uzmanların görüşüne başvurulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler, nitel veri analiz tekniklerinden betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara öğrencilerin; küçük yaşlardan itibaren meslek seçimleri hakkında düşünceler yürütmeye başladıkları, zaman içerisinde kendilerini (kişilik özellikleri) daha iyi tanıdıkça mesleklere olan bakış açılarının değiştiği, kız öğrenci olmalarından dolayı, ileriki hayatlarında aile kuracakları dönemde onları zorda bırakmayacak mesleklere yöneldikleri fakat yine de mutlu olacakları ve kendi istedikleri mesleği seçtikleri, milli ve manevi duygular ile vatana katkıda bulunacak işler yapmak istedikleri, ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda yapacakları seçimlerin daha sağlıklı ve mutlu olacakları meslekler icra edebilecekleri ve kariyer yolu çizceklerini fakat bu doğrultuda okullarından erken yaşlarda destek görmeleri gerektiği saptanmıştır.

Araştırma bulgularından yola çıkarak, MEB 2023 Eğitim Vizyonunda da yer aldığı üzere öğrencilerin erken yaşlardan kendilerini doğru tanımaları ve kendilerini bilerek, çevrelerinin doğru yönlendirme ve destekleri ile, mutlu olacakları ve mutlu olduklarında daha verimli işler yapacakları meslekleri seçmeleri ve kariyerlerine yön vermeleri konusunda destek olunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Meslek seçimi, kariyer yönelimi, İmam Hatip Lisesi (İHL)

ABSTRACT

In modern societies, individuals are free to choose an occupation of their own choice and the related career development. Since society needs more qualified manpower in today's competitive environment, it will be inevitable that students will be unhappy and unable to benefit in their higher education and work lives if they cannot make the right decisions in their profession and career choices in the required time frame. The existence of an individual in society, lifestyle, and future plans will be determined largely by the choice of profession and career. The choices in which individuals are free become useless at this point, and they need to be properly informed and to know themselves first. Teachers, families, and policy makers should know clearly about how much they make their choices based on their own interests, abilities, skills, wishes and desires, or how much they are influenced by their environment. Many studies have been conducted on this subject. These studies were conducted under the headings of high school students' career beliefs, career choices, university department preferences, decision making difficulties, factors affecting career thoughts, professional maturity, and professional interest. These studies are conducted from the point of view of regular high schools, anatolian high schools and vocational high schools, and are mainly quantitative studies. The main starting point of this research is that students who study at Imam Hatip High Schools, which were established to train religious officials, have attracted attention in recent professional orientations and preferences.

In line with the facts stated, the aim of this research is to determine the factors that affect the choice of profession and career of the senior students in Girls' Anatolian Imam Hatip High School and to reveal what students who turn to different professional groups are affected by.

The research was carried out using the "phenomenology" which is one of the qualitative approaches. The research consists of 25 students studying in five different Girls' Anatolian Imam Hatip High Schools from the city of Istanbul in the 2019-2020 academic year. "Interview" was preferred as the data collection method. "Interview" creates a closer and empathic environment with the individual to the researcher. The data were collected using the semi-structured interview form developed by the researchers and the suitability of the field specialists, and the researcher had the opportunity to access deeper information by helping the individuals to reveal their experiences that they may not have noticed before. In the findings section of the research, direct quotations are presented in accordance with the

individual opinions of the participants. It is acceptable for these citations to increase the validity and reliability of the research data. In addition, experts' opinions were taken to ensure the reliability of the research.

The data obtained through the semi-structured interview form were analyzed by using descriptive analysis technique, which is one of the qualitative data analysis techniques. In the findings obtained as a result of the analysis, the students; started to start thinking about their career choices from a young age, as they get to know themselves better (personality traits) over time, because they are schoolgirls, they will turn to jobs that will not leave them in a difficult time in their future lives, but they will still be happy and choose their own profession, want to do works that will contribute to the homeland with national and spiritual feelings, choices that they will make in line with their interests and abilities will be able to perform occupations in which they will be healthier and happier and draw a career path, but in this direction they should get support from their schools at an early age have been determined.

Based on the findings of the research, as it is included in the MEB 2023 Education Vision, students should be supported in getting to know themselves from an early age and knowing themselves, choosing the professions that they will be happy and do more productive jobs and guide their careers.

Key Words: Professional selection, career orientation, imam hatip high school

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
ÖZGEÇMİŞ	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR.....	xv
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.5. Araştırmanın Varsayımları	5
1.6. Araştırma Tanımları	5
BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Kavramsal Çerçeve / İlgili Literatür	7
2.1.1. Meslek	7
2.1.1.1. Meslek Seçimi	9
2.1.2. Kariyer.....	11
2.1.2.1. Kariyer Yönelimi.....	12
2.1.2.2. Kariyer Planlama	13
2.1.3. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi	14
2.1.4. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi Kararsızlığı	15
2.1.5. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi Kuramlarına Genel Bir Bakış	17
2.1.5.1. Ginzberg ve Arkadaşlarının Mesleki Gelişim Kuramı	17
2.1.5.2. Super'in Yaşam Boyu Gelişim Kuramı.....	19

2.1.5.3. Gottredson'ın Daraltma ve Uzlaştırma Kuramı.....	21
2.1.5.4. Krumboltz'un Sosyal Öğrenme Kuramı.....	21
2.1.5.5. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuramı	23
2.1.5.6. Brown, Hackett ve Lent'in Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı	24
2.1.5.7. Parsons'ın Özellik ve Etmen Kuramı	25
2.1.5.8. Holland'ın Tipoloji Kuramı.....	26
2.1.6. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimini Etkileyen Faktörler	28
2.1.6.1. Demografik Faktörler	30
2.1.6.1.1. Yaş	30
2.1.6.1.2. Cinsiyet	32
2.1.6.2. Sosyolojik Faktörler	33
2.1.6.2.1. Aile.....	33
2.1.6.2.2. Sosyal Çevre ve Sosyo-Ekonomik Sınıf.....	36
2.1.6.3. Psikolojik Faktörler	37
2.1.6.3.1. Kişilik.....	37
2.1.6.3.2. İlgiler ve Yetenekler.....	39
2.1.6.3.2.1. Yetenekler.....	39
2.1.6.3.2.2. İlgiler	40
2.1.6.3.3. Değerler ve Mesleki Değer	42
2.1.7. İmam-Hatip Liseleri	44
2.1.7.1. Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liselerine Genel Bir Bakış.....	44
2.1.7.1.1. 1924-1930 Yılları	44
2.1.7.1.2. 1930-1948 Yılları	44
2.1.7.1.3. 1948-1951 Yılları	45
2.1.7.1.4. 1951-1971 Yılları	45
2.1.7.1.5. 1973-1997 Yılları	46
2.1.7.1.6. 1997'den Günümüze	46
2.2. İlgili Araştırmalar	48
BÖLÜM III: YÖNTEM	51
3.1. Araştırmanın Yöntemi	51
3.2. Çalışma Grubu	52
3.3. Verilerin Toplanması	54
3.5. Verilerin Analizi	55

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği	56
3.7. Araştırmacının Rolü	58
BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUMLAR	59
4.1. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi	60
4.2. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler	61
4.3. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler	64
4.4. Meslek ve kariyer tercih döneminde okuldan beklentiler	75
BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	79
5.1. Sonuçlar	79
5.1.1. Meslek ve Kariyer Fikirlerinin Ortaya Çıkış Dönemine Ait Sonuçlar	79
5.1.2. Meslek ve Kariyer Fikirlerinin Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörlere Ait Sonuçlar	80
5.1.3. Meslek ve Kariyere İlişkin Görüşlerin Zaman İçinde Değişimini Etkileyen Faktörlere Ait Sonuçlar	80
5.1.4. Meslek ve Kariyer Tercih Döneminde Okuldan Beklentilere Ait Sonuçlar	83
5.2. Tartışma	84
5.3. Öneriler	89
KAYNAKÇA	92
EKLER	109
Ek-1: Görüşme Formu	109

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 2.1. Holland'ın Kişilik Tipleri Özellikleri.....	27
Tablo 2.2. Rokeach'ın değer ölçeğinde yer alan amaçsal ve araçsal değerleri	43
Tablo 3.1. Katılımcılara ait bilgiler.	53
Tablo 4.1. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi.	60
Tablo 4.2. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler.	62
Tablo 4.3. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler.	64
Tablo 4.4. Meslek ve kariyer tercih döneminde okuldan beklentiler.	76

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 2.1. Ginzberg ve Mesleki Gelişim.....	19
Şekil 2.2. Krumboltz' un Sosyal Öğrenme Kuramı	23
Şekil 2.3. Holland'ın Kişilik Altıgeni.....	27
Şekil 2.4. Meslek Seçimini Etkileyen Sistemler Grafiği	29
Şekil 2.5. Çocuk ve ergen mesleki gelişim modeli ile ebeveynlik arasındaki ilişki	34

KISALTMALAR

MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
SBKK	: Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı
PDR	: Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik
İHL	: İmam Hatip Lisesi

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Toplumlar, bireylerin yetişme ve yetiştirilme süreçlerinin en önemli basamağı olan eğitim-öğretim faaliyetlerinde ve bu faaliyetlerin sonucunda bireyin meslek sahibi olma, mesleğinde iyi yerlere gelerek kariyer seçimlerini ileri düzeylere getirmelerinde beklenti içindedir. Meslek kavramını, insanların geçirdikleri eğitim süreçlerinin ardında insanlığa hizmet sunduğu ve sonucunda da hayatlarını devam ettirebilmek için gelir elde ettikleri faaliyetlerin tamamı olarak tanımlayabiliriz (Kuzgun, 2000, s. 3). Kariyer ise ilk akla gelinen tanım ile üst düzey yöneticilik basamaklarına erişmek anlamı taşıırken (İbiş, 2011), günümüzde ise sadece bununla kalmayarak süreç içerisinde kişinin edindiği “bilgi, uzmanlık, deneyim, görev değişikliği” bütünüdür (Erdoğan, 2003, s. 58).

Kişinin kariyerine adım atmadaki en önemli yönelim, meslek seçimiyle gerçekleşir ve seçtiği meslekteki ileri düzey hedefleri ile hem kendi hem de diğer çalışanlara karşı olan başarıları gelecek süreçteki kariyer basamaklarını da belirlemiş olur (Altuntaş, Korkmaz, Baykal, Özyürek, Pazar ve Şenay, 2005). Meslek yönelimi ve onu takip eden kariyer kavramları, meslek edinmekle bitmeyen aynı zamanda meslek edinmekle gelen sosyal statüyü de içeren bir kavramdır. Bu nedenden dolayı günümüzde “Meslek Seçimi yerine Kariyer Gelişimi kavramı” üzerinde daha fazla durulmaktadır (Kuzgun, 2000, s.18). Meslek sahibi olma yolundaki en önemli süreç bireyin okul hayatı boyunca edindiği eğitim sonucu ortaöğretim 12. sınıf seviyesinde artık bir seçim yapma sürecine girmesiyle başlar. Bireyin meslek seçimi ve ilerideki kariyerini de etkileyecek olan son sınıf düzeyi, bireyin “ergen” dediğimiz dönemini büyük ölçüde içine almaktadır. Bu dönem içerisinde birey sadece meslek seçimi yapmaz aynı zamanda kariyer yöneliminde de bulunur (Hamamcı ve Çoban, 2007).

Meslek seçimi yetenek, ilgi, ihtiyaç ve diğer yandan psikolojik, sosyo ekonomik durum ve cinsiyet vb gibi faktörleri içeren karmaşık bir davranıştır (Kuzgun, 2000, s. 5). Ortaöğretim öğrencilerinin kariyer yönelimlerini etkileyen bulundukları gelişim dönemlerinin yanında diğer faktörler neler olabilir? Çalışma bu soruya cevap aramak amacıyla yapılacak olup örneklemi ise konuyla ilgili yeterince araştırılma yapılmamış olan okul türlerinden Kız İmam Hatip Liselerinde eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Lise yılları, bireylerin ileriki yaşamlarını sürdürmekte yardımcı olacak meslek seçimlerini; bununla birlikte de kariyer yönelimlerini etkileyecek bir dönemdir. Bu dönem ise ergenlikle beraber onları etkileyerek karar verme konusunda karmaşa yaşamalarına sebep olan bir süreci içermektedir. Ülkemizde yapılan üniversite seçme ve yerleştirme sınavı da onlar için ayrıca zorlayıcı bir durumdur. Bu araştırmada özellikle cinsiyet ve okul türü ayrımı da değerlendirilmeye katılarak, imam hatip okulları bünyesinde eğitim almakta olan kız öğrencilerin, kariyer yönelimlerini nelerin etkileyebileceği konusunu daha ayrıntılı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Bu alanda yeterli çalışmanın yapılmadığı da göz önünde bulundurulursa bu çalışmanın imam hatip okullarında çalışan öğretmenlere, okul yöneticilerine ve politika yapıcılara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kız İmam Hatip Liselerinde eğitim görmekte olan öğrencilerin geleceğe yönelik mesleki ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu öğrenci görüşleri ile tespit etmektir.

Bu ana amaç doğrultusunda çalışmanın alt amaçları aşağıda sunulmuştur.

Çalışma gurubundaki öğrencilerin görüşlerine göre;

- meslek seçimi ve kariyer yönelimleri hangi yaş veya sınıf düzeyinde ortaya çıkmaktadır,
- meslek seçimi ve kariyer yönelimleri nelerden ya da kimlerden etkilenmektedir,
- öğrencilerin sınıf düzeyleri değiştikçe hangi faktörler etkili olmaktadır;
- uygun olan mesleğe yönelme sürecinde hangi çevresel etkenler rol oynamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

“Meslek” kavramı insanların belli işlerde uzmanlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın, toplum içerisinde saygınlık görebilmesi, yaşam şekli, dünya görüşü, kendini geliştirmesi ve yeteneklerini ortaya koyarak bir tatmine ulaşması için meslek sahibi olması önemli bir araçtır (Çakır, 2011, s. 2). Birey hayatının en önemli kararlarından biri olan, seçtiği mesleğin onu ne derece tatmin edebilecek düzeyde olduğunu bilmek durumundadır. Bu seçim uzun bir süreci kapsar ve bireyin gelişen kişiliği göz önüne alınırsa

kişi seçim yapmakta zorlanacak ve çevresel faktörlerden etkilenecektir (Kepçeoğlu, 2001, s. 25). Mesleğe karar verme, dönemler içerisinde gelişirken, kariyer ise bireyin hayatı boyunca süregelir (Özgen, Öztürk ve Yalçın, 2002). İnsanın mesleğinde nasıl ilerleyeceğini düşünmesi, buna uygun davranışlar, tutumlar ve düşünceler sergilemesi kariyerin bir parçasıdır (Kozak, 2001). Kariyer de zaman içinde ilerlemeler, gerilemeler, durgunluklar göstererek değişken bir durum içerir (Erdoğan, 2003). Hall’a göre (1994), kariyer “*bir kişinin yaşamı boyunca edindiği işe ilişkin deneyim ve etkinliklerle ilgili olarak algıladığı tutum ve davranışlar dizisidir.*” Kişi kariyerini, sahip olduğu yetenek, beceri, bilgi, istek, amaç, arzu ve ilgileri doğrultusunda geliştirir (Bayraktaroğlu, 2003).

Kariyer, gençlerin günümüzde meslek seçimleriyle birlikte düşünmeye başlamaları gereken bir olgu haline gelmiştir. Kariyer, sadece bir meslekte terfi etmek anlamına gelmemekte aynı zamanda da mesleki gelişimlerini sergilemelerini de ifade etmektedir. Meslek seçimi ve kariyer gelişimi insanlar için okul öncesi dönemlerden başlayarak iş hayatını sonlandıracağı noktaya kadar devam eden bir süreçtir. Birey meslek seçimini yaparken ve ileriki kariyer sürecini düşünürken birçok alandan etkilenmektedir (Dursun, Yılmaz ve Dursun, 2013); halbuki bu seçimde çok önemli noktalara dikkat edilmesi gerekir. Bireyin kendini tanıması, nelerden zevk aldığını, mutlu olduğunu; nelere yetenekli, ilgili ve istekli olduğunu, kişilik özelliklerini bilmesi gerekmektedir (Koca, 2009). Kariyer gelişimi kuramcıları (Super), bu dönemin aileden, akranlardan, okul ve toplum gibi çeşitli sosyal kurumlardan etkilenme sonucunda meydana geldiğini ifade ederler (Bacanlı ve Sürücü, 2011).

Yaş seçim ve yönelimler evrelerinde birey için başlı başına etken bir rol oynar ve her yaş dönemi farklı beklentilere sahip olduğundan, konumuzu kapsayan lise son sınıf öğrencileri (17-18) uzmanların da ifadesi ile ergenlik dönemini içerisinde bulurlar. Öğrenciler bu dönemde çeşitli açılardan değişimler göstermektedirler; fiziksel, duygusal ve bilişsel (Akkoç, 2009). Bu dönem ayrıca mesleki gelişim süreci açısından karmaşık ve zor geçirilen bir zaman dilimidir çünkü genç kendini bulma evresini yaşamaktadır (Yeşilyaprak, Güngör ve Kurç, 1996, s. 81).

Kariyer gelişiminde, aynı zamanda cinsiyetin, “kız” olmanın etkili bir yordayıcı olması önem arz etmektedir. Kızlar, erkeklere nazaran fiziksel ve sosyal açılardan daha hızlı gelişmektedir (Bacanlı ve Sürücü, 2011). Yapılan çalışmalar cinsiyetin de önemli boyutta etkili olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın en önemli kilit noktalarından olan “kız”

öğrencileri bu süreçte neleri etkilediği ve farklı kılan faktörlerin neler olacağı da çalışılacaktır. Giakanos ve Subich (1988) toplumun kadın ve erkekten beklentilerinin kariyer karar sürecini etkilediğini belirtmişlerdir (akt., Mutlu, 2011). “İnsanlar dişi veya erkek cinsiyeti ile doğar ancak yetiştirilirken toplumun cinsiyetlerine özgü beklediği roller çerçevesinde sosyalleşerek büyür” (Terzioğlu ve Taşkın, 2008). Toplumun cinsiyet algısı da meslek seçimi ve kariyer yönelimlerinde bireyleri etkilemektedir (Seymenler ve Siyez, 2016).

Eğitim sisteminin görevi insanı topluma hazırlamak ve toplumun kalkınmasına destek olmaktır (Hezer, 2008). “Milli eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak, eğitim-insan gücü ve istihdam ilişkileri dikkate alınmak üzere, sanayileşme ve tarımda, modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir” ilkesi milli eğitimin temel amaçlarından (Taş, 2003, s. 33). Okulların temel amaçlarının başında ise toplum içerisinde bireylerin, ihtiyaçlar ve beklentiler yönünden yetiştirilmesi ve bireysel gelişimlerini sağlamalarını desteklemesi gelmektedir (Sarı, 2011). Meslek daha öncede belirttiğimiz gibi “toplumsal bir kavramdır” (Kaya, 1988) ve “sürekli bir eğitim ve öğretim sonrası kazanılır” (Telman, 2006, s. 25). Okullar bireyin bir meslek edinme yolunda ilerlemesinde birer araç görevi görmektedir (Aytaç, 2005, s. 51). Okul bireyin geleceğine etki eden hassas bir etkiye sahiptir ve mesleğe yönlendirmede bir nevi köprü görevi görmektedir (Ay, 2002).

İmam hatiplerin kuruluş amacında “imamlık, hatiplik, Kur’an kursu öğreticiliği gibi hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanların yetiştirilmesi”, buna ek olarak yükseköğretime hazırlayan programları da içeren öğretim kurumlarıdır (Gezer, 2010). Günümüzde ise bu liseler amaçlarından oldukça farklı hedefler içindedir; sadece din görevlisi ve İlahiyat Fakültelerine öğrenci hazırlamaktan çok hem din eğitimi veren hem de farklı yükseköğretim alanlarına hazırlayan bir kurum haline gelmiştir (Çalışkanoğlu, 2018). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2023 Eğitim Vizyonunda da bu hususlara değinilmiştir; “Her çocuk ilgi, yetenek ve mizacı doğrultusunda eğitimden kariyere uzanabilecek, potansiyelini gerçekleştirme imkânına kavuşacak.”, “Kariyer Rehberliği Sistemi kurularak çocukların kendilerini ve meslekleri tanıma ile kariyer seçim süreçleri yapılandırılacaktır” ifadelerine yer verilmiş olup yapılacak olan bu araştırmanın, konuyla ilgili yapılacak çalışmalara kılavuzluk edebileceği düşünülmektedir (MEB, 2018).

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma;

1. İstanbul ili, Anadolu ve Avrupa yakasında bulunan beş farklı Kız İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören 25 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.
2. Kız İmam Hatip Liselerinde okuyan öğrencilerin, görüşme formu doğrultusunda verdikleri cevapları ile sınırlıdır.
3. Zaman değerlendirmesi 2019-2020 yılı ile sınırlıdır.
4. Araştırmanın tasarım sürecinde uzmanlardan alınan görüşler ile sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

1. Hazırlanan görüşme formu sorularının araştırmaya nitelikli veri sağlayacağı ve araştırma konusunun sınırlarını aşmayacak nitelikte olduğu varsayılmıştır.
2. Görüşme formu yönteminin uygulandığı öğrencilerin verdikleri cevaplarda samimi ve içten oldukları varsayılmıştır.

1.6. Araştırma Tanımları

Meslek: Özgüven (2001), mesleği, “kendine özgü az ya da çok bilgi beceri sahibi olmayı gerektiren, bir kimsenin yaşamını sürdürmek, geçimini sağlamak için seçtiği sürekli uğraşı alanı” olarak tanımlar (akt. Gezer, 2010).

Kariyer: Kuzgun (2000), kariyeri, “bir ömür boyu yaşanan olaylar dizisi, mesleklerin ve diğer yaşam rollerinin birbirini izlemesi sonucu oluşan genel örüntü ve gelişim çizgisinde, özellikle meslek rollerinde ilerleme, duraklama ve gerilimleri ifade eden bir kavram” olarak açıklar.

İmam Hatip Liseleri (İHL): Bu liseler, imamlık, hatiplik, Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır (1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 32. madde).

BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kavramsal Çerçeve / İlgili Literatür

2.1.1. Meslek

Çalışma hayatı bireye sosyal bir kimlik geliştirme, benlik saygısını artırma, yetenekleri geliştirme fırsatı sunar ve modern ekonomilerde yetişkin yaşamının merkezinde yer alır (Corey, 2015). Meslek, bireyin yaşamı boyunca etkisinde kaldığı, belki de genel manada kendini tanımladığı ve tamamlandığı vazgeçilmezdir. Meslek kavramı, bireyin öğrenim hayatına başlaması ve hatta öncesinde bireye çevresinin küçük yaşlardan itibaren yönelttiği “*Büyüyünce ne olacaksın?*” sorusu ile karşılaştığı dönem itibarı ile şekillenmeye başlar. Kişi mesleği ne olursa olsun, odaklanarak, en iyisini yapmayı hedefleyerek, yaptığı işten gurur duyarak başarıya ulaşır ve tatmin olur (Niles ve Bowlsbey, 2013, s. 48). Meslek bir yandan insana maddi boyutta doyum sağlarken bir yanda da kendini ortaya koyacağı, geliştireceği, ifade edeceği yollar açar. Toplum içerisinde bireyin kendini bulması ve topluma fayda sağlayarak, sorumluluk hissini arttırması ile mutlu birey olma yolunu da beraberinde getirir (Çakır, 2011). Mesleğin ana amacı da başkalarının yararına olacak şeyler üretmek, belli alanlarda faaliyet göstermektir. Böylelikle hem topluma faydalı olması hem de kişinin geçimi için gereksinim duyduğu parasal gücü elde etmesi paralel bir yol izler (Kuzgun, 2000). Meslekler, insanların günlük gerçekliğinin büyük bir bölümünü oluşturur ve önemli bir kişisel kimlik ve öz değerlendirme kaynağı olarak hizmet eder. İnsanların gerçekleştirdiği mesleki roller, çalışma hayatlarının kalıcı olarak zorlayıcı ve tatmin edici, sürekli sıkıcı veya külfetli ve stresli olup olmadığını belirler (Bandura, 2001).

Kuzgun (2000)’e göre meslek “*insanlara yararlı mal ve hizmet üretmek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, kuralları toplumca belirlenmiş etkinlikler bütünü*” olarak tanımlanır. “Meslek” kavramı insanların belli işlerde uzmanlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın, toplum içerisinde saygınlık görebilmesi, yaşam şekli, dünya görüşü, kendini geliştirmesi ve yeteneklerini ortaya koyarak bir tatmine ulaşması için meslek sahibi olması önemli bir araçtır (Çakır, 2011). Kişi toplum açısından bir yarar sağlayıcı faaliyette bulunmuyorsa yaptığı iş hobiden öteye geçemez; bireyi tatmin edebilir fakat bireysel bir faydada noktanır. Eğer ki toplumun ihtiyacı doğrultusunda hareket ederse hobi meslek boyutuna geçebilir

(Aytekin, 2005). Sanayileşme süreci ile fazlalaşan, nüfus artışı ve buna bağlı ihtiyaç farklılıkları ile değişime uğrayan meslek alanlarının özelleşmesine ve farklı dalların çıkarmasına yol açmıştır (Özsoy, 2009). Meslek, tarihsel süreçte paranın bulunması ve ihtiyaçların gün geçtikçe artması ile daha çok ekonomik bir faaliyet olarak gözükmeye başlamış ve birey için kendini iyi hissetme, doyuma ulaşma, mutlu olma, tatmin olma, kendini bulma ve ispat etme sahasıdır (Kuzgun, 2014, s. 119). İş yapmak, bireyin doğasında var olan ve her zaman eğitim ve öğretime ihtiyaç duyulmadan sergilediği üretme faaliyetleridir. Eğer bu faaliyetler sonucu birey maddi kazanç elde ediyor ise yaptığı iş meslek niteliği kazanabilir. Maddi kazanç dışında da bireyler sosyal ve psikolojik gereksinimleri için de meslek sahibi olup kendilerini ispat etmek isterler (Yeşilyaprak, 2002, s. 23). Bireyler kendi maddi teminatlarını sağlamak, ilgi ve becerilerine dayanarak kendilerini toplumda ifade edebilecekleri bir meslek edinirler (Çakır, 2011). Meslek kavramını, insanların geçirdikleri eğitim süreçlerinin ardında insanlığa hizmet sunduğu ve sonucunda da hayatlarını devam ettirebilmek için gelir elde ettikleri faaliyetlerin tamamı olarak tanımlayabiliriz (Kuzgun, 2000). Meslek sahibi olmak, sürekli bir eğitim ve öğretim süreci sonrası kazanılır ve süreklilik arz eder. Mesleği, birey için artık bir yaşam şekli haline gelir (Telman, 2006).

Birey hayatının en önemli kararlarından biri olan, seçtiği mesleğin onu ne derece tatmin edebilecek düzeyde olduğunu bilmek durumundadır. Bu seçim uzun bir süreci kapsar ve bireyin gelişen kişiliği göz önüne alınırsa kişi seçim yapmakta zorlanacak ve çevresel faktörlerden etkilenecektir (Kepçeoğlu, 2001). Toplum yapısı değiştikçe meslek dalları da çeşitlenmiş, bazı mesleklerin ömrü tükenirken günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle de çok farklı meslek grupları oluşmuştur (Telman, 2006). Bu da gencin görerek ve yaşayarak bir mesleği tanımasını sınırlandırmaktadır. Eskisi gibi bir çocuğun anne veya baba işini gözlemleme ve fikir edinme şansı yoktur (Kuzgun, 2000). Gençler Türk eğitim sistemi içinde sınav kaygısı ve planlama eksikliğinden meslek seçimlerini ve kariyer yönelimlerini sağlıklı yapamamaktadır. Gençler, doğru yönlendirilmedikleri için çevresel faktörlerden daha çok etkilenecek seçimlerini yapmak ile karşı karşıyalardır (Aytaç ve Bayram, 2001). Meslek sahibi olma yolundaki en önemli adım bireyin okul hayatı boyunca edindiği eğitim sonucu ortaöğretim 12. sınıf seviyesinde artık bir seçim yapma sürecine girmesiyle başlar. Bireyin meslek seçimi ve ilerideki kariyerini de etkileyecek olan son sınıf düzeyi, bireyin “ergen” dediğimiz dönemini büyük ölçüde içine almaktadır. Bu dönem içerisinde birey sadece meslek seçimi yapmaz aynı zamanda kariyer yöneliminde de bulunur (Hamamcı ve Çoban, 2007). Mesleğe ve kariyere ilişkin algılar, bireylerin gelişim aşamaları doğrultusunda

zenginleşir ve anlamlaşır. Gelişimsel farklılıklar göz önüne alındığında, meslek seçimi ve kariyer gelişim ihtiyaçlarını doğru bir şekilde ele almak için öğrenci algılarını dikkate almak önemlidir. Meslek, öğrenciler tarafından geçimini sağlamak için gereken kısa süreli bir iş olarak tanımlanmakta iken kariyer ise bireyin seçtiği veya belirli bir alanda gerçekleştirmeyi arzuladığı yaşam boyu sürecek bir iş olarak tanımlanır (Pyne ve Bernes, 2002).

2.1.1.1. Meslek Seçimi

İnsanlar, geçmişten bugüne yapacakları “iş” veya edinecekleri “meslek” konusunda tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Genç, ne olursa olsun ister öğretmen ister sanatkar veya din adamı, işini veya mesleğini hayatı boyunca sürdüreceğinin bilincindedir. Tarihsel süreçte ise endüstriyel devrime kadar babadan ya da başka kişiler tarafından çıraklık yolu ile edinilen meslekler zamanla eğitimle kazanılmıştır ve eğitim meslek edinmede birincil şarttır (Venn, 1968). Seçim ise *“erişme olasılığı olan seçenekler arasından, istenilir yönleri istenmeyen yönlerinden fazla olana yönelmedir”*. Bu durumda birey mesleğini seçerken, meslekler ile ilgili yeterli bilgileri öğrenmek ve kendine uygunluk durumuna göre olumlu ya da olumsuz taraflarını araştırmak zorundadır. Ruh sağlığının ve mutluluğun en önemli temeli doğru mesleğe adım atmakla başlar (Kuzgun, 1982). Freud’un *“Sağlıklı insan sevebilen ve çalışabilen kişidir.”* sözü de insanın mesleği ve kendisi arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Meslek sahibi olmanın bireye fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için kazanılan maddi gücün yanında en büyük katkısı, bireyin sosyal ve duygusal açıdan tatmine ulaşmasını sağlamasıdır. İnsan yaşamında bu kadar etkisi olan meslek seçimi eğer dikkatli ve en doğru şekilde yapılırsa, bireyin yaşam kalitesi ve doyumu daha yüksek seviyede olacaktır (Yeşilyaprak, 2014, s. 220).

Birey, gelişimsel süreci içerisinde çocukluk döneminde neden bir meslek seçmesi gerektiğinin tam olarak farkında değildir (Lehman ve Witty, 2019). Meslek seçimini en özet manasıyla bireyin meslek dalları arasından kendine uygun olan birine yönelmesi ve ona ulaşmak için gösterdiği çabalar olarak tanımlayabiliriz. Kişi erişebileceğini düşündüğü ve farklı etken faktörleri de göz önünde bulundurarak seçimini yapmış olur (Kuzgun, 2000). Meslek seçimi ve kararı süresince bireyin toplumsal değişimlerin (ekonomik, teknolojik...) getirdiği farklı meslek guruplarının farkındalığını kazanmalıdırlar. Yaşanan toplumsal gelişmeler bireylerin karar vermelerini zorlaştırmaktadır ki meslek seçimi kişinin hayatı boyunca vereceği en kritik karardır (Venn, 1968). Bu karar kişinin yaşamının her yönüne etki eder; evlilik, sosyal çevre, alışkanlıklar, fikirler... Günümüzde ise artan çeşitlilik seçim

yapmayı git gide zorlaştırmaktadır (Kuzgun, 2000). Sadece geçimini sağlamakla kalmayacak olan kişi aynı zamanda mesleğiyle yaşar ve onunla yoğrulur, farklı sorumluluklar edinir; toplum içindeki saygınlığı, mesleğine uygun davranmayı, diğer kişilerle olan ilişkisini şekillendirmeyi öğrenir (Telman, 2006).

Dünyanın her yerinde meslek edinmenin öneminden söz edilir ve birçok ülkede sık kullanılan deyişlerden biri de “*insanların eş ve işlerini seçmekte duyarlı olmaları*”dır. Dönemin ihtiyaçlarına göre meslek gruplarında çeşitlenme ve önem durumu farklılık göstermektedir. Örneğin, belli bir dönem jeoloji mühendisliği çok popüler değilken, yaşanan depremler sonucu önem ve ilgi kazanmıştır. Başta sanayileşme ve sonrasında teknolojinin çok hızlı ilerlemesi farklı iş sahalarının ortaya çıkmasına ve bazılarının silinip gitmesine sebep olmuştur. Çok hızlı değişen hayatın akışında, ileride nelerin değişebileceğini öngörerek meslek seçiminin, daha özenli ve dikkatli yapılması gerektiğinin önemi vurgulanmalıdır (Özsoy, 2004). Nasıl ki Endüstri devrimi beraberinde nüfus artışını ve toplumsal ihtiyaçların artışını getirdiyse, meslek alanları da öncesine göre artmıştır (Aytekin, 2005). Toplum yapısı değiştikçe meslek dalları da çeşitlenmiş, bazı mesleklerin ömrü tükenirken günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle de çok farklı meslek grupları oluşmuştur (Telman, 2006). Bu da gencin görerek ve yaşayarak bir mesleği tanımasını sınırlandırmaktadır. Eskisi gibi bir çocuğun anne veya baba işini gözlemleme ve fikir edinme şansı yoktur

Kişiyi tam olarak kendi yapan, onu anlamlandıran, kendini gerçekleştirmesine bir yol olan meslek, sağlıklı bir insanın seçme özgürlüğünü kullanarak kendi yolunu çizmesinde önderlik eder. Özetle seçimlerinde özgür olan birey meslek seçiminde de özgürdür ve bunu kullanmak hakkıdır (Kuzgun ve Deryakulu, 2014). Verilecek kararlar ne olursa olsun her konuda ön bilgi sahibi olmak şarttır ve bu bilgiler doğrultusunda daha az hatalı kararlar vermek mümkündür (Özgüven, 2001). Her genç, belli bir dönemde, hangi mesleği seçeceğini düşünmeye zorlanır. Genç çok farklı ikilemler arasında gidip gelirken hayatının en önemli kararlarından birini vermek için çaba gösterir; meslek alanlarından bir veya birkaçına yönelen gencin daha net karar vermesi beklenir (Çakır, 2011). Yapılan incelemeler de göstermiştir ki kişi hayatının yaklaşık %70’lik kısmında mesleğini icra etmektedir. Bu denli önemli bir seçimin ise zaman olarak kişinin gençlik yani ergenlik dönemine gelmesi yanılmalara ve karmaşıklıklara sebep olmaktadır (Telman, 2006). Ginzberg (1972), 11 yaşında belirsiz kariyer seçimlerinin, 17 yaşında gerçekçi seçimlerin ortaya çıktığını ve

mesleki gelişim ve seçim yapmanın çalışma hayatı boyunca devam ettiğine dair kanıt bulmuştur (Corey, 2015).

2.1.2. Kariyer

Kuzgun (2000), kariyeri, *“bir ömür boyu yaşanan olaylar dizisi, mesleklerin ve diğer yaşam rollerinin birbirini izlemesi sonucu oluşan genel örüntü ve gelişim çizgisinde, özellikle meslek rollerinde ilerleme, duraklama ve gerilimleri ifade eden bir kavram”* olarak açıklar. Kariyer süreklilik gerektirir ve 19.yy başlarında Batı kültüründe kullanılan “kariyer” terimi “alınan yol” anlamı taşımaktadır (Sharf, 2017, s. 177). Kariyeri, Sears (1982) bireyin *“hayatı boyunca yaptığı tüm işlerin toplamı”*, Super (1976) *“yaşam boyu gerçekleşen olayların bir yönü”*, Herr ve arkadaşları (2004) ise *“hayat boyu oynanan roller ve bütünü”* olarak ele alırlar (Niles ve Bowlsbey, 2013). TDK’ da ise kariyer “bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019).

Mesleğe karar verme, dönemler içerisinde gelişirken, kariyer ise bireyin hayatı boyunca süregelir (Özgen, Yalçın ve Öztürk, 2002, s. 79). İnsanın mesleğinde nasıl ilerleyeceğini düşünmesi, buna uygun davranışlar, tutumlar ve düşünceler sergilemesi kariyerin bir parçasıdır (Kozak, 2001). Kariyer de zaman içinde ilerlemeler, gerilemeler, durgunluklar göstererek değişken bir durum içerir (Erdoğan, 2003). Hall’a göre (1994), kariyer *“bir kişinin yaşamı boyunca edindiği işe ilişkin deneyim ve etkinliklerle ilgili olarak algıladığı tutum ve davranışlar dizisidir.”* Kişi kariyerini, sahip olduğu yetenek, beceri, bilgi, istek, amaç, arzu ve ilgileri doğrultusunda geliştirir (Bayraktaroğlu, 2008, s. 158).

Birey yaşamı süresince farklı mevkilerde olabilir; bu öznelik taşır ve içeriğinde insanın değerlerini, davranışlarını, motivasyonunu, başarılarını veya başarısızlıklarını barındırır. Yaşın ilerlemesi ile de anlam ve farklılık bulur (Bingöl, 2010). Noe (2009) kariyer için dört farklı bakış açısı geliştirmiştir; kişinin mesleğindeki ilerlemesi yani terfileri ve yükselmeleri; profesyonel mesleklerin (avukat, doktor...vs. gibi) mesleki ilerlemesi; hayat boyu gelişen işlerin tümü ve rollerin hayat boyu sıralanarak deneyimlenmesidir. Birey kariyer basamaklarında sadece ileriye doğru bir ilerleme göstermez, aynı zamanda var olduğu noktada kendini de farklı deneyimlerle, edinimlerle geliştirebilir (Çalık ve Ereş, 2006). Özetle kariyer, bireyin öznel olarak hayat boyu gerçekleştirdiği davranışlar ve tecrübeler sıralaması toplamıdır (Bingöl, 2010).

Kariyer, gençlerin günümüzde meslek seçimleriyle birlikte düşünmeye başlamaları gereken bir olgu haline gelmiştir. Kariyer, sadece bir meslekte terfi etmek anlamına gelmemekte aynı zamanda da mesleki gelişimlerini sergilemelerini de ifade etmektedir. Meslek seçimi ve kariyer gelişimi insanlar için okul öncesi dönemlerden başlayarak iş hayatını sonlandıracağı noktaya kadar devam eden bir süreçtir. Birey meslek seçimini yaparken ve ileriki kariyer sürecini düşünürken birçok alandan etkilenmektedir (Dursun ve diğerleri, 2013); halbuki bu seçimde çok önemli noktalara dikkat edilmesi gerekir. Bireyin kendini tanıması, nelerden zevk aldığını, mutlu olduğunu; nelere yetenekli, ilgili ve istekli olduğunu, kişilik özelliklerini bilmesi gerekmektedir (Koca, 2009). Kariyer gelişimi kuramcıları, bu dönemin aileden, akranlardan, okul ve toplum gibi çeşitli sosyal kurumlardan etkilenme sonucunda meydana geldiğini ifade ederler (Bacanlı ve Sürücü, 2011).

2.1.2.1. Kariyer Yönelimi

Erdoğan (2008)'e göre kariyer, “bireyin uzmanlık alanı olan bir meslekte ya da çalışma alanında yükselmesini” ifade ederken birey doğru mesleğe adım atmasıyla kendini bilerek üstlendiği roller ile toplum içerisinde kendini çeşitli eğitimlerle geliştirme sürecini ifade eder. Sadece seçilmiş meslekle bitmeyen kariyer yaşam boyu devam eder ve mesleki faaliyetler dışında sosyal faaliyetlerle de kişi gelişimini sağlar (Bayraktaroğlu, 2008). Kişinin, hedeflerini bilmesi, gerçekleştirmek üzere sahip olduğu olumlu ve olumsuz noktaları keşfetmesi, kendi özünün farkında olması, gerçekçi yönelimlerde bulunması, çabalarının boşa çıkmamasını ve sağlıklı olmasını sağlayacaktır (Soylu, 2002).

Bireyin seçeceği meslek ve bununla beraber kariyer adımları, bireyin tüm sosyal ve toplumsal ilişkilerini etkileyecektir. Yaşamı boyunca seçimlerinden tatmin olacağı ya da olmayacağı konusu her zaman bir soru işareti olacaktır. Bu soru işaretini ortadan kaldırmak için kişinin kendini, seçeceği mesleği, mesleğin getirilerini ve götürülerini iyi tahlil etmesi gerekir (Albairaqdar, 2019). Birey seçimlerinin sonucunda saygınlık elde ederek kendini gerçekleştirir ve tatmin duygusu yüksek olur (Tuna, 2018). Kariyer seçimlerinde doğru adımlar atmak sadece bireyin kişisel seçimiyle değil farklı danışmanlıkların yardımıyla da gerçekleşmektedir (Gümüştekin ve Gültekin, 2010). Her şeyden önce birey kendini güçlü ve zayıf yönleriyle çok iyi tanımalıdır (Merdan, 2011). Kişi için önem arz eden kariyer seçimi aynı zamanda hayat kalitesinin de temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kişinin atacağı her adım ve planlama özenli ve bilinçli olmalıdır (Tuna, 2018). Birey hem kendine faydalı hem

de topluma faydalı olarak psikolojik açıdan da kendini tamamlamış olacaktır (Edinsel, 2012).

Bireyin kendine uygun olabilecek kariyer basamaklarını düşünmeye başlaması ve keşif sürecinde kendini de tanıyarak gelişimsel süreçlerin etkisi, çevresel faktörler ve yaşam şartları ile harmanlanan süreç olarak açıklayabileceğimiz kariyer yönelimi önemli bir noktayı ifade etmektedir (Aytaç, 2005). Tatmin sağlanan bir kariyer seçimi, güçlü ve uyarlanabilir mesleki bağlılık, bireyin kimlik geliştirmesinde önemli bir rol oynar (Zafar, 2015).

Kariyer yönelimleriyle ilgili farklı kuramlar ortaya konmuştur. Kariyer yönelimi, kariyer planlamasının dinamik bir parçası olması ile bireyin kendi sınırlarını bilerek hedef belirlemesi, hedefine uygun çeşitli eğitimler alması olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 2003). Birey başlı başına bir sistem olup kendi gibi iki farklı sistem ile “sosyal ve çevresel/toplumsal” ilişki içerisindedir. Kişi, becerileri, merakları, ilgileri, yetenekleri, duyuları, sezgileri, hisleri, değerleri, sağlığı, fiziksel özellikleri ile kendine hastır (Hacıevliyagil, 2018).

2.1.2.2. Kariyer Planlama

Plan yapmak ve planlı davranmak hayatımızın her alanında çıkabilecek olumsuzluklara karşı tedbirli olmamızı sağlar. Birey yapacağı kariyer planı sayesinde ne yapmak istediğini ve nasıl bir yol izleyeceğini, bu yolda çıkabilecek olumsuzlukları veya engelleri daha tedbirli şekilde çözmeye odaklanabilecektir (Merdan, 2011). Kariyer planlama kişinin öncelikle kendini iyi tanımasını; ilgi ve yeteneklerini, kişilik özelliklerini bilmesini gerektirir. Kariyer hedefleri büyük sorumlulukları da beraberinde getireceğinden başarılı bir planlama bireyin önceliği olmalıdır. Bu planlamada odak bireyin kendisidir fakat bulunduğu örgütün desteği ile sağlam ilerleme daha mümkündür (Gümüştekin ve Gültekin, 2009). Doğru ve hedeflere yönelik yapılacak kariyer planlaması ve doğru yönelimler bireyin severek yaptığı işin üretkenlikle sonuçlanmasına neden olacaktır (Aytaç, 2005). Dikey harekete yönelik planlamaların yanı sıra yatay harekete yönelik planlamalarda bireyin hedefinde ilerlemesini ifade eder (Can, 2001).

Birey hem sosyal yönden hem de psikolojik yönden doyum yaşayarak kaliteli hayat sürer (Aldemir, Arbak ve Özmen, 2003) Kariyerin bir mesleğe sahip olmaktan öte bir anlam ifade etmesi birey için sadece maddi tatmininden çok bireysel başarı hikayesini yazma yolu

anlamına gelmektedir (Demirbilek, 1994). Çalışma hayatına başlayan ya da hala eğitim sürecinde olan bireyler zamanın rekabet ortamında kendine katması gereken farklı özelliklerin, yetilerin olması gerektiğinin farkına varır ve diğer bireylerden farklı adımlar atma zorunluluğu hissederek kariyer planlaması yapar (Edinsel, 2012). Kariyer planlamada birey hayal kurmak yerine gerçekleştirebileceği hedefler üzerine odaklanmalıdır. Eğitim süreci ve edinilen mesleğin kendine kattıkları ile beceri ve yeteneklerini geliştirerek emin adımlarla kariyer yöneliminde sağlam adımlar atmış olacaktır (Sabuncuoğlu, 2016, s. 210). Bireyin bilinçli olarak mesleğinde yapacağı ilerlemeleri, gelişmeleri, amaçları, hedefleri... kariyer planlamasının içeriğini oluşturmaktadır (Erdoğan, 2003).

Kariyer planlaması ve keşfi, kariyer geliştirme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan eylemler veya davranışlardan oluşur. Kariyer planlaması, kariyer kararı öz-yeterliliği ve yüksek düzeyde hedef belirleme, iş deneyimi, kariyer beklentileri ve hedefleri ile ilişkilidir; kariyer araştırması ise kariyer kararı öz-yeterliliği ile ilişkilidir (Rogers&Creed, 2011). Kariyer, öğrencinin yaşamındaki en önemli kararlardan biridir ve doğru karar, öğrencilerin mesleki yaşamlarında başarı sağlayacaktır. Kariyer planlama, öğrencilerin mesleğe ilişkin seçimler üzerinde anlaşılmaya vardığı prosedür olarak tanımlanabilir. Geç ergenler ve erken yetişkinler için, kariyer planlaması kariyer seçiminde önemli bir rol oynar, çünkü lise öğrencileri, kariyer bilgisi aramada ve mesleki ilgi alanlarının farkına varmada bir sürece girerler. (Zafar, 2019).

2.1.3. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi

Meslek seçimiyle başlayan kariyer yolculuğu bireyin şüphesiz ki en çetrefilli ve karar vermede en zorlandığı, ikilemler yaşadığı bir süreçtir. Günlük hayatımızda zamanımızın en büyük payını işimizi icra etmekle geçirmekteyiz ve bu zamanın birey tarafından en verimli, tatminkar, başarılı ve mutlu geçirilmesi çok önemlidir. Seçimler en doğru şekilde verildiğinde ise birey için kariyer yolculuğu da keyifli olacak, kendine ve topluma fayda sağlayacaktır. Kişisel gelişim bir yandan devam ederken diğer yandan sosyal açıdan statü ve saygınlık artacaktır (Merdan, 2011).

Ergenlerin gelecekteki benliklerine ve meslek rollerine yansımaları önemlidir, çünkü takip etmek istedikleri kariyerlerle ilgili kararlarını etkileyebilirler (Beal ve Crockett, 2010). Bu kararları alabilmek için, öğrencilerin önce kendileri ve iş dünyası hakkında bilgi toplaması gerekir (Guay, Ratelle, Senecal, Larose ve Deschenes, 2006). Bireyin bir meslek

hakkında araştırma yapması, bireyin kendisi ve çevresi hakkındaki bilgisini artırmayı amaçlayan bir dizi davranış ve bilişsel süreç olarak görülebilir (Jordaan, 1963'den akt. Denault, Ratelle, Duchesne ve Guay, 2019).

Öğrencilerin kariyer seçimlerini nasıl yaptıklarını incelerken, coğrafya, etnik demografi ve kültürel dinamizm ve şartların önemi vurgulanmaktadır. Öğrencilerin kariyer seçimlerini etkileyen kişisel ve kültürel faktörlerin çeşitliliği göz önüne alındığında, seçimi bu bağlamda incelemek çok önemlidir (Lent, Brown ve Hackett'in Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı) (Carrico, Matusovich ve Paretto, 2019).

İlk başta, kariyer geliştirme teorisinde, kariyer arayışlarının ergenliğin son yıllarında gerçekleştiği varsayılmıştır (Alvarez, 2008). Bununla birlikte, daha sonra, her ne kadar geç ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde en belirgin olsa da her yaşta ve gelişim aşamasında meydana gelen dinamik bir süreç olarak düşünülmüştür (Taveira, Silva, Rodriguez ve Maia, 1998). Kariyer gelişimi, yaşam süresi boyunca kariyer alternatiflerini keşfederek, taahhüt ederek ve yeniden gözden geçirerek işçi kimliğinin oluşturulmasını ve rafine edilmesini içerir (Porfeli ve Lee, 2012).

2.1.4. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi Kararsızlığı

Kariyer kararsızlığı üzerine yapılan en erken çalışma, neredeyse sadece genç yetişkinlerin kendi beceri ve yeteneklerine dair iç görüşü eksikliği, çeşitli meslekler ve işgücü piyasaları hakkında özel bilgi eksikliği ve herhangi birine bağlılık korkusu nedeniyle karşılaştıkları olumsuz sonuçlara odaklanmıştır. Super 1957'ye göre bireylerin kariyer kararsızlığı sorunu hem karşılaştıkları durumların doğası hem de kendi kişisel gelişimlerinin doğasından kaynaklanmaktadır (Feldman, 2003).

Gençleri somut bir kariyer planını keşfetmeye ve formüle etmeye teşvik etmek, özellikle bilgi ekonomisi ve yüksek vasıflı bir işgücüne artan ihtiyacı bağlamında önemlidir (Powell ve Snellman, 2004). İş dünyasında artan değişim oranı, bireylerin yaşamları boyunca yaptıkları kariyer geçişlerinin sayısını artırmaktadır. Bu geçişler sırasında alınan kariyer kararlarının kalitesi hem birey hem de toplum için önemlidir. Ancak kariyer kararı vermek karmaşık bir süreçtir. Bireylerin bir karara varmasını engelleyen benzersiz zorlukların belirlenmesi, onlara ihtiyaç duydukları yardımı sağlamada önemli bir adımdır (Gati, Krausz ve Osipow, 1996). Tinsley "*kariyer kararsızlığı ile ilgili araştırmaları karar verme süreciyle*

ilişkilendirme ve kararsızlık yapısı için teorik bir bağlam geliştirme çabaları, bu yapılar üzerine yaptığımız araştırmada önemli ilerlemelere yol açacaktır " (Tinsley, 1992).

Kişinin kariyerinden memnuniyeti, bireyin mutluluğunun en önemli yönlerinden biridir (Sharf, 2013). Kariyer memnuniyetsizliği çoğu zaman bireyin hayatının diğer alanlarına da etki eder (örneğin, aile ve arkadaşlarla ilişkiler). Karar verme sürecindeki baskı, bireyde daha fazla stres oluşturabilir çünkü kariyer kararsızlığı kariyer gelişiminin ilk yıllarında yaygın bir olgudur (Feldman, 2003). Super'in yaşam evreleri teorisinde, ergenler ve genç yetişkinler sırasıyla büyüme ve keşif evrelerinde bulunmaktadır. Bu aşamada, genç yetişkinler de önemli akademik kararlar alırlar. Lise öğrencileri, kolej veya üniversite deneyimlerinin seyrini şekillendiren önemli gelişimsel zorluklarla karşılaşırken, üniversite veya kolej öğrencileri büyük kariyer kararlarının temelini oluşturan benzer gelişimsel görevlerle karşılaşır (Corey, 2015).

Bireyler, kariyer kararları alırken oldukça fazla toplumsal baskıyla karşı karşıya kalırlar. Örneğin, Kanada'da, toplumsal kariyer baskısını ortaokulda ve lisede, öğrenciler lise dersleri hakkında karar verirken yaşarlar (Judge, Thoresen, Bono ve Patton, 2001) ve bu baskı, öğrencilerin sıklıkla üniversite zamanı akademik branşları seçtiklerinde lisenin sonlarına kadar devam eder. Bir kariyer seçmek belki de olması gerektiği kadar eğlenceli değildir ve birçok öğrenci tarafından büyük bir stres kaynağı olduğu belirtilmektedir (Germeijs ve Verschueren, 2006).

Kendilerini ve iş dünyasını daha iyi anlayan öğrenciler, temel özelliklerine uyan kariyer fırsatlarını daha iyi belirleyebilir hale gelmekte ve bu da lise sonuna kadar kariyer kararsızlıklarını azaltmaktadır (Denault ve diğerleri, 2019). Kariyer kararsızlığı ise bireyin bir akademik veya mesleki faaliyetle ilgili uygun bir karar veremediğinde ortaya çıkar (Osipow, 1999).

Ortaöğretim, öğrencilerin kariyer olgunluklarının gelişiminde kritik bir aşamadır. Bu dönemde genç yetişkinler, akademik karar alma ve meslek seçiminde süregelen zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Genç yetişkinler gelecekteki kariyer yolunu düşünür, kavramsallaştırır ve karar verir (Sultana, 2003; Swanson ve Fouad, 2015'den akt., Abdinoor ve Ibrahim, 2019). Öğrenciler, etkin kariyer kararı verirken ikilem ve zorluklarla karşılaşır (Laskin ve Palmo, 1983).

Bu aşamada uygun kariyer rehberliği sağlamak çok önemlidir. Öğrencilere farklı çalışma ortamlarını göstermek, kariyer sergileri düzenlemek ve okuldan işe programlar yürütmeyi içeren etkinlikler yapmak öğrencilerin iş dünyası hakkındaki bilgilerini artıracak ve kariyer karar verme yeteneklerini geliştirecektir (Abdinoor ve Ibrahim, 2019).

2.1.5. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimi Kuramlarına Genel Bir Bakış

19.yy başlarında meslek seçimi üzerine durulmaktayken 1950’li yıllar itibari ile meslek seçimi bakışının dar kapsamı dikkati çekmiş, bunun yerine meslek/kariyer gelişimi konusu ön planda tutulmuştur (Öncüleri; Ginzberg, Super, Tiedeman...). Bu kapsamda kuramcılar meslek seçimine “yıllar süren bir gelişim süreci” olarak bakmışlar ve anlık olmadığını belirtmişlerdir. Bu süreçinde etkilendiği hem psikolojik hem de sosyolojik faktörler vardır (Yeşilyaprak, 2014). 1950’li yıllara kadar meslek ve kariyer seçimleri hususunda herhangi bir kuramsal yaklaşım geliştirilmemiştir. Bu dönem itibari ile çeşitli kuramsal açıklamalar geliştirilmeye başlanmış fakat bazı psikologlar daha fark oluşturan kuramlar ortaya koymuştur (Kuzgun ve Deryakulu, 2014). Seçim ve yönelimler üzerine geliştirilmiş en temel ve yaygın kuramları açmakta fayda vardır. Bu kuramlar en temelinde konuya “gelişimsel” yönden bakmaktadırlar.

2.1.5.1. Ginzberg ve Arkadaşlarının Mesleki Gelişim Kuramı

1951 öncesi kuramlarına tepki olarak gelişimsel yönden açıklamalarda bulunan Ginzberg ve ark.’na göre meslek ve kariyer seçimi yaşamın ilk 20 yılını kapsar ve bu üç dönemde analiz edilir; “*Hayal Dönemi, Deneme Dönemi ve Gerçeklik Dönemi*” (Kuzgun ve Deryakulu, 2014). Genel manada ise üç temel unsurdan oluşur “*meslek seçimi bir süreçtir, bu süreç çoğunlukla geri döndürülemez ve uzlaşma ile gerçekleşir*” (Yeşilyaprak ve diğerleri, 1996). Ginzberg ve arkadaşları meslek seçiminde ilk olarak gelişimsel sürece değinen kişiler olarak bilinmektedir. Ginzberg ve ark. için seçimin, yaşamlarında karşılaştıkları sorumluluklar, istekler, yönlendirmeler ... ile bir uzlaşmaya gitmenin bireyin kararlarına etki edeceğini savunmuştur (Ayas, Deniz ve Kağan, 2010).

1. Hayal Dönemi

Bu dönem 6-11 yaş aralığında gerçekleşir. Çocuk ergenlik dönemini yaşamaktadır; çevresindeki kişilerle kurduğu bağlara dayanarak seçimlerine yön verir (Erdoğan, 2003).

Bu dönem hayali ve oyunsal niteliktedir. Çocuk hoşlandığına yöneldiği için zevk alacağı mesleği yapmak ister (Çakır, 2011).

2. Deneme Dönemi

Bu dönem 11-18 yaş aralığında gerçekleşir. Ayrıca bu dönem kendi içinde de “*ilgi, yetenek, değer ve geçiş*” olmak üzere dört farklı yaş aralığından oluşmaktadır (Kuzgun ve Deryakulu, 2014):

İlgi (11-12 yaş); çocuk bu dönem basamağında ilgilerinde ve hoşlandığı konularda seçici davranır.

Yetenek (12-14 yaş); çocuk bu basamakta ise artık yeteneklerini görmeye ve farklı modelleri örnek almaya başlar. Eğitimsel süreç ise daha baskın önem arz eder.

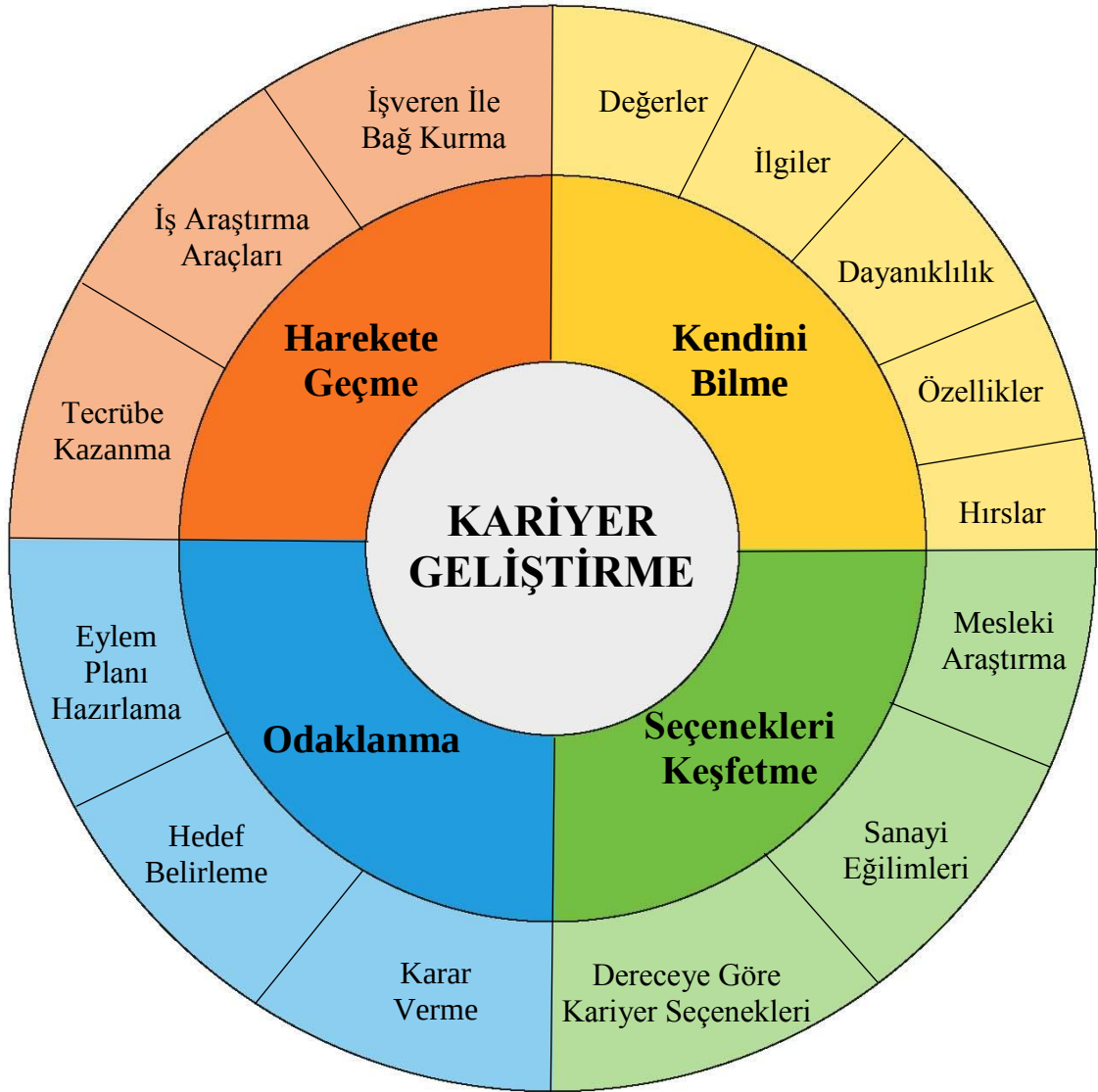
Değer (15-16 yaş); artık ergen dönemine girmiş olan genç topluma faydalı olmanın bilincine varmaya başlamış ve seçeceği mesleğin yaşamını nasıl etkileyeceğini düşünme evresine girmiş olur.

Geçiş (17-18 yaş); genç birey somut seçimlerin zamanının geldiğinin bilincine varır, meslekler konusunda bilgilenmek ister ve gelecekteki tatmininin sağlamlığı için kendini daha iyi tanımaya başlar. (Bu yaş aralığı lise son sınıf öğrencilerini kapsamaktadır.)

3. Gerçeklik Dönemi

Bu dönem 18-22 yaş aralığında gerçekleşir. Farklılaşmalar bu dönemde daha belirgindir. Bu dönemde genç bireyin *araştırma basamağı* üniversiteye adım atmasıyla başlar ve daha net ve kesin bilgiler edinmeye başlar çünkü artık seçiminin son dönemidir. *Billurlaşma basamağı*nda ise genç birey artık kesin olarak branşını netleştirme yolundadır ve *belirleme basamağı* ile seçimini netleştirmiş olur.

Kuramın güçlü yanı, çevresel faktörlere önem vermesi iken zayıf yanları daha baskın çıkmaktadır çünkü kuram meslek seçiminden geri dönüş olmadığını savunmuş, bu dönemlerde bireysel farklılıkların olabileceğini vurgulamamış ve yeterli uygulamalı çalışmalara sahip olmamıştır (Erdoğan, 2003).

Şekil 2.1. Ginzberg ve Mesleki Gelişim

2.1.5.2. Super'in Yaşam Boyu Gelişim Kuramı

D. E. Super meslek ve kariyer seçim kuramlarının içinde en etkili ve öne çıkan araştırmacıdır. “Kariyer Gelişimi Teorisi” mesleğe ilişkin geleneksel bireysel farklılıklara, kariyerle ilgili gelişim perspektifinin eklendiğini ifade etmektedir (Savickas, 1997). Super bu teorinin gelişimini yaşamın tümüne yaymıştır. Öncesindeki kuramların dar alanlarını belirleyerek daha geniş kapsamlı çalışmıştır (Ünsal, 2014). Bu teori, meslekler ve bireyler arasındaki farkları, bireyin yaşam seyrine dikkat çekerek artırmaktadır (Savickas, 1997). Super’ a göre meslek seçimi, kişinin kendini bilmesidir ve kişiler birbirlerinden her alanda bireysel farklılıklar göstermektedir; bireylerin kendilerini nasıl algıladıkları çok önemlidir (İbiş, 2011). Bu teori ile Super, fenomenolojik perspektifin ve benlik kavramının, kariyer

gelişimindeki rolünü vurgulamıştır (Savickas, 1997). Bireyin kabiliyetlerini bilmesi, fiziksel özelliklerinin farkında olması ve bunların gelişmesi, zaman içerisinde edindikleri farklı deneyimler, çevrenin etkisi ... mesleğe yansıyan önemli ayrıntılardır (Erdoğan, 2003). Super için kişinin kendine seçtiği rollerde bu seçim yolunda önem taşımaktadır. Meslek ve kariyer seçiminin somut hal alabilmesi bireyin hayatı boyunca geçirdiği evreler, atladığı basamaklar sayesinde gelişimsel bir özellik göstermektedir (Kaygın ve Zengin, 2019).

Super bu basamakları şu şekilde ifade etmiştir;

Büyüme (4-13 yaş); çocuğun çevresiyle olan etkileşimi meslekleri algılamasına giden ön safhadır; sırasıyla *hayal (4-10 yaş)*, *ilgi (11-12 yaş)* ve *yetenek (12-14 yaş)* basamakları ile gelişim süre gelmektedir (Çakır, 2011).

Keşfetme (14-24 yaş); ergenliği ve ilk yetişkinlik dönemleri arasını kapsayan keşfetme yolunda birey, kendini bilir, farklı mesleki rolleri ve meslekleri öğrenir, farklı kişilerle iletişim kurmaya geçer, incelemelerde bulunma ve deneme, yanılma etkinliklerini kapsayan bir gelişim sürecini geçirir (Akkoç, 2009). Sırasıyla deneme (14-17 yaş), geçiş (18-21 yaş) ve sınav ve izleme (22-24 yaş) basamaklarıyla tamamlanır (Çakır, 2011). Geleceğe yönelik planlar yapılmaya bu evrede başlanmış olur (Kaygın ve Zengin, 2019).

Yerleşme (25-45 yaş); genç yetişkinlik ve olgunluk dönemine geçen birey, bu aralıkta denemeleri aza indirmiş mesleğini sağlam temellere oturtmaya başlamış ve sosyal hayatını işi ile dengelemiş olur (Akkoç, 2009). Bir kariyer yerleşimi de bu süreçte meydana gelir fakat olumsuzluk yaşıyorsa birey bu dönemde keşfetme sürecine geri dönebilir (Kaygın ve Zengin, 2019). İçinde iki basmaktan meydana gelir; *sınama (25-30 yaş)* ve *sağlamlaştırma (31-44 yaş)* (Çakır, 2011).

Sürdürme (45-65 yaş); artık birey var olanı koruma sürecini yaşar ve elinden gelenin en iyisini yaparak öncelikle gelişir ve kendini kanıtlamış olur (Çakır, 2011). Günün şartlarına uyarak kendini geliştirmesi gereken birey yeniliklerin takipçisi olmalıdır veya alanını farklı yönde değiştirebilmelidir. Bu değişim ise bir önceki evreye dönmesine neden olur (Kaygın ve Zengin, 2019).

Geri Çekilme (65 yaş sonrası); enerjinin azaldığı, zihinsel ve fiziksel yavaşlamanın yaşandığı sorumlulukların daha az alındığı, deneyimlerden ve bilgilerden faydalanma yoluna girmek anlamını taşır. Bu süreç de iki basamağı kapsar; yavaşlama (65-70 yaş) ve

emeklilik (71 ve sonrası) (Çakır, 2011). Bu dönemin sonlanmasında bireysel farklılıklar arası uçurumlar yaşanabilmektedir; bazıları olumlu ve faydalı bitiş yaşarken, bazıları ise sıkıntılar ve hayal kırıklıkları yaşar (Akkoç, 2009).

2.1.5.3. Gottfredson’ın Daraltma ve Uzlaştırma Kuramı

Gottfredson’ın daraltma ve uzlaştırma kuramında bireyin meslek tercihini sosyal sınıfın özellikleri, fiziksel ve bilişsel gelişim ile benlik ile genel yetenekleri belirler. Bu ise dört evreden oluşur; büyüklük ve güce alışma evresi (3-5 yaş), cinsiyet rolüne alışma evresi (6-8 yaş), sosyal değerlere alışma evresi (9-13 yaş) ve içsel benliğe alışma evresi (14 yaş ve üstü) (Kaygın ve Zengin, 2019). Gottfredson “daraltma ve uzlaştırma” ile dört gelişimsel süreçten bahseder;

- * *Yaşa bağlı bilişsel becerilerin gelişimi (bilişsel büyüme),*
- * *Kendine yönelimin artışı ve benlik gelişimi (öz yaratım),*
- * *Kademeli olarak en az tercih edilen mesleki alternatiflerin elenmesi (daraltma),*
- * *Meslek tercihinde dışsal sınırların fark edilmesi ve uyumun sağlanması (uzlaştırma)* (Siyez, 2012).

Gottfredson aynı zamanda “cinsiyet ve prestij temeli üzerine kurulu mesleklerin zihinsel haritası yaklaşımını” geliştirmiştir. Kariyer seçimi kuramlarının kadınları ihmal ettiği göze çarpmaktadır. Kariyer seçiminde erkek ve kadın arasında farklılıklar vardır ve kadınların kabiliyetlerini yeterli kullanmadıkları, kendilerini sınırlandırdıkları görülmektedir. Fırsat eşitliği arttıkça sınırlılıklarının eskiye nazaran azaldığı görülmektedir; evlilik, doğum, ...vb. nedenler kadınların kariyer yolundaki adımlarını etkilemekteyken erkeklerde bu durum çok azdır (Erdoğan, 2003).

2.1.5.4. Krumboltz’un Sosyal Öğrenme Kuramı

Krumboltz ve arkadaşları geliştirdikleri kuramda eylem (davranış) ve bilişlerin (bilme ya da düşünme) meslek ve kariyer kararı vermede önemini vurgulamıştır. Kuramında Krumboltz dört ana etkenden yola çıkar; “genetik özellikler, çevresel koşullar ve olaylar, öğrenme deneyimleri ve görev yönelimli beceriler”. Bu kuramın en çok baskın rol aldığını düşündüğü ise “öğrenme deneyimleri ve görev yönelimli beceriler” dir (Sharf, 2017).

- **Genetik Beceriler;**

Bireyin çoğunlukla doğuştan sahip olduğu özel yetenekler (sanat, müzik, spor...gibi), fiziksel özellikler (boy, saç rengi, ten rengi ...gibi), veya fiziksel hastalıklara eğilimleri öğrenmeye ve öğretmeye olan tepkisini etkiler. Kuram ise meslek kararı verme sürecinde bunların etkisini göz önünde bulundurmaktadır.

- **Çevresel Koşullar ve Olaylar;**

Birey ister istemez sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşullardan ve hatta bulunduğu coğrafi konumun koşullarından etkilenir ve bu etkileşim bireyin kontrolü dışında gelişir. Örneğin; ilerleyen teknoloji ve yeni oluşan meslekler, değişen iklim koşullarına bağlı ihtiyaçlar ..., mesleklerin içerisinde sahip olduğu saygınlık, ekonomik getirileri; okunan okulun, öğretmen ve arkadaşlarından edindikleri bilgi, davranışlar... gibi.

- **Öğrenme Deneyimleri;**

Krumboltz, öğrenme deneyimlerinin bireylere göre değiştiğini ve iki temel deneyimin olduğunu vurgular; *Araçsal* ve *Çağrimsal*.

Araçsal: Öncüller, davranışlar ve sonuçlar olarak üçe ayrılır.

Öncüller; genetik yapı, özel yetenek ve beceriler, çevresel koşullar ve olaylar, görevler ve sorunlar ... gibi koşulları içerir,

Davranışlar; belirgin ya da üstü kapalı,

Sonuçlar; belirgin ya da üstü kapalı olabilir.

Araçsal öğrenme deneyimine örnek olarak; bir meslek hakkında okuyarak bilgi edinme, birisiyle işi hakkında konuşmak.

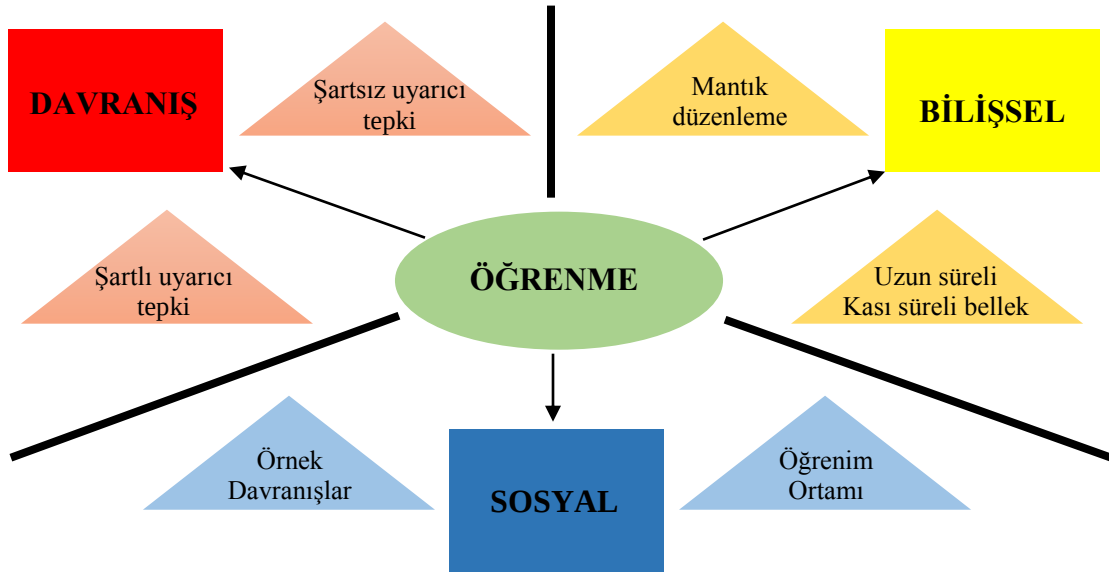
Çağrimsal: Gözlem ve klasik koşullanma ile olumlu veya olumsuz durumların nötr olan durumları etkilemesi ile meydana gelen öğrenmedir.

- **Görev Yönelimli Beceriler**

Hedef belirleme, değerlerin belirginleşmesi, farklı seçenekler bulma ve mesleki bilgi edinmeyi içeren görev yönelimli beceriler genetik yapıdan, çevresel koşullardan ve öğrenme

deneyimlerinden etkilenecek farklı görevleri yapabilme becerilerini ortaya çıkarır. Bireyin bir göreve bakış açısı ve yaklaşımı daha önceki deneyimlerine bağlıyken aynı zamanda sonucu etkileyen bir unsurdur. Örneğin; kişinin İngilizce ödevini nasıl yaptığı, yeteneğine, nasıl öğretildiğine ve ne kadar öğrendiğine bağlıdır. Bu etkenler sınava kişinin nasıl çalıştığını ve aldığı notu yani sonucu etkilemektedir (Sharf, 2017).

Krumboltz, karar vermenin birçok baskısını belirledi ve "açık görüşlülüğün kararlılıktan daha büyük bir erdem olarak görülebileceğini" öne sürdü (Patton ve Creed, 2001).

Şekil 2.2. Krumboltz' un Sosyal Öğrenme Kuramı

2.1.5.5. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuramı

Bandura' ya göre birey gözlemleme yoluyla davranış kazanır, sosyal etki önemli bir kavramdır ve bu bağlamlarda üçlü bir etkileşim söz konudur; birey-çevre-davranış. Kişi çevresiyle vardır; duruma göre çevreyi oluşturur, değiştirir veya yok eder. Sosyal çevre (aile, arkadaş, öğretmen...), bireyin gelişimini ve kazanımlarını etkilemektedir. “Yetkinlik/Öz-yeterlik” (Self-efficacy) kavramı Bandura için ayrı bir önem taşımakta ve kuramının merkezini oluşturmaktadır. Bandura (1986) yetkinliği “*bireyin belli bir davranışı göstermek için gerekli etkinlikleri düzenleme ve başarılı bir şekilde yapma kapasitesine ilişkin kendi yargıları*” şeklinde tanımlamıştır. Kısaca bireyin kendine olan “yapabilme ve olabilecek zorlukları aşabilme” inancıdır (akt., Çakır, 2011).

Dönüm noktası kuramında, Sosyal Bilişsel Kuram, Bandura (1977; 1997), insan davranışlarını ve karar vermeyi açıklamaya ve tahmin etmeye yardımcı olan teorik bir çerçeve önermiştir. Bir kişinin kendi yeteneklerine olan inancı olarak tanımlanan öz yeterlik belirli bir faaliyette bulunur, kişiden kişiye değişir (Ziebell, 2010). Sosyal Bilişsel Kuram'a göre, öz-yeterlik kişinin kişisel motivasyonu ve etki alanına özgü görevleri yerine getirme yeteneği veya yeterliliğine ilişkin inançları ile elde edilir. Motivasyon ve inançlar birlikte bireyin yetenekleri hakkındaki algılarını etkiler, böylece bireyin algılanan yetenekleri gerçek performansından farklı olabilir. Bir bireyin belirli bir görevde iyi performans gösterme ve belirli bir faaliyeti tamamlamak becerisine ilişkin öz-yeterliği arttığında, kalıcılık ve motivasyon düzeyleri de artacaktır ve sonuçta daha fazla öz-yeterlik elde edilecektir (Bandura, 1997'den akt. Ziebell, 2010).

Bandura (1997), Sosyal Bilişsel Kuramda, gençlerin öz yeterliğini geçmiş performanslarından, başkalarını gözlemleyerek veya dolaylı yoldan, sözlü teşvik başkaları tarafından yapılan sosyal iknalar ve bir görevi yerine getirirken veya duygusal uyarılma sırasında ortaya çıkan duygularını yöneterek veya yetenekleri yoluyla geliştirdiklerini açıklamıştır (Bandura, 1997'den akt., Raque-Bogdan, Klingaman, Mrtin ve Lucas, 2013). Bandura ve arkadaşları, çocukların mesleki öz-yeterlik inançlarının akademik öz-yeterlik inançları ile gerçek akademik başarıdan daha açık bir şekilde bağlantılı olduğunu bulmuşlardır (Bandura, Barbaranelli, Caprara ve Pastorelli, 2001).

2.1.5.6. Brown, Hackett ve Lent'in Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı

Öz-yeterlik sosyal bilişsel kuramda anahtar bir bileşendir. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı (SBKK) ise kariyer arzusunun öz-yeterlik inancı ve sonuç beklentilerinin bir tezahürü olduğunu göstermektedir. Öz-yeterlik inancı deneyimler kazanarak, başkalarını değerlendirerek ve modelleme yoluyla geliştirilir. Kuram, sonuç beklentilerinin, ilgi ve seçim hedeflerini etkilediğini varsaymaktadır (Abdinoor, 2019).

Sosyal bilişsel kariyer teorisinde, bireylerin kariyer seçiminde gerekli olan başarılı iş performanslarına olan inancı, kariyer karar vermede öz yeterlik olarak tanımlanmaktadır. Kişinin kendi ilgi alanlarının, değerlerinin ve yeteneklerinin farkındalığı, seçilen bir kariyer hakkında bilgiye erişim, gerçekçi ve seviyeye uygun hedeflerin seçimi, seçilen hedefle ilgili planlar yapma ve zorluklarla başa çıkma arayışlarının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Bolat ve Odacı, 2017).

SBKK, çeşitli bilişsel kişi değişkenlerine (örneğin öz yeterlik, sonuç beklentileri ve hedefleri) ve bu değişkenlerin, kişinin ve çevresinin diğer yönleriyle (örneğin cinsiyet, etnik köken, sosyal destekler ve engeller) kariyer gelişim sürecini şekillendirmeye yardımcı olmak için, nasıl etkileşime girdiğine odaklanır. Bu teori iki analiz seviyesinden oluşmaktadır; ilk seviye, bireye, kendi kariyer gelişimi dahilinde şahsi çalışma olanağı sunmuştur. İkinci analiz seviyesi, fiziksel özellikler, çevrenin özellikleri ve belirli öğrenme deneyimleri gibi bazı ek değişkenlerin, kariyerle ilgili çıkarları ve seçim davranışını etkilediği yollarını ele almıştır (Lent, Brown ve Hackett, 2000). Bireylerin, zamanın ve koşulların farklılaşmasıyla, davranışlarının nasıl değiştiğini, geliştiğini ve bunları nasıl düzenleneceğini bilmesi gerekir. İnsan ve çevresi değişkenlik gösterir ve stabil kalmaz. Buda bireylerin değişen koşullara ayak uydurmasını ve takipçi olmalarını tetikler. SBKK üç anahtar kavrama sahiptir; “*kendini yetkin görme beklentileri*”, “*sonuç beklentileri*” ve “*kişisel hedefler*”: *Kendini yetkin görme beklentileri*, bireyin performans alanlarına özgü yapabilme kapasitesine olan inancıdır (kapasiteyle ilgili). *Sonuç beklentileri*, belirli davranışlar sonucu oluşan durumlarla ilgili inançlardır (hayal edilen ile ilgili). *Kişisel hedefler*, bir faaliyete yönelme isteğidir ve geleceği etkiler. İçinde SBKK’ ya göre ikiye ayrılır **seçim hedefleri** ve **performans hedefleri**. Seçim hedefleri, “*bireylerin peşine düştüğü ve ulaşmak istediği bir etkinlik tipi ya da kariyer olarak düşünülür*” (örneğin, alan seçimi, mesleki tercihler gibi). Performans hedefleri ise, “*seçilen bir alan içerisinde bireyin erişmeyi planladığı performansın düzeyi ya da niteliğidir*”. SBKK bu üç hedefin birbiri arasında karmaşık etkileşim içerisinde olduğunu ileri sürer (Yeşilyaprak, 2014).

SBKK, kariyer seçimi davranışlarının destek (ör. aileden mali destek görme) ve engeller (ör. ileri eğitim için evden ayrılmak zorunda olma) gibi bağlamsal değişkenlerle de şekillendiğini ileri sürmektedir. SBKK ayrıca, yatkınlıklar gibi bireye ait bilgilerin kariyer seçimi sürecini etkileyebileceğini önermektedir (Lent vd., 1994’den akt. Rogers ve Creed, 2011).

2.1.5.7. Parsons’ın Özellik ve Etmen Kuramı

Süreç kuramlarından ayrılan Parsons “Özellik ve Etmen Kuramı” da bireyin meslek ile ve kişilik özelliklerini birlikte ele alarak bu alanın ilki olmuştur (Ergin ve Akfırat, 2013). Parsons’ a göre birey kendini tanımalı ve anlamalıdır (**özellik**; bireyde var olan “*fiziksel ve sinirsel yapılara dayalı ortaya çıkan ve ölçülebilen bireye ait niteliklerdir- zeka, yetenek gibi*” ve **etmen**; *bireyin meslek performansındaki yeterliliğidir*”), meslekler hakkında bilgi

edinmeli ve bu iki farklı alanı birbiri ile ilişkilendirerek en doğru seçime yönelmelidir; kişi kendi mesleğini kendi seçer ancak uzman görüşü alması önemlidir. Fakat bu kuram genel manada değerlendirildiğinde ise bir meslek grubu içerisinde bireylerin farklılıklara sahip olabileceğini düşünmeden “*her insanın bir mesleği vardır ve onu bulmalıdır*” ı baskın olarak ifade etmiştir ve bireyin “ilgi, değer, tutum, başarı.... vs” alanlarında değişimler gösterebileceğini hesaba katmamıştır (Yeşilyaprak, 2014).

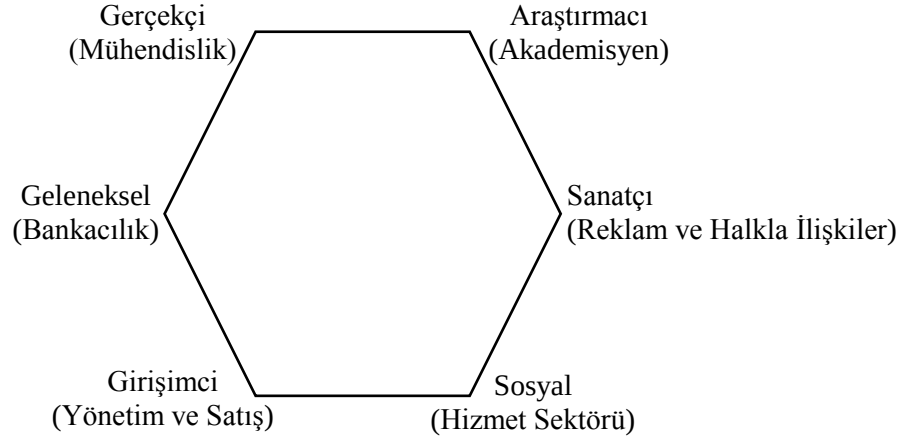
Kuramının ilk dönemlerinde, “mesleki rehberlik” şeklinde çalışmalar yapılmıştır (Ergin ve Akfırat, 2013). Birey, meslek özellikleri ile kendi özellikleri arasında anlamlı bir bağ kurar ise daha sağlıklı seçimlerde bulunarak mutlu ve verimli bir mesleki hayata sahip olabilir (Akın, 2017). Bu kuramın önceliği bireyin sahip olduğu kendine has özelliklerinin farkına varmasıdır. Bu farkındalık doğru meslekle bireyin buluşarak başarıyı bulması ile sonuçlanacaktır. Bu kuram nettir ve çoğu mesleki rehberlik çalışmalarına temel oluşturmuştur. Holland bu kuramın üzerine işlemiştir (Yeşilyaprak, 1995).

2.1.5.8. Holland’ın Tipoloji Kuramı

Holland kişilik özellikleri ile çevreyi altı farklı gruba ayırmış ve bunları birbirleri ile ilişkilendirmiştir; “*Gerçekçi, Araştırmacı, Sosyal, Girişimci, Gelenekçi ve Sanatçı*” şeklinde sınıflandırmıştır (Kuzgun, 2000). Holland, 6 kişilik tipi ile 6 iş çevresini belirleyerek uyumlarına dikkat çekmiş ve bireyin “yaş, sınıf, cinsiyet, zeka, eğitim ve sosyal sınıf” lara göre farklılık göstermekte olduğunu savunmuştur (Yeşilyaprak, 2014). Kişilik tipine uygun mesleği seçecek olan bireyin daha mutlu ve başarılı olacağını belirtmiştir (Kuzgun, 2000). Holland, bireylerin doğuştan kalıtım yoluyla sahip oldukları donanımın çevreleriyle ilişkileri ile ilgilerinin değiştiğini ve geliştiğini belirtmiştir. Bu konuda da en çok anne baba modelinin etkili olduğunu savunmuştur (Kuzgun, 2014). Holland’ın yaklaşımından ortaya çıkan “kişi-çevre uyum teorisi”, mesleki seçim zorunluluğu ve birey ile çalışma ortamı arasında etkileşimi ve karşılıklı bir süreci vurgulamıştır (Tsui, Lee, Hui, Chun ve Chan, 2019). Holland (1973)’e göre kişilik özelliği ve mesleki yöneliş arasında bir ilişkinin varlığı ve bireyin kişilik yansımaları oluşturanın seçtiği meslek olduğudur; kişi mesleki çevresine uyum göstermektedir;

kalıtım → etkinlikler → ilgiler → yetenekler → eğilimler

Holland' a göre kişilik özellikleri bireyin hangi meslekte yol alabileceğinin göstergesidir ve Holland (1985) mesleklerin bulundukları çevre özelliklerini altı kişilik tip ile birlikte işlemiştir (Uğur ve Devcar, 2018).

Şekil 2.3. Holland'ın Kişilik Altıgeni (Gökmar, 2008)

Tablo 2.1. Holland'ın Kişilik Tipleri Özellikleri (Gökmar, 2008)

Gerçekçi	Strese dayanıklılık, inisiyatif ve karar alma becerisi, ayrıntılara, prosedürlere ve kurallara dikkat edebilme, kendini geliştirmekten, okumaktan ve araştırma yapmaktan hoşlanmak
Araştırmacı	Titizlik, kendini eleştirebilme, müzakere edebilme, çatışmaya girebilme, esneklik, yenilikten hoşlanmak ve değişimi başlatabilmek, yaratıcılık
Sanatçı	Titizlik, kendini eleştirebilme, esneklik, ayrıntılardan hoşlanmamak, yaratıcılık, alternatif üretebilme, okuma ve araştırma merakı
Sosyal	Konuşkanlık, empati kurabilme yeteneği, diğerlerine önem verme, ayrıntılara, prosedürlere ve kurallara dikkat edebilme
Girişimci	Başarı odaklılık, rekabetten hoşlanma, yönetme isteği, rahat ilişki kurabilme, konuşkanlık ayrıntılara, prosedürlere ve kurallara dikkat edebilme
Geleneksel	Kendi başına çalışmaktan keyif alma, dinleme, müzakere edebilme, olumsuz geribildirim verebilme, ayrıntılara, prosedürlere ve kurallara dikkat edebilme

Kuramın temel ilkeleri özetle şu şekilde sıralanabilir (Yeşilyaprak, 2014);

1. Meslek seçimi kişiliğin ifadesidir,
2. İlgi envanterleri aynı zamanda kişilik envanterleridir,
3. Mesleki kalıplar güvenilir ve önemli psikolojik ve sosyolojik anlama sahiptir,

4. *Bir mesleğin üyeleri benzer kişilik özelliklerine ve öz geçmişe sahiptir,*
5. *Bir meslek grubundaki insanlar birbirlerine benzerlikleri için birçok uyarıcıya ve soruna benzer şekilde tepkide bulunurlar ve kendilerine özgü bir kişiler arası çevre oluştururlar,*
6. *Mesleki doyum, bir mesleği sürdürme ve başarılı olma, bireyin kişiliği ile bulunduğu çevre arasındaki bağdaşıma bağlıdır.*

2.1.6. Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimini Etkileyen Faktörler

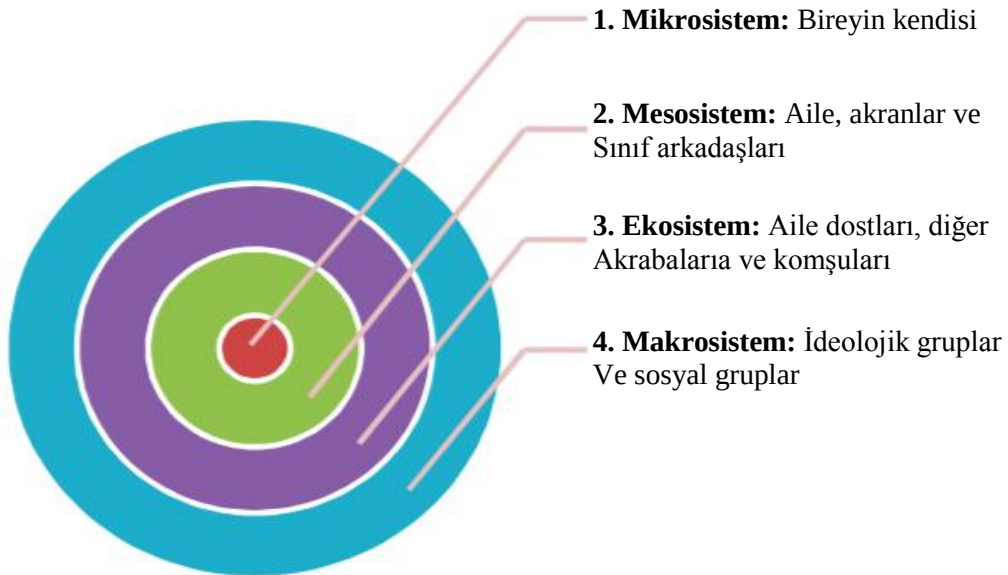
Kariyer arayışı “Ben kimim?”, “Ne istiyorum?” ve “Neye ihtiyacım var?” sorularına cevap bulmayı amaçlar ve bu esnadaki araştırma faaliyetleri, hangi işlerin cazip olduğu, işin nasıl tatmin edebileceği ve kişinin kişisel arzular karşılığında dünyaya neler sunabileceği ile ilgili soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır (Porfeli ve Skorikov, 2010). Ergenlerin meslek hayatlarına geçişleri bireysel geçmişlerine bağlıdır ve seçimleri değişen ortamlar, hayatlarındaki önemli kişiler ve destek ve / veya engellerin varlığı ile şekillenir. Ergenler için mevcut kariyer seçimleri ve yolları, bireysel inançlarından, geçmiş ve şimdiki bağlamlarından, planlanan ve planlanmayan olaylardan ve öğrenme deneyimlerinden etkilenme eğilimindedir (Tsui ve diğerleri, 2019). Kariyer araştırması, muhtemel mesleki kimliklerin geniş (kapsamlı) olarak keşfedilmesinden, belirli kariyer fırsatları ile ilgili olarak kendinin temel özelliklerinin (örneğin ilgi alanları, değerler ve yaşam hedefleri) daha derin (derinlemesine) araştırılmasına kadar uzanmaktadır (Porfeli ve Lee, 2012). Kariyer gelişimi, toplumda bulunan birçok meslek arasından seçim yapmaya ve bu seçimlerle hayata devam etmeye hazır olmaya dayanan yaşam boyu bir süreçtir. Bu süreçte her birey aile, kişisel değerler, yetenekler ve sosyal bağlam gibi birçok faktörden etkilenir (Şeker ve Çapri, 2019).

Kariyer seçimi günümüzde daha da büyük özen gerektiren bir konudur. Bireylerin tüm yaşamlarını etkileyecek olan bu seçimi yaparken, onu etkileyen bütün faktörleri araştırmak önemli görünmektedir (Bolat ve Odacı, 2017). Öğrencilerin meslek ve kariyer seçimlerini etkileyen başlıca faktörler; kişisel ilgiler, aile, çevre, okul, sosyal medya ...vs.dir (Zafar, 2019). Öğrencilerin seçtikleri kariyer, ihtiyaçlarını, değerlerini ve ilgi alanlarını karşılama ve böylece yaşam kalitelerini etkileme potansiyeline sahiptir (Guay ve diğerleri, 2006). Gati'nin altını çizdiği gibi, kariyer gelişimi, kendisi ve kişinin çevresi hakkında bilgi arama, edinme ve işlemeyi içeren sürekliliği olan bir süreçtir (Fabio, Palazzeschi, Asulin-Peretz ve Gati, 2013).

Üniversiteye giriş anahtarı ve öğrencilerin başarısını ölçmenin önemli bir göstergesi olarak algılanan “üniversite giriş sınavı”, öğrenciler üzerinde ana baskı kaynağı olduğu açıktır ve öğrencilerin mesleki eğitimin değeri ve önemi de dahil olmak üzere, öğrenme ve kariyer hedeflerine ulaşmaları için diğer yollara değer vermeleri göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin “öğrenmeleri, kariyer hedefleri ve anlamlı bir hayata yol açan diğer konular hakkında bilinçli ve sorumlu seçimler yapabilmeleri için” Hong Kong’da hükümet, öğrencilerin “kendi kariyer / akademik isteklerini anlamalarına” ve onları güçlendirmelerine yardımcı olmak için okulları “Kariyer ve Yaşam Planlama Eğitimi” (Career and Life Planning Education “CLPE”) başlatmaya teşvik etmiştir (Tsui ve diğerleri, 2019).

Genç yetişkinlerin kariyerle ilgili kararlar vermek için çeşitli baskılara maruz kaldığı 18-22 yaş aralığının kariyer gelişiminin en etkili ancak en stresli dönem olduğu bulunmuştur. Tipik olarak, genç yetişkinler ebeveynlerin, arkadaşların ve öğretmenlerin kariyer kararları vermeleri konusunda baskı görmektedirler (Corey, 2015). Genç yetişkinler, geleceğe zemin hazırladıkları ve önemli kariyer kararlarını etkilediği için (ör. akademik bir anadal veya program seçmek, katılacak bir üniversite veya yüksek okul seçmek) akademik kararlar almada okullardan da baskı görmektedirler (Rowh, 2003’den akt. Corey, 2015).

Bireyin meslek seçimini etkileyen farklı etmenler, dört temel sistem içerisinde belirtilmiştir. Bu sistemler daire şeklinde iç içe olup birbirlerinden ayrı değildir;

Şekil 2.4. Meslek Seçimini Etkileyen Sistemler Grafiği (Zunker, 2006’dan akt. Atlı, 2012)

2.1.6.1. Demografik Faktörler

2.1.6.1.1. Yaş

Mesleki kimlik oluşturmak, “İş yaşamımda ne durumda olacağım?” sorusunun cevabıdır. Çocukluk döneminde bu soruya verilen cevap genellikle daha sonra olacaklarından daha cinsiyetli ve daha göz alıcıdır. Çocukluk görevleri, başkalarının iş deneyimleri yoluyla iş dünyası hakkında bilgi edinmeyi, bir benlik duygusu tesis etmeyi ve bir tomurcuklanan işçi kimliği oluşturmak için benliği iş dünyasıyla eşleştirmeyi içerir. Ergenlik döneminde, mesleki kimlik gelişimi, işyerindeki benliğin daha keskin, daha gerçekçi ve dokunaklı bir görüntüsü haline gelmek için stilize ve basmakalıp bir iş imajından nispeten kopuk, puslu ve vernikli bir benlik duygusundan kaynaklanır. Benlik imajını arıtma süreci, bir yandan mesleki kimlik geliştirme görevlerinde ilerleme elde etmekle, diğer yandan ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde refahı ve sıkıntıyı azaltmakla ilişkilidir (Porfeli ve Lee, 2012).

Ergen popülasyonlarında kariyer keşfi hakkındaki literatürün çoğu, kariyer kararı verme ve mesleki kimliğe dayanmaktadır. Kariyer gelişiminin en önemli kısmı ergenlik döneminde gerçekleşir. Ergenler, kariyerlerini açıklığa kavuşturmaya, mesleki çıkarlar ve gerçekler hakkında bir farkındalık geliştirmeye başlar ve gelecekteki kariyerleri hakkında gittikçe daha fazla düşündükleri için kariyer planlaması ve kariyer keşfi gibi kariyerle ilgili görevleri üstlenirler (Rogers ve Creed, 2011).

Ergenlik, geleceği planlamanın önemli bir gelişimsel görev olarak ortaya çıktığı bir keşif dönemidir. Ergenler geleceklerini düşünebilecekleri, hayal edebilecekleri ve planlayabilecekleri geniş bir gelecek yönelimi geliştirirler. Cantor’a göre (1990), ergenler yetişkinliğe geçtikçe, geleceğe yönelik arzu ve isteklerine daha fazla odaklanarak ve hedefe yönelik davranışta daha fazla seçicilik göstermektedirler (Beal and Crockett, 2010). Bu dönemde ergenler, kimlik planlarını geliştirmeye yardımcı olabilecek ve gelecekteki planları etkileyen benlik hakkında bilgi sağlayan keşifsel davranışlarda bulunurlar (Eccles, Barber, Stone ve Hunt, 2003).

Gottfredson (1981), gelişim ile ergenlerin isteklerinin, ilgi alanlarına, algılanan yeteneklerine ve bireysel özelliklerine ve kendilerine sunulan fırsatlara bağlı olarak daha gerçekçi hale geldiğini savunmuştur (Beal and Crockett, 2010). Nurmi (2004) ergenlerin geleceğe yönelik beklentileriyle ilgili, başarıyı motive eden hedefler geliştirmelerini

önermiştir. Ergenlerin gelecekteki benlikleri hakkındaki düşünceleri önemlidir çünkü muhtemelen bu düşünceleri daha sonraki başarılarını etkileyecek olan seçimlerine, kararlarına ve faaliyetlerine tesir eder (Nurmi, 2004'den akt., Beal and Crockett, 2010).

Ergenlikte, birey tüm değişikliklerin yaşandığı bir birey olmak için çabalamakta ve ben merkezli düşünmenin yeniden kendini gösterdiği bir dönemden geçmektedir. Ergenlikte ben ve diğerleri arasındaki farkın keskinliği, bireyin kendini bağlanma biçiminden bağımsız olarak algılamasına ve kendisini ebeveynlerinden ayrı ve bağımsız bir birey olarak görmesine neden olur (Bolat ve Odacı, 2017). Ergenlik döneminde olan bireyin seçim yapma noktasında çok da rahat olduğu söylenemez çünkü birey en çalkantılı yılları yaşamaktadır; kimlik arayışında iken, sınav stresi yaşarken meslek seçmek ve kariyerini düşünmek genci diğer etki faktörlerinden de baskı görmesiyle panik içinde bırakabilir (Telman, 2006). Ergenlik, kimlik gelişimi ve geleceğe yönelik planlamanın önemli gelişimsel görevler olarak ortaya çıktığı bir keşif zamanıdır (Denault ve diğerleri, 2019). Ergenlerin çoğu lise yıllarında kariyer kararlarında önemli ölçüde yer almasa da birçoğu zaten mesleki bir keşif sürecine girmiştir (Flanagan, Schulenber ve Fuligni, 1993).

Araştırmalar hem erkek hem de kız çocuklarının 12 yaşından, 15 yaşına kadar devam eden ancak genellikle 17 yaşında azalan kariyer kesinliğini tasvir ettiğini göstermektedir (Patton ve Creed, 2001). Kariyer gelişimi bu nedenle yaşamın çeşitli yaşları ve evreleri arasında dinamik bir süreçtir (Corey, 2015). Yapılan bir araştırmada, 12. sınıf öğrencileri diğer sınıf seviyelerine göre daha fazla öz ve çevre araştırması göstermişlerdir (Taveira ve diğerleri, 1998).

Kariyer Geliştirme Envanteri (CDI; Super, Thompson, Lindeman, Iordaan ve Myers, 1981) ile yapılan erken çalışmalar, 9 ve 10. Sınıflar ile 9. ve 11. ve 9. ve 12. Sınıflar arasında kariyer olgunluğu puanlarında önemli farklılıklar bulmuştur (Patton ve Creed, 2001).

Kariyer Olgunluğu Envanteri (CMI; Crites, 1973) ile yapılan erken çalışmalar, kariyer olgunluğunda 9. sınıftan 12. sınıfa artan bir artış göstermiştir. Diğer çalışmalar, daha yüksek not alan öğrencilerin daha düşük not alanlara göre daha yüksek kariyer olgunluk puanlarına sahip olduğunu göstermiştir. Bazı araştırmacılar, kariyer davranışının gelişiminin birincil unsuru olan eğitim ortamının ve öğrencilerin yapması gereken sınıfla ilgili kariyer kararlarının etkisi nedeniyle kariyer olgunluğunun yaştan ziyade sınıfla daha yararlı bir şekilde ayırt edilebileceğini yorumladılar. Ancak Powell ve Luzzo (1998) yaptıkları

çalışmada, katılımcıların yaşı veya derecesi ile kariyer olgunluk düzeyleri arasında hiçbir ilişki göstermemiştir. Bu yazarlar, bunun okuldaki tek tip bir kariyer geliştirme faaliyetleri programından veya algılanan mesleki fırsat ve kariyer gelişiminde yaşa veya sınıfa göre daha etkili olabilecek mesleki alternatiflere maruz kalma gibi bağlamsal faktörlerden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir (Patton ve Creed, 2001). Patton (2001) çalışmalarının sonuçlarında kariyer olgunluğundaki gelişimsel farklılıkları göstermektedir; 15, 16 ve 17 yaşlarındaki gençlerin 12, 13 ve 14 yaşındaki katılımcılardan daha yüksek tutum ve bilgi puanları olduğunu ortaya koymuştur.

2.1.6.1.2. Cinsiyet

Mesleki seçim literatüründe en fazla dikkat çeken demografik değişken cinsiyet olmuştur (Huffman ve Torres, 2001). Kadınlar erkeklerden daha hızlı olgunlaştıklarından erken yaşta kendileri için uygun kariyer hedeflerini daha iyi belirleyebilirler (Post-Kammer ve Smith, 1985). Yirmi yılda yapılan çalışmaların çoğu, çeşitli yaş gruplarındaki kadınların kariyer olgunluğu ölçümlerinde erkeklerden daha yüksek puan aldığını ortaya koymuştur (Patton ve Creed, 2001). Patton (2001) yaptığı araştırmada, kızların kariyer gelişiminde daha fazla olgunluk gösterecekleri de her yaş grubunda daha yüksek kararsızlık puanlarına sahip olduklarını belirtmiştir.

Kadınların kariyer gelişiminde öz-yeterlik kavramını araştıran bir çalışmada, öz-yeterlik beklentilerinin ve bunlara istenen seviyeye ulaşmadaki engellerin, kadınların geleneksel cinsiyet rolü yönelimleriyle ilgili algıları olduğunu bildirmişlerdir. Kadınlar, geleneksel cinsiyet rolü yönelimlerinin etkisi altında kendilerini doğru değerlendirmeyi zor bulmakta ve objektif belirleme, kariyer hakkında bilgi toplama, gelecek için plan yapma ve problem çözme gibi davranışlar açısından dezavantajlı olabilmektedirler (Bolat ve Odacı, 2017).

Cinsiyete göre kariyer karar verme yeterliliği düzeyleri arasında fark bulunamamıştır. Erkek ve kadın arasındaki geleneksel ayrım, son yıllarda değişen iş ve kariyer anlayışını bulanıklaştırmıştır. Bu durum, toplumda bir birey olma çabalarının, erkek ve kadın arasındaki boşluğu kariyer karar verme yeterliliği düzeyinde kapatması olabilir. Moderniteden postmodern yaşama geçişin ilerleme döneminde kadınların karşı karşıya kaldıkları zorluklar çevresel uyaranlarla aşılmıştır (Bolat ve Odacı, 2017).

Yapılan bir araştırmada özellikle, aynı yaş ve sınıfta, kızlar erkeklere göre daha az daha az kariyer keşfi sonuçları bildirme eğiliminde bulunmuştur (Taveire ve diğerleri, 1998).

2.1.6.2. Sosyolojik Faktörler

2.1.6.2.1. Aile

Aile, toplumun barındırdığı en küçük birimdir ve sahip olduğu görevlerin en başında çocuğunun her yönden bakımı gelir. Ailenin çocuğuna karşı tutum ve davranışları çocuğun geleceği açısından ilk temel eğitimi oluşturur (Kutlu ve Apaydın, 2019). Birey aileden ne kadar ergenlik döneminde uzakmış gibi dursa da aile, bireyin etki altında olduğu faktörlerin başında gelir. Anne babaların çocuklarına oluşturdukları demokratik ortamlar onların özgüvenleri ile kendilerini tanımlarına yardımcı olarak yeteneklerini bulmalarını ve meslek karar verme sürecinde daha araştırmacı olmalarını sağlayacaktır (Akdeniz, 2009). Çocuğuna koruyucu bir tutumla yaklaşan ve aşırı müdahaleci davranan anne baba, çocuklarının kendi olmalarını ve kendilerini bulmalarını olumsuz yönde etkiliyor demektir (Yavuzer, Köknel, Kulaksızoğlu, Ayhan, Dodurgalı ve Ekşi, 2013). Ebeveynlerin mesleklere bakış açıları aynı derecede çocuklarının da bakış açılarını o yönde etkilemektedir (Kuzgun, 2000). Ebeveyn desteği, meslek gelişimini etkileyen bağlamsal bir faktördür. Bu bağlamda ebeveyn desteği, ebeveynlerin çocukların eğitime ve kariyer planlamasına birlikte dahil edilmesidir. Ebeveynler bu desteği, kariyer desteği, modelleme (vekaleten öğrenme), sözlü teşvik ve duygusal destek dahil olmak üzere çeşitli şekillerde bunu gösterebilir (Tunner, 2003'den akt. Abdinoor, 2019).

Ergen-ebeveyn-kariyer ilişkisinde ergenlerin ebeveynleri kariyer keşiflerini yerine getirme algısı, kariyer planlaması ve kariyer hedef belirleme gereksinimlerini ve ebeveynlerin mutlu, gururlu, memnun veya kabul edilebilir olmalarını algıladıkları ve ergenlerin ebeveynlerinin kariyer ilgi alanları, kariyer değerleri, kariyer planları ve kariyer hedefleri ile ilgili benzer veya eşleşen fikirleri olduğunu algılama derecesi olarak tanımlanmıştır. Bu yapı ergenlerin kariyer gelişimini anlamada çok önemlidir. Birey tutumlarına, özlemlerine, değerlerine ve beklentilerine karşılık gelen ortamlara daha iyi uyum sağlar ve daha fazla tatmin olur. Kariyerle ilgili konularda, bireyin ebeveynleri ile uyum içinde olması, kariyerle ilgili alanda ergen ve aile ortamı arasında bir uyum olduğunu göstermektedir. Öte yandan, uyum eksikliği bir kariyere karar verirken olası bir dış engel olarak tanımlanmıştır ve bu kariyer gelişimini kesintiye uğratma potansiyeline sahiptir (Sawitri, Ratnaningsih ve Perdhana 2019). Kökenli aile yapısı ve deneyimleri bireyin kariyer gelişim süreci üzerinde derin bir etkisi vardır. Ebeveynlerin eğitim seviyesi, bireylerin kariyer hedefleri ve seçimleri ile hedeflerine ulaşmak için sahip oldukları kaynaklar ve

yetişkin akrabalarından, okul arkadaşlarından ve yetişkin arkadaşlardan daha yararlı olduğunu bildirmiştir. Daha büyük aile sistemleri aynı zamanda büyükanne ve büyükbaba, kuzen veya diğer akrabaları da içerebilir. Bu aile üyelerinden, ebeveynlerin, çocukların gelişimi üzerinde en fazla etkiye sahip olduğu görülmüştür. Özellikle, annelerine güvenli bir şekilde bağlı olan çocuklar daha fazla merak gösterir, çevreyi daha fazla araştırır ve daha sonra öğretmenlerle olumlu ilişkiler geliştirir, böylece başkalarından yardım isteme daha fazla rahatlık sağlar (Bryant ve diğerleri, 2006). Çocuklarının eğitimsel ilerlemelerini etkileme yetenekleri hakkında güçlü öz-yeterlik inançları olan ebeveynler, çocuklarının akademik öz-yeterlik inançlarını geliştirecek, çocuklarının isteklerini artıracak ve yüksek statüdeki kariyerlere yol açacak skolastik başarıları teşvik edecek şekilde hareket etme eğilimindedir (Bandura ve diğerleri, 2001).

Bir çocuk yüksek akademik başarı gösterdiğinde, ebeveynin çocuğundan istekleri artmakta ve ebeveynin bu yetenekleri geliştirme derecesi akademik sonuçları, böylece mesleki sonuçları etkilemektedir (Feldman, 2003). Gençlerin yüzde seksen sekizi, ailelerine meslekler için gerekli hazırlık konusunda benzer fikirler bildirmektedir (Otto, 2000). Bu, ebeveynlerin meslekler hakkında önemli bir bilgi ve inanç kaynağı olduğunu göstermektedir. Bazı çocuklar yetişkin işi ile ilgili bilgilerini işyerinde ebeveynlerinin doğrudan gözlemlerine dayandırsa da çoğu çocuğun yetişkin işi hakkındaki bilgisi dolaylı ya da tesadüfen iş hakkında konuşmalar yoluyla ortaya çıkar (Bryant ve diğerleri, 2006). Galinsky (2000) araştırmasında; babaların %61'inin ve annelerin %69'unun işlerini "çok" sevdiklerini, ancak çocukların sadece %41'inin ebeveynlerinin işlerini sevdiğini düşündüklerini belirtmiştir (Corey, 2015). Çocukların ailelerinin işe karşı tutumlarını gerçekte olduğundan daha olumsuz algıladıkları ve çocukların ebeveynlerinin çalışmaları hakkında çok az bilgiye sahip oldukları bulgulara ki şu sonuçtan anlaşılmaktadır; çocukların finansal mükafatların, ebeveynlerinin çalışmalarının psikolojik mükafatlarından daha fazla farkında olduklarını göstermektedir (Bryant ve diğerleri, 2006).

Turner (2003) ergenlerin kariyer öz-yeterliliklerinin gelişmesinde, ebeveynlerin kariyerle ilgili beceri gelişimlerine destekleri, kariyerle ilgili modellemeleri, övgüleri, cesaretlendirmeleri ve duygusal desteklerinin faydalı olduğu teorisinde bulunmuştur. Ebeveyn desteğinin, çocukların kariyerle ilgili görev öz-yeterliliklerinin üçte bir ila yarısını oluşturacak şekilde, çocukların eğitim ve mesleki gelişim görevlerinin önemli bir kaynağı olduğu varsayılmıştır (akt., Raque-Bogdan ve diğerleri, 2013). Kariyer gelişimi üzerindeki ailesel ve ebeveyn etkilerini inceleyen çoğu ek araştırma, bağlanma stilleri, ebeveynlik

stilleri ve ev ortamının işlevselliğine odaklanmıştır. Bu arenada yapılan araştırmalar, ebeveyn desteği ve soruşturmasının yanı sıra, çocuklar ve ebeveynler arasındaki kariyerle ilgili iletişimin rolünü de araştırmıştır (Sickinger, 2013). Ebeveyn baskısının ve kontrolünün genç yetişkinlerin psikolojik ve kariyer gelişimindeki olumsuz rolü üzerine mevcut araştırmalar, kariyere ilişkin ebeveyn baskısının genç bir yetişkinin kariyer gelişimi üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini düşündürmektedir (Corey, 2015). Ebeveyn baskısı ve özerklik arasındaki doğrudan ilişki üzerine yapılan araştırma, ergen çocuğunun kendi kararlarını vermesine ve kendi başına hareket etmesine izin veren ve itaat ve uygunluğa dayalı baskı stratejilerini azaltan bir ebeveynin o çocukta özerkliğin gelişimini teşvik ettiğini ortaya koymuştur (Perez ve Cumsille, 2012).

2.1.6.2.2. Sosyal Çevre ve Sosyo-Ekonomik Sınıf

Bireyin yaşadığı ülkenin, şehrin ekonomik değerlendirmesini de yapması önemlidir. Ülkenin kalkınması açısından günün ve geleceğin gösterdiği şartlara bakarak, belki de ileride ülkenin ihtiyaç duymayacağı meslek grupları kalacağını da hesaba katmak gereklidir (Telman, 2006). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2023 Eğitim Vizyonu’ nun temel amacı olarak “çağın ve geleceğin becerileriyle donanmış bireyler yetiştirmek” belirlenmiştir (MEB, 2023). Bu vizyonun felsefesi doğrultusunda öğrencilerin gelişimi her açıdan (ilgi, yetenek, kişilik, mizaç...) izlenerek kariyerlerini doğru yönde belirlemeleri sağlanarak, niceliğin yanında nitelikli bireyler yetiştirme hedefi belirlenmiştir.

Bandura, ergenlere çevreleriyle etkileşime giren aktif ajanlar olarak odaklanan sosyal öğrenme teorisini oluşturmuştur (Tsui, 2019). Hill, Castellino, Lansford, Nowlin, Dodge, Bates ve Pettit (2004), ergen eğitim beklentilerinin ebeveynlerinin eğitim durumuna göre değiştiğini ve daha yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin, eğitim düzeyi düşük ebeveynlerin çocuklarından daha yüksek eğitim istekleri olan çocuklara sahip olduğunu belgelemişlerdir, ancak yüksek ve düşük ebeveyn eğitim düzeyi ile ergenlerin mesleki istekleri arasında böyle bir fark yoktur. Başka bir deyişle, ebeveynlerin eğitim durumu mesleki hayalleri etkilememekte, ancak daha yüksek mesleki kazanımlar için gerekli olan eğitim isteklerine “müdahale” ettiği görülmektedir (Bryant ve diğerleri, 2006).

2.1.6.3. Psikolojik Faktörler

2.1.6.3.1. Kişilik

Kariyer keşfi, benliğin genel özelliklerini daha iyi anlamak ve bu özelliklere uygun potansiyel kariyer seçenekleri hakkında bilgi edinmek için benliği ve iş dünyasını araştırmayı içerir (Porfeli ve Lee, 2012). Bireyin seçeceği mesleğin fiziksel yapısına uygunluğu dışında en önemli nokta kişilik yapısıdır; örneğin agresif yapıli bir birey başarılı bir polis olamaz. Kişilik yapısı ve meslek uyumu bireyin başarılı ve mutlu olmasında anahtar görevi görür (Telman, 2006). Keşif, bireyin çıkarları ve kişiliği ile iyi giden bir mesleği seçmek için gerekli olan kendi bilgisini elde etmek için gereklidir (Bryant ve diğerleri, 2006). Bireyin benlik keşfi, bireyin değerleri, ilgi alanları ve yetenekleri de dahil olmak üzere kişiliği hakkında daha fazla bilgi edinmeyi ifade ederken çevrenin araştırılması, okul, iş ve sosyal ağlar gibi çeşitli bağlamlarda toplanan, yüz yüze geldiği fırsatlar ve kısıtlamalar hakkında bilgi toplaması anlamına gelir (Denault ve diğerleri, 2019).

Birey kendini tanımadan, hangi konularda yeterliliğe sahip olduğunu bilmeden bir seçim yoluna girmesi süreci zorlaştırmaktadır (Kuzgun, 2014). Bireyin “öz-yeterlik algısı” seçimi etkileyen bir kişilik özelliğidir (Bozgeyikli, 2004). Öz-yeterlik, kişinin herhangi bir zorlukla başarı potansiyeline olan inancını tanımlar (Sickinger, 2012).

“Öz-yeterlik algısı” Bandura tarafından ortaya konulmuş ve bireyin bir konuda başarılı olabileceğine dair sahip olduğu inancını gösterir. Bireyin kendini bir konuda yetkin görmesi, o konunun başlangıç ve sonucunun ne olacağının farkında olunması demektir (Bozgeyikli, 2004). Kişinin belli bir mesleğe yönelmesi kendine olan güvenini göstermektedir (Kuzgun, 2014). Yapılan çalışmalarda, kendine güven ve yetkinlik arasında yüksek seviyede ilişki bulunduğunu vurgulamıştır. Kişilik özelliklerinin etkisinin de üzerinde bulunduğu yetkinliğin artırılması sağlıklı meslek seçimlerinin yapılmasını sağlayacaktır (Bozgeyikli, 2004).

Yapılan bir araştırmada kişilik arayışı, 12. sınıfta 9. sınıfa göre daha sık olmasının yanı sıra, kızlarda erkeklere göre çok daha yüksek çıkmıştır. Ergenler hem kendi hem de çevre araştırma faaliyetlerinin araçsal değerine inanırlar, ancak esas olarak kişilik arayışları ile uğraşmışlardır (Taveira ve diğerleri, 1998).

Mesleki ve psikolojik danışma psikologları arasında, erken kariyer kararsızlığı bağlamında en sık araştırılan kişilik özelliği benlik saygısıdır. Özsaygısı düşük olan genç yetişkinlerin yeni çabalardaki hayal kırıklıklarının kaynağını kendi beceriksizliklerine atfetme, çeşitli kariyer yollarından erken kefalet etme ve erken kariyerlerinde daha yanlış başlangıçlar yaşama olasılığı daha yüksektir. Endüstriyel ve örgütsel psikologlar araştırmalarının çoğunu meslek seçimlerinde kişilik rolünde “Beş Faktör Kişilik Özelliklerine” (The Big Five) odaklamışlardır. Bu beş özellik arasında, genç yetişkinler arasında kariyer kararsızlığı ile en tutarlı şekilde ilişkili gibi görünen ikisi dışa dönüklük ve nevrotiliktir. Büyük 5'teki diğer üç kişilik özelliği — açıklık, uyumluluk ve bilinçlilik-erken kariyer kararsızlığı bağlamında da araştırılmıştır, ancak bugüne kadar elde edilen sonuçlar tutarlı veya yeterli büyüklükte değildir (Feldman, 2003).

Benlik saygısı, mesleki kimlik ve kariyer dikkati, ergenlerle kariyer danışmanlığı müdahalelerinde önemli faktörlerdir. Okul ve ev ya da aile ortamları, çocukların ve ergenlerin benlik anlayışları üzerinde en güçlü etkilerden ikisidir. Pozitif benlik kavramları, gerçekçi kendini değerlendirme için kabulü ve fırsatları teşvik eden ortamlarda geliştirilir. Kariyer geliştirme süreci çeşitli bağlamlarda ve rollerde gerçekleşir bu yüzden her birinde desteklenmeli ya da yönlendirilmelidir, çünkü “kendini gerçekleştirme hiçbir zaman gerçekleşmemiştir ve şimdi sadece iş rolünde, özellikle de giderek otomatikleştirilen bir ekonomide elde edilmesi muhtemel değildir” (Munson, 1992).

Holland (1973) mesleki ilgi kavramını farklı bir boyuta taşımıştır. Holland, mesleki çıkarların kişiliğin bir ifadesi olarak yorumlanması durumunda, bireyin işyerindeki ve okuldaki faaliyetlerinin, hobilerinin ve tercihlerinin kişiliğin bir ifadesi olarak görülebileceğini, başka bir deyişle, “mesleki ilginin kişiliğin bir başka yönü olduğunu” ifade etmiştir (Şeker ve Çapri, 2019).

Bireyler meslek seçimleri ve kariyer tercihlerinde kişiliklerine uygun yönelimde bulundukları taktirde başta iş hayatları olmak üzere sosyal hayatlarında da istedikleri huzura ve mutluluğa sahip olurlar. Buna ulaşmak için ise bireyin kendini iyi tanıması, kişilik özelliklerinin istediği meslekle örtüştüğünden emin olması gerekmektedir (Ahmetoğulları ve Güneş, 2017).

2.1.6.3.2. İlgiler ve Yetenekler

2.1.6.3.2.1. Yetenekler

Yetenek, “*çeşitli alanlarda sergilenebilen performans kapasitesi, öğrenme gücü veya bir iş, görev ya da faaliyeti diğer insanlara göre daha başarılı ve daha hızlı şekilde yapabilme yetisi*” (Yeşilyaprak, 2014); “*herhangi bir davranışı (bilgi veya beceriyi) öğrenebilmek için doğuştan sahip olunan gizilgücün (kapasitenin) çevre ile etkileşim sonucu geliştirilmiş ve yeni öğrenmeler için hazır hale getirilmiş kısmı*” (Kuzgun, 2000). Beceri ve yetenek kavramları anlam olarak birbirlerine yakın olsalar da aralarında ufak bir fark vardır. Yetenek, “bireyin performansına yansıtacağı potansiyel” iken; beceri, “bireyin ondan istenen işi yapabilecek düzeyde olması” anlamına gelir. Beceri; potansiyel, ilgi ve koşulların etkileşimi sonucu oluşur (Yeşilyaprak, 2014);

Ölçülebilen yeteneklerden bazıları;

Genel akademik yetenek; sözel yetenek, sayısal yetenek; uzay ilişkilerini görebilme yeteneği; şekil ilişkilerini görebilme yeteneği; büro işleri yeteneği; göz-el koordinasyonu; parmak becerisi; el becerisi.

Rotundo’ya göre ise yetenekler temel olarak 4 başlık altında toplanabilir (Rotundo, 2006).

1. **Bilişsel Yetenek (Cognitive Ability):** Muhakeme yapmak, okumak, yazmak ve matematiksel sonuçları değerlendirme etkinliklerini içerir.
2. **Psiko-motor Yetenek (Psychomotor Ability):** Kas kullanımı, bedensel hareket ve koordinasyon etkinliklerini içerir.
3. **Duyuşsal ya da Algısal Yetenek (Aensor or Perceptual Ability):** Görsel ve duymaya ilişkin etkinlikleri içerir.
4. **Fiziksel Yetenek (Physical Ability):** Kardiyovasküler dayanıklılık ve hareket edebilme becerisini içermektedir.

Yetenekler bireylerin seçeceği mesleğin başarı oranını etkileyecek olan en önemli yatkınlıklardan biridir (Atlı, 2012). Yetenek doğuştan gelen ve çevreden etkilenen olmak üzere iki aşamada incelenmektedir. Doğuştan gelen yetenek stabil bir durum sergilerken,

çevreden etkilenen ise aktif bir durum göstermektedir (Pişkin, 2011). Bireyin yeteneklerinin bilincinde olması meslek seçiminde bireye kolaylık sağlayacak bir yön göstericidir. Birey eğer yeteneklerine uygun bir meslekte çalışırsa mesleki doyumu olumlu yönde etkilenir ve bireyin diğer değerlere ulaşması da kolaylaşır (Rotundo, 2006). Birey kendini bilmesi ile yöneleceği her türlü faaliyetler, öğrenme programları ... gibi unsurlara yetenekleri etki edecektir (Kuzgun, 2000).

2.1.6.3.2.2. İlgiler

İlgi, Strong, 1943 tarafından “*bireyin bir kişiye, objeye ya da etkinliğe karşı sürekli olarak, hoşlanma, hoşlanmama, kayıtsız kalma şeklinde gösterdiği tepkiler olarak*” tanımlanmıştır. Roe (1964) ise ilgiyi; “*bir kimsenin özel bir çaba sarf etmeden, dikkat ettiği, gözlediği, üzerinde durup düşündüğü ve zevk alarak yaptığı şeyler*” olarak tanımlamıştır (Atalay, 2008). Ginzberg'in teorisine bağlı olarak, Trice ve ark. araştırmalarında çocukluk dönemi boyunca kariyerlerin hem seçiminde hem de reddedilmesinde ilgi alanlarının büyük rol oynadığını gözlemlemiştir (Trice, Hughes, Odom, Woods ve McClellan, 1995). Holland ise ilginin zaman içinde çevrenin olumlu geribildirimleri ile oluştuğunun, doğuştan var olmadığının görüşündedir. Bir alana duyulan ilgi o alanla bağlantılı yeteneklerin gelişmesinde rol oynamakta ve buna bağlı olarak kişilik tiplerinin oluşması başlamaktadır (Kuzgun, 2014).

İlgiler, çocukluk çağlarında değişkenlik göstermekte ve birey olgunlaştıkça belirli faaliyetlerde sabitlenmeye başlayarak süreklilik kazanır. Bu süreçte ise farklı faktörlerle etkileşimle birey tarafından elde edilir. Kalıtsal olmayan ilgi, yetenek ve becerilerin desteklenmesi ile oluşur (Özgüven, 2001). Bireyin özgür hissettiği zamanlarda belirli faaliyetler üzerinde yoğunlaşması ilgili olduğu alanları ifade eder (Atalay, 2008). İlgiler 17-18 yaş aralığında durağanlık kazanır ve bu dönem lise yıllarının sonu anlamına gelmektedir (Karamustafa, 2000).

"İlgi, dikkat alanında güçlü bir diktatördür". Farklı insanların aynı sahnede farklı şeyler gördükleri iyi bilinen bir gerçektir. Bir çiftçi, bir sanatçı, bir botanikçi birlikte bir tepeden manzaraya bakarken aslında farklı şeyleri algılar çünkü ilgi alanlarına bağlı olarak farklı yönlerde eğilim gösterirler. Eğitim ilgisi çocuğun meslek seçiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Çocukların eğitime ilgisi, ev, okul, kolejler ve toplum gibi çeşitli kurumlar aracılığıyla gelişir ve şekillenir. Çoğumuz bize tatmin vermeyen işlerle uğraşan yaşamdan

geçiyoruz. Birçoğumuz ömür boyu hapse atılıyor. Bu nedenle, gerçek ilgilerimizi hayatın erken zamanında doğru bir şekilde tanımlamamız önemlidir. Bir kişi ilgisini fark ederse meslek seçimi daha kolay hale gelir (Aggarwal ve Bala, 2017).

Mesleği, ilgi ve yetenekleri ile eşleştirmek mesleki memnuniyeti beraberinde getirir (Holland, 1997'den akt. Bryant ve diğerleri, 2006). Bireyin, ilgi ve yetenekleri paralelinde seçeceği bir meslek, onun yaratıcılığını artıracak ve daha başarılı olmasını sağlayacaktır (Atalay, 2008). Bireyin kendi yeteneklerine olan inancı kariyer yolunda karar vermesini ifade eden “kariyer kararı verme yetkinliği – öz-yeterlik algısı” kavramının ortaya çıkmasına etki etmiştir. Bu öz-yeterlik algısından çıkan kariyer kararı verme yetkinliği kavramı ise, bireyin mesleki gelişim sürecinde ve seçiminde ön planda yer almaktadır (Ulaş ve Yıldırım, 2016).

İlgi alanlarını Super şu başlıklar altında toplamıştır:

- Bilimsel İlgi
- Teknik veya Maddi İlgi
- Sosyal Yardım İlgisi
- Sistematik İlgi ya da İş ayrıntıları İlgisi
- İş Teması İlgisi
- Edebiyat İlgisi
- Müzik Sanat İlgisi (Kuzgun, 2000).

Bu ilgiler bireylerde farklı yöntemlerle belirlenmektedir. Super (1957) ilgilerin belirlenmesinde dört yöntem belirlemiştir;

1. İfade edilen ilgiler (expressed interest)
2. Görülen/aşikâr ilgiler (manifested interest)
3. Envanter ile ölçülen ilgiler (inventoried interest)
4. Test ile ölçülen ilgiler (tested interest) (akt., Kuzgun, 2014)

2.1.6.3.3. Değerler ve Mesleki Değer

Değerler birbirlerini etkileyerek evrim geçirir ve küçük yaşlardan yapılır (Atlı, 2012). Değer hem kültürel hem de toplumsal/bireysel açılardan ele alınabilir (Bacanlı, 2002). Toplumsal değişimlerden ve zaman sürecinden etkilenen ve dinamiklik gösteren değerler ortak davranış örüntü ve ölçütleridir. Birey bu yönlerden toplumun belirli kesimlerine aitlik duygusu hisseder (Atlı, 2012).

Rokeach (1973) değeri “*kişisel veya toplumsal olarak zıt ya da farklı bir davranış biçimi veya yaşam amacına karşı tercih edilen, belirli bir davranış biçimi veya yaşam amacı şeklinde süre giden bir inanç*” olarak tanımlamıştır (akt. Atlı, 2012). Değerler bireyin amaçlarını ve davranışlarını etkileyerek şekil vermektedir. Bireyin sahip olduğu değerler birbirlerinden etkilenecek bir sistem meydana getirirler ki birinin değişimi hepsinin etkilenmesine sebep olur (Hofstede, 2001).

Bireyin yaşam değerleri ile mesleki değerleri paralellik gösterir ve bireyin yaşam değerleri meslek ve kariyer yönelim sürecinde mesleki değerler olarak kendini ortaya çıkarır (Bratsch, 2001). Birey sahip olduğu değerler ile yaşamına yön verir ve yapılandırma süreci yaşar. Çoğu zaman ilgilerinde önüne geçen değerler meslek seçiminde daha etkili rol oynayabilmektedir (Shoffner, 2006).

Değerler kültürden kültüre ve ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlikleri-ne göre değişmektedir (Mujtaba, Murphy, McCartney, Williams, Trumbach, Reid, Greenwood, Teeple ve Woodhul, 2009). Rokeach (1973) değerleri temel olarak araçsal (instrumental) ve amaçsal (terminal) değerler olarak ifade etmiştir (Brown, M.A. (1976) 'dan akt. Atlı, 2012);

Tablo 2.2. Rokeach'ın değer ölçeğinde yer alan amaçsal ve araçsal değerleri

Amaçsal Değerler (Terminal)	Araçsal Değerler (Instrumental)
Konforlu yaşam	İstekli
Eğlenceli bir hayat	Açık fikirli
Başarılı olma hissi	Yetenekli
Dünya barışı	Eğlenceli
Eşiklik (kardeşlik ve eşit fırsat)	Temiz
Güzel bir dünya	Cesur
Aile güvenliği	Affedici
Özgürlük	Yardım sever
Mutluluk	Dürüst
İçsel barış	Yaratıcı
Aşk	Bağımsız
Ülke güvenliği	Entelektüel
Keyifli bir yaşam	Mantıklı
Selamet	Sevgi dolu
Öz-saygı	Saygılı
Şöhret	Nazik
Doğru arkadaşlık	Sorumluluk sahibi
Bilgelik	Öz-disiplinli

Bireyin değerlerinden bağımsız tutulamayan mesleki değer meslekten beklenen amacı ifade eder ve bireyin ait olduğu topluma dair değerler ile sahip olduğu değerler arasındaki paralellik seçeceği meslekteki tatmini sağlayacaktır (Quensenberry, 2007). Birey mesleki değerinde ailesinden etkilenmektedir. Ailelerin mesleklere yüklemiş oldukları olumlu veya olumsuz anlamlar çocuğun mesleklere bakış açılarını etkilemektedir. Mesleki değerler cinsiyet açısından da farklılık göstermektedir. Kızlar insanlarla iletişim, topluma hizmet, zihinsel aktivitelere önem verirken, erkekler ise güven, kazanç ve yaratıcı aktivitelere öncelik vermektedir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik durum, yaşanan bölge ve yaş grubu da mesleki değerleri etkileyen diğer faktörlerdir (Kuzgun, 2006).

Bireyin mesleğinden doyum sağlayabilmesi ve istikrarlı bir mesleğe sahip olabilmesi için mesleki değerlerin etkisi göz ardı edilmemeli ve bu konudaki ölçeklerde diğer ölçekler gibi bireylerde uygulanmalıdır (Atlı, 2012).

2.1.7. İmam-Hatip Liseleri

2.1.7.1. Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liselerine Genel Bir Bakış

2.1.7.1.1. 1924-1930 Yılları

Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünden sonra kapatılan medreselerin yerine yeni isimlerle eğitim-öğretim kurumları açılmıştır. Kanunun 4. Maddesi gereği, Daru-lfününde bir İlahiyat Fakültesi ve “*İmamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetilmesi için*” 1924 yılında (1923-1924) öğrenim süresi 4 yıl olan İmam ve Hatip Mektepleri açılmıştır. 1924-1925 öğretim yılında 26, 1925-1926 öğretim yılında 20, 1926-1927 öğretim yılında sadece 2 kalan İmam ve Hatip Mektepleri 1927-1930 öğretim yılları arası ise sadece 2 tane olmak üzere eğitime devam eden Mektepler toplamda 6 yıllık faaliyetten sonra kapatılmıştır. 1933 yılında da İlahiyat Fakültesi kapatılmıştır (Öcal, 2015).

İmam ve Hatip Liselerinin Kapatılma Nedenleri;

- * Mezunlarının iş sahalarının olmayışı (ikinci derecedeki din görevliliği kadrolarının kapatılması),
- * Sadece 4 yıllık olmaları ve lise kısımlarının olmaması,
- * Bu dönemde din adamlığı ve imamlık mesleğinin gözden düşürülmüş olması ve modernleşme çabalarının etkisi,
- * Cumhuriyet devri ile kalkınmanın getirdiği yeni iş sahalarının ortaya çıkması ile din görevlisi olma yöneliminin düşüş göstermesi,
- * Devletin diğer eğitim kurumlarına önem vermesi ve mezunlarına iş imkanlarının sunulması,
- * Halkın medreselerin kapatılmasına tepki olarak bu okullara rağbet etmemesi.

2.1.7.1.2. 1930-1948 Yılları

1932 yılından itibaren 17 sene süreyle dinin öğretildiği tek müessese “Kur’an Kursları” (Daru-l Kurralar) olmuştur. Bu kurslar, sadece yüzüne Kur’an okuma ve hafızlık eğitimi vermişlerdir. Müfredat programlarında “Kur’an-ı Kerimin yüzüne ve ezbere okunması”

dışında bir şey bulunmayan bu kurslar, elbette ki toplumun sosyal gerçeği olan din eğitimi ihtiyacını karşılayamamıştır.

Bu dönemde, din eğitim ve öğretimi yapılmadığından ve eski dönemden kalan dini ilim ve kariyer sahibi kişilerin de ya çok yaşlı olmaları ya da pek çoğunun vefat etmiş olması nedeni ile din hizmetleri ortada kalmış veya cahil ve kabiliyetsiz kişiler bunu fırsat bilmişler, bu nedenden dolayı da büyük çapta bir dejenerasyon gerçekleşmiştir. 1946 yılından sonra demokratik sisteme geçilmesi ile başta T.B.M.M olmak üzere kamuoyunda yoğun şekilde gündeme gelen şikayetler ve dinin iyileştirilmesini ve acil tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır (Parmaksızoğlu, 1966).

2.1.7.1.3. 1948-1951 Yılları

Öncelikli olarak “Din Bilgileri Dershaneleri ve Seminerleri” planı dönemin iktidarı tarafından uygulanacağı planlansa da uygulama gerçekleşmemiştir. 21 Mayıs 1948 günü gazetede yayınlanan iktidar partinin tebliğinde şöyle denilmiştir; “Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurslar açılması ve buraya ortaokul mezunlarından, askerliğini yapmış kimseler alınması suretiyle memleket ihtiyacını karşılamak üzere din hizmetlerini görecektir elemanların yetiştirilmesi prensibinin tespitini teklif eden önerge çoğunlukla kabul edildi”. Böylece, İmam-Hatip Okulları olarak planlanan okullar yerine “İmam-Hatip Kursları” adında yeni bir eğitim kurumu ortaya çıkarılmıştır.

İmam-Hatip Kursları: İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılmasından 18 sene sonra, 1948 yılında 10 il merkezinde, mevcut din adamlarına yeteri kadar kültür vermek ve onları günün anlayışına yaklaştırmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü vasıtasıyla 10 ay süreli İmam-Hatip Kursları açılması kararlaştırılmış ve 15 Ocak 1949 tarihinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere diğer sekiz ilde İmam-Hatip Kursları açılmıştır. Fakat sadece bir teselliden ibaret olan bu kurslar 1951 yılında İmam-Hatip Okullarına yerini bırakarak tarihe karışan bir eğitim müessesesi olmuştur (Karasubaşı, 2019).

2.1.7.1.4. 1951-1971 Yılları

1950 yılında iktidara gelen partinin vaatleri doğrultusunda dönemin Milli Eğitim Bakanı “İmam Hatip Okullarının açılması zaruretine deyinmiş ve Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesinin gerekliliğini” vurgulamıştır. 1951 tarihli 601 sayılı

karar ile ilkokula dayalı birinci devresi 4, ikinci devresi 3 yıllık olan ve bir bütün teşkil eden yedi yıl eğitim süreli İmam-Hatip Okulları 7 il merkezinde açılmıştır. Bu okulların amacı “müsbet, münevver din adamı yetiştirmek” olarak açıklanmıştır.

İmam-Hatip Okullarının eğitim-öğretim ve yönetim faaliyetleri önce “Özel Okullar Müdürlüğü” tarafından yürütülmüş, sonrasında 1958-1961 yılları arasında ise “Ortaöğretim Genel Müdürlüğü” bünyesinde sürdürülmüştür. İmam-Hatip Ortaokullarının ihtiyaca göre sayılarının artması ve 1959 yılından itibaren Yüksek İslam Enstitülerinin açılmaya başlaması ile 1961 yılında bu öğretim kurumlarının eğitim-öğretim ve yönetim faaliyetlerini yürütmek üzere “Din Eğitimi Müdürlüğü” ardından 1964 yılında ise “Din Eğitimi Genel Müdürlüğü” ne dönüştürülmüştür. 1983 yılı 179 sayılı kanun hükmünde kararname ile de adı “Din Öğretimi Genel Müdürlüğü” şeklinde değiştirilmiştir.

2.1.7.1.5. 1973-1997 Yılları

1971 ile 1973 yılları arasında uygulamalarda herhangi bir değişim olmamıştır. 1973 yılında ise 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun kabulü ile bu okullar İmam- Hatip Liselerine çevrilerek yeni haklar tanınmıştır. Milli eğitim Temel Kanununun 32. maddesi tanımına göre *“İmam Hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde, hem mesleğe, hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır”*. Bu okullar artık hem mesleğe yönelik hem de yükseköğrenime yönelik öğrenci yetiştirebilmektedirler; sadece İslam Enstitülerine girebilme sınırlılığı kaldırılmış ve diğer liseler gibi her alanda yükseköğrenim seçimi yapmaya hak kazanmıştır. Bu yıllardan sonra öğrencilerin diğer alanlara yönelmeye başladıkları görülmektedir. İmam Hatip Liseleri hem mesleğe hazırlayıcı hem de yükseköğrenime hazırlayıcı ders programları uygulanmaya başlanmıştır. 1985 yılı itibari ile İmam-Hatip Liselerinin yanı sıra Anadolu İmam-Hatip Liseleri de açılmaya başlanmıştır. Akabinde ise (1993 yılında) “Yabancı Dil Ağırlıklı Programı Uygulayan İmam-Hatip Lisesi” açılmıştır.

2.1.7.1.6. 1997'den Günümüze

Dönemin siyasi iktidarı ile Milli Güvenlik Kurulu (MGK) arasındaki gerilimler sonucu yaşanan 28 Şubat süreci, İmam Hatip Lisesi öğrenci sayılarının düşmesine ve olumsuz olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Ardından gelen 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ile

ortaokul kısımları kapatılarak bu okullara darbe vurulmuştur. Diğer bir olumsuzluk ise üniversiteye girişte yaşanan katsayı problemi olmuştur. Bu sebepten öğrenciler dini alanda tercih yapmaya zorunlu kılınmıştır. Bu dönemki olumsuzluklar özellikle kız öğrencilerin üniversiteye geçiş hayallerini yıkarak evlenmekten başka çare olmadığı kanaatine verdirmiştir. Zamanla mezun kız öğrencilerin Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından Kur'an Kursu hocalığı, müftülük, vaize ... gibi istihdamları mümkün kılınmıştır. 2005 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı “*Bizim dinimizin öğretilmesi, cinsiyet ya da sınıf ayrımına dayanmaz. Kur'an, on dört yüzyıl boyunca cinsiyetlerin eşitliğini vazetmiştir*” şeklinde ifadelerde bulunarak atamaların yapılmasına destekleyici ifadelerde bulunmuştur. 2002 yılında siyasi değişiklik ve sağ partinin iktidara gelmesi ile İmam Hatip Liseleri, bu zamana kadar yaşadıkları bütün olumsuzluklardan hızlı bir şekilde sıyrılarak, eşit şekilde haklarına sahip olmuşlardır; 2009'da YÖK katsayı uygulamasını her lise bazında eşitlemiştir (Ünsür, 2005).

MEB'e bağlı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı imam hatip okulları “*kemiyeti ihmal etmeden keyfiyeti merkeze alan bir anlayışla*”, çağın bilgi ve becerileri ile donatılmış bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Öğrencilerin milli ve manevi değerleri çerçevesinde kültürlerini kaybetmeden, saygılı, bilinçli, vatanına ve milletine bağlı ve faydalı bireyler yetiştirmek amaçlanarak yeni yol haritası çizilmiştir (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DÖGM) Vizyon Belgesi, 2017).

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede ve hala süregelen din ve laiklik tartışmaları eğitim sisteminde de etkilerini göstermiştir. “Ötekileştirmeyi” başarmış olan bu tartışmalar imam hatiplilik kimliği oluşmasına sebep olmuştur. Muhafazakar kesime göre imam hatipli olma insani değerleri yüksek bireyler olarak bulurken, laik kesim ise buna tamamen karşı bir görüşle toplum anlayışına uygun bulmamaktadırlar (Karasubaşı, 2019).

Farklı iniş çıkışları ile her dönemde varlığını sürdürmüş olan imam hatipler yeni eğitim vizyonunun da bir parçasıdır. Bu yeni vizyon içerisinde kendini her açıdan gösteren ve hedefleri çağın gereklilikleri ile yoğrulmuş imam hatipler, sağlıklı dini görüş bilinci ile yeni nesil beceriler ile donatılmış başarılı bireyler yetiştirmek yolunu izlemektedir. İmam hatipli öğrencilerin bu yeni nesil süreçte meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörler geleceğimizi teslim edeceğimiz gençler için önemli bir konudur ve bu çalışmada bu konu ele alınmaya çalışılmıştır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesi ve amacı doğrultusunda belirlenen ve farklı bakış açılarına da yer vermek adına alan yazında yer alan diğer çalışmalara yer verilecek ve kısaca çalışmalardan bahsedilecektir.

Carrico ve diğerleri (2019) nitel araştırmada; Virginia'nın kırsal Merkez Appalachia bölgesinden kolej odaklı lise öğrencileriyle yapılan görüşmeler ile 24 görüşmeden elde ettikleri verileri kullanarak kariyer seçimlerine ve ilgili bağlamsal faktörlere giden yolları sosyal bilişsel kariyer teorisini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, aile ve kırsal kesimde yaşama gibi çevresel etkilerin kariyer tercihleri için birincil itici güçler olabileceğine; öğrencilerin ilgi ve kariyer arasında açık, net bağlantılar sağlama ihtiyacı olduğuna; araştırmacıların ve eğitimcilerin, öğrencilerin bakış açılarını ve geçmişlerini uyumlandırmak için kuramsal çerçeveleri ve yöntemleri uyarlama ihtiyacı göstermekte olduğu gibi sonuçlara varmışlardır.

Abdinoor ve Ibrahim (2019) araştırmalarında, karar verme öz-yeterlik, benlik kavramı ve ebeveyn desteğinin kariyer olgunluğu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmanın örneklemini Kenya'nın kuzeyindeki Wajir İlçesinde yaşayan 379 erkek ve 173 kadın olmak üzere 552 ortaokul öğrencisidir oluşturmuştur. Araştırmada, kariyer olgunluğu, kariyer karar verme öz-yeterlik ebeveyn desteği ve benlik kavramı arasında anlamlı bir ilişki olduğu; kariyer olgunluğuna erişmede benlik kavramının önemi; kariyer kararları almada en yüksek yordayıcının benlik kavramı ve ebeveyn desteği olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Sawitri (2019) araştırmasında, ergenlerle anne babaları arasında kız ve erkek öğrencilerin kariyer konularına uyum düzeylerinin farklılıklarına yer vermiştir. Endonezya'nın Semarang şehrindeki bir üniversiteden 291 öğrenciden veri toplanılmış; kız öğrenciler, erkek öğrencilerle karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde tamamlayıcı, fakat bütünleyici olmayan özellikler göstermişlerdir. Araştırmada, ebeveynlerle kariyer konularında uyumu artırmak için müdahalenin formüle edilmesinde cinsiyetin önemli rolü olduğu vurgulanmıştır.

Zafar (2019) araştırmasında, Pakistan Karaçi'deki ortaokul öğrencileri arasında mesleki kariyer seçiminde kariyer rehberliğinin rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Basit rastgele örnekleme ile 489 katılımcı ile yapılan çalışmada araştırmacı erkek öğrencilerin ve ebeveynlerin eğitim düzeyinin kariyer rehberliği arayışında önemli bir rol olduğu; öğrenciler

arasında kariyer rehberliğini geliştirmek için atölye çalışmaları, seminerler ve medya aracılığıyla kariyer rehberliği bilincine ihtiyaç bulunduğu; kariyer rehberliği ile ilgili bilgilerin, kariyer karar alma süreci için büyük önem taşımakta olduğu gibi sonuçlara varmıştır.

Şeker ve Çapri (2019) araştırmalarında lise öğrencilerinin mesleki kişilik tipleri ile mesleki değerler arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. Çalışma verileri Niğde il merkezindeki okullara giden 488 lise öğrencisinden toplanmış ve iki değişken arasındaki ilişki kanonik korelasyon analiz tekniği ile incelenmiştir. Araştırmada, sosyal kişilik tipi ile yardımseverlik mesleki değeri arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuş; sanatsal ve girişimci mesleki kişilik tipinin yaratıcılık değerlerine sahip olduğu bulgusu literatürle paralellik gösterirken, bu kişilik tiplerinin iş sağlığı profesyonel değerlerine önem verdiği bulgusu ilgili literatürle paralel sonuçlar göstermediği sonuçlarına varılmıştır.

Figengil (2019) araştırmasında, ortaokul öğrencilerinin kariyer planlaması ve meslek seçiminde ebeveyn desteğinin incelenmesini amaçlamıştır. Araştırma örneklemini ETİSEM (Etimesgut Belediyesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi)'nin 6. 7. 8. Sınıf düzeyinde eğitim görmekte olan 355 öğrencisi oluşturmuştur. Analiz sonuçlarına göre, kariyer gelişim sürecinin, çocuğun gelişim süreci ile paralel olarak erken yaşlarda başlaması gerektiği kanısına varılmıştır.

Gökcan ve Kavas (2018) araştırmalarında lise öğrencilerinin meslek seçimlerinde, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının etkisini incelerlerdir. Araştırmanın örneklemini farklı okul türlerinde okuyan 922 'si kız, 978 'i ise erkek öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada katılımcıların genel olarak meslek seçimlerinde eşitlikçi toplumsal cinsiyet yargılarına daha fazla sahip oldukları; kız öğrencilerin genel olarak eşitlikçi tutuma daha fazla sahip oldukları, geleneksel boyutta da erkeklerin puanının kız öğrencilerden yüksek olduğu ve eşitlikçi tutum boyutunda da yine kız öğrencilerin puanının erkek öğrencilerden yüksek olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Bolat ve Odacı (2017) araştırmalarında, son sınıf lise öğrencilerinin kariyer karar verme öz-yeterlik ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi bulmayı amaçlamışlardır. Araştırma grubunu, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Trabzon, Türkiye'de rastgele seçilen ve lise öğrenimi gören 808 son sınıf öğrencisinden oluşturmuştur. Sonuçlar, kariyer karar verme etkinliğinin güvenli ve korkulu ve bağlanma stilleri ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu

ve kariyer karar verme öz-yeterliliğinin türlere göre değiştiğini göstermiştir. Ayrıca, kariyer karar verme öz-yeterliliği, güvenli ve korkulu bağlanma stilleri ile anlamlı derecede korele olmuştur.

Çetin ve Karalar (2016) çalışmalarında X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algılarının değerlendirmeyi amaç edinmişlerdir. Araştırmanın örneklemini İstanbul ve Edirne illerinde öğrenim gören 1825 lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada, Y kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları diğer kuşaklara daha yüksek olduğu; cinsiyet, eğitim ve medeni durum, gelir ve iş deneyimi değişkenleri açısından anlamlı farkların bulunduğu; Z kuşağının çok yönlü kariyere eğilimli olduğu gibi sonuçlara varılmıştır.

Polat (2015) araştırmasında lise son sınıf öğrencilerinin kariyer tercihini etkileyen değişkenlerin mesleki olgunluk düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Sakarya ilinde bulunan 300 devlet lisesi 12. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma bulgularından mesleki olgunluk düzeyi üzerinde en fazla etkiye sahip değişkenler sırası ile kararsızlık, öz-yeterlilik inancı, mantıklı karar stratejisi görülmüştür. Cinsiyete göre de kız öğrencilerin mesleki olgunluk düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Liselerde bulunan PDR faaliyetlerinin yetersizliği en önemli sonuçlarından biridir.

Atlı (2012) araştırmasında lise öğrencilerinin mesleki değerlerinin çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Malatya il merkez sınırları içerisinde yer alan toplam 1292 lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin para, özgürlük, yardım, fiziksel özelliklerin kullanımı, iş sağlığı, yaratıcılık ve arkadaşlık mesleki değerlerinde çeşitli değişkenler açısından anlamlı farklılık göstermiş olduğu görülmüştür.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli ve deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, süreci ve verilerin analizi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Deseni

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı ile ele alınmıştır. Nitel araştırmalar; yaşamımızda var olan fenomenlerin nicel anlamda ölçülmesinden ziyade, özlerin nicel verilerle anlam bulamadığı zaman niteliklerin “*anlamlar koleksiyonu ya da bir haller spektrumu olarak çalışıp çözebilmesi*” anlamına gelebilir (Berg ve Lune, 2019). Nitel veriler “*doğal yollarla gerçekleşen günlük olaylara*” odaklanarak, gerçek yaşantılara ilişkin bir çerçeve sunar. Araştırmacı, bir olaya odaklanarak verilere ulaşması ile araştırılan olayın altında yatanlara derinlemesine inerek anlaşılmasına ortam sağlayabilmektedir. Karmaşık durumların açıklanmasına yönelik “*zengin ve bütüncül*” içerikler ile ilk elden gerçeğe ulaşmada nitelikli açıklamalar sağlamış olur (Miles ve Huberman, 2019).

Nitel araştırmalar; doğası bakımından “doğal” bir yaklaşımla yorumlama özelliğine sahiptir. “Alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve araştırmacı günlüklerini” içeren nitel araştırmalar ile araştırmacıların dünyayı daha yerinde analizine zemin hazırlamaktadır (Denzin ve Lincoln, 2011). Var olan sosyal gerçekliğin içinde gizlenmiş olan bilginin tümevarımcı bir yöntemle ortaya konması nitel araştırmaların asıl amacıdır (Özdemir, 2011). Diğer bir açıdan nitel araştırmalar, sosyal olguları var oldukları çevre bütününde anlayarak araştırmaların esnek ve aynı zamanda süreç içerisinde yeniden biçimlendirmeye müsait ve tümevarıma dayalı yaklaşıma sahiptirler. Nitel araştırma yaklaşımlarının en temel özellikleri gerçeklik oluşturması, asıl olanın çalışılan durum olması, olay ve olguların yakinen izlenilmesi, araştırmacının katılımcı rolü alması, derinlemesine yorumlanması ve betimlenmesi, bakış açıları geliştirmesi, kendi bütünlüğünde doğal olması, veri toplama aracının bizzat araştırmacının kendi olması, öznel bakış açısına ve tümevarımcı bir analize sahip olmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016’dan akt. Karabacak, 2016).

Nitel araştırmalar, araştırmanın bakış açısını belirleyen ve tutarlılık olması sebebi ile rehber görevi gören desenlere sahiptir. Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden “Fenomenoloji” (Olgubilim) kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmalar, bir fenomen veya kavrama ait yaşanmış deneyimlere sahip bireylerden veri toplayarak, deneyimlerin “özünü”

betimlemeleri ve yorumları içerir (Creswell, 2016). “İnsan deneyimlerine” dayalı verilerin, insana ait “varsayımları, önyargıları, algıları, duyguları” sosyal yaşamları ile olan ilişkilerini ve yaşadıkları olayları ortaya çıkartabilmesi özelliğinden dolayı araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmada, öğrencilerin süreç içerisinde yaşadıkları olaylar, etkilendikleri kişiler, kişilik özellikleri, duyguları ve bunların meslek seçimleri ve kariyer yönelimlerine etkilerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma, İstanbul ilinde eğitim gören İmam Hatip Lisesi 12. sınıf öğrencilerinin meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörlerle ilgili katılımcıların deneyimlerinin özlerini keşfetmek için “Fenomenoloji” ile desenlenmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın amacına ulaşabilmek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, geniş bilgi sahibi olduğu sanılan durumlarda yapılan derinlemesine araştırmaya olanak sağlamayarak olgu ve olayların keşfedilmesinde faydalı olmaktadır (Patton, 1987’den akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Seçilmiş özel durumlar veya olaylar için açıklayıcı, derinlemesine irdeleyici ve olgu ya da olaylar arasındaki ilişkileri keşfedici özelliklere sahiptir. Araştırmacı belirlenen temayı derinlemesine inceleyerek, temaya derin bir analiz ile anlam katmaktadır (Neuman, 2013).

Ölçüt örnekleme; araştırmacının daha önceden oluşturduğu veya daha önceden hazır olan ölçüt veya ölçütleri karşılayan her durumun çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda, araştırmada bu yöntem aracılığı ile derinlemesine bilgi edinmek için belirlenen ölçütlere uygun bireyleri seçme yoluna gidilmiştir. Ölçüt örnekleme özetle aynı ölçütü karşılayan ve “*kalite teminine yardımcı bütün durumlar*” anlamına gelmektedir (Miles ve Huberman, 2019). Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken katılımcıların şu ölçütleri karşılamasına dikkat edilmiştir;

Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde eğitim görmesi,

lise son sınıf öğrencisi olması,

araştırmanın yapıldığı yıl üniversite seçme ve yerleştirme sınavına girecek olması,

araştırma kapsamındaki sorulara cevap verebilecek farkındalık düzeyinde olan öğrenciler arasından okul idaresi tarafından önerilmiş olması.

Katılımcılar İstanbul ili Anadolu ve Avrupa yakasının ilçelerinde yer alan toplamda beş farklı Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde eğitim gören 12. Sınıf 25 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak, katılımcılar 12. sınıfta ve farklı alanlarda eğitim gören öğrencilerden belirlenmiştir. Akademik başarılarına bakılmaksızın, gönüllülük esasına göre katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcılara ait bilgiler.

Katılımcı	Cinsiyet	Sınıf	Alan	Görüşme Süresi (dk)	Görüşmenin Yapıldığı Yer	Okul Türü	Okul Mevkii
A1	Kız	12	SYL	28.41	Kafe	AİHL	Anadolu Yakası
A2	Kız	12	SYL	16.00	Kafe	AİHL	Anadolu Yakası
A3	Kız	12	SYL	26.08	Kafe	AİHL	Anadolu Yakası
A4	Kız	12	SYL	33.03	Kafe	AİHL	Anadolu Yakası
A5	Kız	12	SYL	27.56	Kafe	AİHL	Anadolu Yakası
B1	Kız	12	EA	12.04	Müdür Yrd. Odası	BİHL	Anadolu Yakası
B2	Kız	12	EA	12.56	Müdür Yrd. Odası	BİHL	Anadolu Yakası
B3	Kız	12	SYL	17.53	Müdür Yrd. Odası	BİHL	Anadolu Yakası
B4	Kız	12	DİL	13.40	Müdür Yrd. Odası	BİHL	Anadolu Yakası
B5	Kız	12	EA	10.40	Müdür Yrd. Odası	BİHL	Anadolu Yakası
C1	Kız	12	SYL	16.57	Toplantı Odası	CİHL	Avrupa Yakası
C2	Kız	12	EA	21.40	Toplantı Odası	CİHL	Avrupa Yakası
C3	Kız	12	SYL	20.47	Toplantı Odası	CİHL	Avrupa Yakası
C4	Kız	12	EA	35.32	Toplantı Odası	CİHL	Avrupa Yakası
C5	Kız	12	EA	27.52	Toplantı Odası	CİHL	Avrupa Yakası
D1	Kız	12	DİL	18.13	Boş Sınıf	DİHL	Anadolu Yakası
D2	Kız	12	SYL	28.27	Boş Sınıf	DİHL	Anadolu Yakası
D3	Kız	12	EA	15.42	Boş Sınıf	DİHL	Anadolu Yakası
D4	Kız	12	SZL	12.33	Boş Sınıf	DİHL	Anadolu Yakası
D5	Kız	12	EA	10.50	Boş Sınıf	DİHL	Anadolu Yakası
E1	Kız	12	EA	40.35	Boş Sınıf	EİHL	Avrupa Yakası
E2	Kız	12	SZL	42.03	Boş Sınıf	EİHL	Avrupa Yakası
E3	Kız	12	EA	25.27	Boş Sınıf	EİHL	Avrupa Yakası
E4	Kız	12	EA	13.12	Boş Sınıf	EİHL	Avrupa Yakası
E5	Kız	12	EA	10.51	Boş Sınıf	EİHL	Avrupa Yakası

3.3. Verilerin Toplanması

Fenomenolojik araştırmalar, bireylerin perspektiflerinden kuramsal görüşlere ulaşmaya çalışırlar. Bir fenomenoloji çalışması için en uygun veri toplama yöntemi “görüşme” dir. Araştırma sürecinde araştırmacı ve katılımcı bir ortaklığa sahiptir ve bu sürece daha iyi bir dinleyici olarak katılan araştırmacı, fenomenle ilgili deneyimlenmiş verilere, birinci elden ve sağlam şekilde ulaşır. Araştırmacının empati duyarak yapacağı yorumlar önem arz etmektedir (Özdemir, 2018).

Sosyal bilimlerde, nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama yöntemi görüşme olduğu için görüşme ile araştırmacı “katılımcıların deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikayetlerine, duygularına ve inançlarına” kolaylıkla ulaşabilir ve etkili sonuçlar elde edebilir (Briggs, 1986’dan akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). “Görüşme”, farklı bireyleri anlamının ve güçlü veri elde etmenin en iyi yoludur; araştırmacıya etkileşim imkanı, esneklik ve ayrıntı sorarak derinlemesine konuya hakim olma imkanı vermektedir (Punch, 2014’den akt. Özdemir, 2018). Görüşmede birincil kişi fenomeni tecrübe etmiş olan katılımcıdır ve araştırmacı ne kadar samimi ve rahat bir ortam oluştursa o kadar verim elde edecektir (Smith vd., 2009’dan akt. Özdemir, 2018). Araştırmacının iyi bir dinleyici ve soru soran olması gerekir, bu da görüşmenin kalitesini arttıran en önemli noktadır (Patton, 2018).

Fenomenoloji yaklaşımının özelliklerine uygun olarak “12. sınıf öğrencilerinin meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörleri” ortaya koyabilmek adına veri toplama yöntemlerinden “görüşme” kullanılarak veriler elde edilmiştir. Araştırma için 13 Ocak- 24 Şubat 2020 tarihleri arasında Asya ve Avrupa yakalarında belirlenen okullara gidilerek görüşmeler yapılmıştır. Öncesinde ise okul müdürleri ve 12. Sınıf ilgili müdür yardımcıları ile konuşularak koordinasyon sağlanmıştır. Yaklaşık bir aylık süre zarfında bütün verilere ulaşılmıştır.

Araştırmanın verileri ise veri toplama tekniğı olan “*yarı yapılandırılmış*” görüşme formu kullanılarak toplanmıştır (EK-1). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, konunun kapsamı ile ilgili literatür taramasının ardından önce taslak olarak düzenlenmiş ve araştırmacı tarafından uzmanların değerlendirmelerine sunulmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonrasında gerekli düzenlemeler yapılarak görüşme formuna son hali verilmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce, katılımcılara araştırmanın amacı ayrıntıları ile anlatılarak araştırma soruları yöneltmiştir. Görüşme esnasında ise ses kayıtlarının alınması için izinleri istenmiş olup herhangi bir şekilde isimlerinin araştırmada geçmeyeceği söylenmiş ve okul isimleri de dahil olmak üzere özel kodlama yapılmıştır (A: Okul / 1: Öğrenci). Ses kayıt için araştırmacı kendi bilgisayarını kullanmıştır. En kısa görüşme süresi 10.40 dakika iken en uzun görüşme süresi ise 42.03 dakikadır. Görüşmelere belli bir süre kısıtı konmamıştır ve görüşmeler öğrencilerle sohbet havasında ve samimi bir şekilde sürdürülmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmacıların nitel veri analizlerinde kullandığı sıralama; verilerin hazırlanması, kodlanması, temalara ayrılması, şekiller veya tablolar kullanılarak sunulması şeklinde ifade edilebilir (Creswell, 2016). Nitel araştırmalarda veri analizi “esnek” ve “yaratıcılık” temelli ilerlemektedir; araştırmacı verilerine bağlı olarak kendi analiz planını çizebilmektedir. Nitel veri analizi yaklaşımlarının ortak özelliği ise verilerin betimlenmesi ve temaların oluşturulmasını; araştırmacının yorumlarının ve ilişkilendirmelerinin önemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Görüşmeler sonucu elde edilen veriler ses kayıtlarından bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Elde edilen ham veriler 35 sayfadan oluşmuştur. Veriler birçok defa okunmuş ve her okumada öğrencilerin farklı ve derinlerde yatan ifadelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşme yöntemi ile toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilip yorumlanmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, literatür doğrultusunda elde edilen temalara göre düzenlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Betimsel analizde; araştırmacı tarafından önceden karar verilmiş temalar doğrultusunda veriler özetlenir ve yorumlanır; araştırma soruları veya görüşme sırasında gelişen sorular dikkate alınır. Kişilerin cevapları direkt alıntı yapılır çünkü kişilerden elde edilen görüşler betimleme ve yorumlama için büyük önem taşınmaktadır. Betimsel analizi dört aşamada incelemek gerekirse; 1) temalar belirlenerek ana çerçeve oluşturulması, 2) verilerin temalar altında ayrıştırılması, 3) verilerin alıntılarla desteklenerek düzenlenmesi, 4) bulguların neden-sonuç ilişkileri ile yorumlanarak açıklanması (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmada kullanılan betimsel analizde, katılımcıların düşüncelerinden, duygularından, deneyimlerinden, kişisel görüşlerinden yararlanılarak farklı yönleri ve/veya

benzer yönleri kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler, meslek seçimi ve kariyer yönelimi literatürü çerçevesinde belirlenen temalar doğrultusunda, betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. Araştırmacı görüşme verilerini belirlediği temalar altında düzenlemiş ve tanımlamıştır. Verilerden direkt alıntılara yer verilerek yorumlar ve betimlemeler zenginleştirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Kalite, üretilen tüm çalışmaların ne kadar “geçerlik ve güvenirlilik” açılarından yüksek olduğu ile ilişkilidir. Araştırmaların yürütülme safhalarında araştırmacılar; araştırmanın geçerli ve güvenilir içeriğe sahip olduklarından emin olmak isterler. Geçerlik ve güvenirlilik bir bütün olarak araştırmanın tasarlanmasında ayrılmaz ikili işlevi görmektedir (Güçlü, 2019, s. 389). Nitel araştırmalarda, geçerlik ve güvenirliliğin kazanılması demek incelemenin etik çerçeveler içerisinde uygulanmasını ve böylelikle okuyuculara doğru ve haklı sonuçlar sunmayı gerektirir. Geçerlik ve güvenirlilik; “kavramsal çerçeveyi”, “verilerin toplanmasını”, “analiz edilmesini ve yorumlanmasını” ve “bulguların sunulmasını” ilgilendiren önemli etik bir kavramı içermektedir (Merriam, 2018, s. 200).

Nitel araştırmalarda “geçerlik” araştırılan olguyu herhangi bir öznel yorum yapmadan ve yansız bir şekilde olduğu gibi gözlem ve yorumlamayı içermektedir. Bir araştırmada elde edilen veriler geçerli ise başka aynı türden bir araştırmada benzerlikler elde etmek yüksek olasılık gösterebilir ve buda nitel araştırmalarda geçerliği güvenirliliğe göre öncelikli kılmaktadır. Örneğin, “esneklik” ilkesi araştırmacı için geçerlik konusunda artı bir kazanım sağlamaktadır. Aynı zamanda betimsel türde analizlerde doğrudan verilen alıntılar geçerlik için önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 270).

Nitel araştırmalarda “güvenirlilik” çalışma süreci ile bağlantılı olarak “tutarlı zaman, mekan ve araştırmacı” yı içermektedir. Güvenirlilik, “*Her şey makul bir özenle ele alınmış mı?*” sorusuna cevap aramaktadır (Miles ve Huberman, 2019, s. 278). İnsan durağan bir varlık değildir ve değişkenlik gösterir. Bu sebepten nitel araştırmalarda, araştırmanın başka gruplarla tekrarlanması sonucunda aynı bulgulara ve sonuçlara ulaşmanın mümkün olmaya bileceğini kabullenmek gerekmektedir. Aynı zamanda araştırmacılar içinde yorumlama ve algının farklı olacağını kabullenmeyi içerir. Dış ve iç güvenirlilik konuları nitel araştırmalar için farklı anlamlar kazanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 272). Araştırmada bu

ayrıntılar göz önünde bulundurularak bulgular ve sonuçlar verilmiş, hassasiyetler göz önünde bulundurulmuş ve her başlık özenle ele alınmaya çalışılmıştır.

İç ve Dış Geçerlik;

1. “İnandırıcılık” ve inandırıcılığı arttırmak için yapılacak çalışmalar “uzun süreli etkileşim, derin odaklı veri toplama, veri çeşitlemesi, uzman incelemesi, katılımcı teyidi; yöntemin katılımcı sayısı ve özellikleri, seçim şekilleri, veri toplama yöntemleri ve analizlerinin nasıl yapıldığının doğru şekilde verilmesini” içerir.

Araştırmada yukarıda belirtilenleri sağlamak amacı ile;

- Geniş kapsamlı literatür çalışması yapılarak kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.
 - Kullanılan nitel desenin ve veri toplama ile ilgili ayrıntılar açık olarak belirtilmiştir.
 - Yöntem bölümünde, örnekleme oluşturan katılımcılar ile ilgili her ayrıntı verilmiştir.
 - Verilerin analizinden yola çıkılarak varılan bulgular ve yapılan yorumlar kendi içerisinde tutarlı uyumlu şekilde çıkmıştır.
 - Uzmanlardan araştırmanın her aşamasında yararlanılmış ve dönütlere göre gerekli düzeltmeler yapılmıştır.
2. “Aktarabilirlik”i sağlamak için amaçlı örneklem kullanılmıştır. Araştırma, araştırmacının “sonuçlara nasıl ulaştığını belirtmesi ve ayrıntılı veri raporlamasını” içerir. Okuyucuya, yorum katmadan, direkt ve doğasını bozmadan ham verilerden elde edilen temalar ve kavramlar, literatür çerçevesinde doğrudan verilmeye çalışılmıştır.

İç ve Dış Güvenirlik;

Araştırmanın iç ve dış güvenirliliğini sağlamak için verilerin analizinde “görüş birliği ve teyit ettirme” için sırası ile aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir;

1. Tez araştırmacısı ve alandaki uzmanlardan hazırlanan yarı- yapılandırılmış görüşme soruları ile elde edilen veriler ve verileriden çıkarılan kodlar yoluyla literatür çerçevesinde temalar ve alt temalara varılmıştır. Üzerinde yorumlar yapılarak en son ve uygun haline getirilmiştir.
2. Bu araştırmaya yönelik araştırmacı ve uzmanlar arasında yeterli uzlaşma sağlanmışır.
3. Çalışma süresince yapılan işlemler yöntem bölümünde derinlemesine verilmiş ve elde edilen veriler ve kodlamalar daha sonra incelenebilecek şekilde saklanmışır. Aynı zamanda ses kayıtları ve yazılı halleri bilgisayar ortamında tutulmaktadır.

3.7. Araştırmacının Rolü

Nitel çalışmalarda, araştırmacıdan istenen elde ettiği verileri özenle tanımlaması, yorumlaması, uygulama ve diğer yapılacak çalışmalara çıkarımlarda bulunmasıdır. Buna bağlı olarak araştırmacının; iyi bir dinleyici, soru soran, konuya hakim, farklı yönleri odaklanabilen ve istrarlı olması beklenir (Yin, 2011'den akt. Karabacak, 2016). Araştırmacının aldığı eğitim ve öğretmen olma sebepleri doğrultusunda bu nitel araştırmayı yürütebilme becerisine sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda tezin örneklemini oluşturan 12. sınıf kız öğrencilerine ders verdiği için gözlemlene fırsatı rahat olan araştırmacı, öğrencilerinde gördüğü meslek seçimi ve kariyer yönelimleri konusundaki sıkıntılar, çelişkiler ve kaygılardan dolayı bu araştırmayı yapmaya karar vermiştir. Araştırmacının kendi meslek seçimini ve kariyer yönelimini etkileyen faktörleri düşünerek ve katıldığı bir seminerde dikkatini çeken bir araştırmada “Duke üniversitesi profesörlerinden Caty Davidson’a göre; dünyada bu yıl ilkokula başlayan çocukların %65’i, daha icat edilmemiş mesleklerde çalışacak...” cümlesinden hareketle yola çıktığı araştırmada katılımcılarla yakaladığı samimi ve verimli görüşmelerden faydalı veriler elde etmiş ve aynı zamanda katılımcılardan, yapılan görüşmelerden mutluluk duyduğu konusunda geri bildirimler almıştır.

BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, Kız İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören 12. sınıf öğrencilerinin “meslek seçimi ve kariyer yönelimleri” hakkındaki görüşlerinden elde edilen verilerin bulgularına ve yorumlarına yer verilmiştir. Üç temel soru kapsamında elde edilen cevaplar belli başlı temalar altında kodlama işlemiyle ayrıntılı olarak analize tabi tutulmuştur. Alan yazın ve elde edilen veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından aşağıdaki temalar ve alt temalar oluşturulmuştur;

1. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi	
Tema	Fikirlerin ortaya çıkış dönemleri
Alt Temalar	Anaokul, ilkokul, ortaokul, lise
2. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler	
Tema	Bireysel Faktörler
Alt Temalar	Kişilik, kişilik özellikleri, ilgi, yetenek, kişisel istekler, yaşam deneyimi
Tema	Aile
Alt Temalar	Çekirdek aile, yakın akrabalar
Tema	Okul
Alt Temalar	Öğretmenler, arkadaşlar, derslere karşı tutum
Tema	Çevre
Tema	Meslekten etkilenme
3. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler	
Tema	Süreç içinde değişim
Alt Temalar	İlkokuldan lise sona kadar, ortaokuldan lise sona kadar, ilk+orta+lise, orta+lise, lise, lise dönemi boyunca her sınıf düzeyinde
Tema	Mesleğe bağlı faktörler
Alt Temalar	Meslekten olanlarla etkileşim, meslek özellikleri, iş bulma imkanları ve maddiyat, mesleğin statüsü, bayanlara uygunluğu, mesleğin eğitim süreci, mesleğin çalışma koşulları, mesleğin gerektirdiği akademik yeterlilik
Tema	Aktörler
Alt Temalar	Öğretmen, arkadaş, aile, yakın akraba, çevre/toplum
Tema	Bireysel faktörler
Alt Temalar	Kişilik/kişilik özellikleri, yaşam deneyimi, ilgi, yetenek, kararsızlık, mutlu olacağı işi yapma, milli ve manevi değerler
4. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi	
Tema	Öğrenciyi tanımaya yönelik beklentiler
Tema	Mesleklerin tanıtılmasına yönelik beklentiler
Alt Temalar	Farklı mesleklerin tanıtılması, meslekten kişilerle birebir etkileşim, meslek ve kariyer tanıtımına yönelik faaliyetler

Bu bölümde yukarıda verilen temaların analizi gerçekleştirilmiştir.

4.1. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi

Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemini anlamak amacı ile öğrencilere “Meslek ve kariyer fikirleriniz hangi yaş veya sınıf düzeyinde ortaya çıkmaya başladı? ...” sorusu yoluyla görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış zamanlarına Tablo 4.1’de yer verilmiştir.

Tablo 4.1. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkış dönemi.

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
Fikirlerin ortaya çıkış dönemleri	Anaokul	“6 yaşındayken şarikıcı olmak istiyordum (D4).”	6	A5,B3,D2,D4,E3,E5
	İlkokul	“...meslekle ilgili fikirlerim 4. sınıfta gelişmeye başladı (C5).”	7	A2,A4,B1,C5,D1,E1,C2
	Ortaokul	“Meslek ile ilgili düşüncelerim 7./8. Sınıflarda ortaya çıkmaya başladı (E4).”	9	A1,A3,B2,C1,C3,C4,D3,D5,E4
	Lise	“10. sınıfa kadar aklımda bir fikir oluşmadı ve düşünmedim de (B5).”	2	B5,E2
	Hatırlanmıyor	“Tam olarak hatırlamasam da benim düşüncem.... (B4).”	1	B4

Öğrencilerin “Meslek ve Kariyer” fikirlerinin ortaya çıkış dönemi ağırlıklı olarak ortaokul ve sonrasında ilkokul dönemlerine denk gelmektedir. Bunu sırasıyla anaokulu ve lise dönemleri takip etmektedir. Öğrencilerden dokuz tanesi ortaokul, yedi tanesi ilkokul, altı tanesi anaokulu ve iki tanesi lise olmak üzere meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkmaya başladığını belirtmişlerdir. Öğrenciler özellikle anaokulu, ilkokul ve ortaokul dönemlerinde yaptıkları seçimlerin yüzeysel olduğunu; kendilerini ve meslekleri tam tanımadıklarını vurgulamaktadırlar:

“...Fakat o zaman kendimden çok emin olmamıştım acaba yapabilir miydim bilmiyordum, fazla meslekle ilgili bilgim yoktu acaba sadece ilaç mı satıyordu esnaflık gibi diye düşünmüştüm...” (A1)

Öğrencilerin görüşlerinden elde edilen bulgulara göre bu dönemdeki seçimlerin daha geçici, hayal ve heves şeklinde olduğudur:

“...Her çocuk küçük yaşlarda klasik doktor olmak istiyorum der ama ben liseye geçince gerçekten doktor olmak istediğimi anladım.” (A2)

“.... ilk defa meslek konusunu ciddi anlamda 9. Sınıfta düşünmeye başladım. Ama tabii ki ondan önce herkes büyüyünce ne olacaksın sorusunu sorduğunda anaokulundayken doktor olacağım diyordum.” (A5)

Elde edilen bulgulardan şu da görülmektedir ki öğrenciler, değişimler gösterecek olsa da meslek ve kariyer düşüncelerine küçük yaşta başlamaktadır. Meslek seçimleri hakkında görüşler elde etmeye başlamaları, ileri ki senelerde bu görüşlerin şekillenmesine temel oluşturabilmektedir. Kuramcılar meslek seçimine “yıllar süren bir gelişim süreci” olarak bakmışlar ve anlık olmadığını belirtmişlerdir (Yeşilyaprak, 2014). Öğrencilerin seçimlerinin başladığı noktadan son döneme kadar farklılıklar arz etmesi “gelişimsel” süreçlerinin getirdiği farklı psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ginzberg ve arkadaşlarının da savunduğu üzere “*meslek ve kariyer seçimi yaşamın ilk 20 yılını kapsar ve üç döneme ayrılır; hayal, deneme ve gerçeklik dönemleridir.*” (Kuzgun ve Deryakulu, 2014).

“Anaokulundan beri hayalim her çocuk gibi doktor olmaktı...” (E5)

Öğrencilerin erken yaş dönemlerinde ki seçimleri geçici hevesler boyutunda kalmakta ve Super’ın savunduğu “Kariyer Gelişimi Teorisi” ne göre de “meslek seçimi, bireyin kendisini bilmesi ve algılaması” ile mümkündür (İbiş, 2011) kuramı ile uyushmaktadır.

4.2. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler

Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörleri keşfetmek amacıyla öğrencilere “Meslek ve kariyer fikirleriniz hangi yaş veya sınıf düzeyinde ortaya çıkmaya başladı?” sorusunun devamı olarak “Fikirlerinizi etkileyen kimler ya da neler oldu?” sorusu yoluyla görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörlere Tablo 4.2’de yer verilmiştir.

Tablo 4.2. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler.

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
Bireysel Faktörler	Kişilik/ Kişilik özellikleri	“...bende çok sakin olduğum için eczacı olurum demişlerdi (A1).” “Ben insanlarla ilgilenmeyi, derdini dinlemeyi çok seviyorum...(A2).”	8	A1,A2,C3,B4,D3,E2, E4,E5
	İlgi	“Okumaya başladığımdan beri astronomi ile ilgili şeylere baya ilgilim oldu. Uzay, yıldızlar... (A4).”	7	A3,A4,B2,D1,D5,E3,E4
	Yetenek	“...bende mimarlık istemiştim. Çizime karşı yeteneğimde vardı ...(C1).”	5	A3,C1,D4,E3,E4
	Kişisel istekler	“...hayalim her çocuk gibi doktor olmaktı (E5).”	1	E5
	Yaşam deneyimi	“... ama sadece önemli biri olup sözümü dinletmek istiyordum...(E2).”	4	A2,B1,E2
Aile	Çekirdek aile	“...ailem genelde Edebiyata ilgisi olan, okuyan ve yazan kişiler. Babam ve dedem hafız ve ailede de çok sayıda hafız var...(E1).”	4	B5,E1,E2,E3
	Yakın akrabalar	“Teyzemin biri bana destek oldu Ve bir hastanede çalışıyordu (D5).”	3	B1,D5,E2
Okul	Öğretmenler	“...çok iyi bir rehberlik öğretmenim vardı; onun güler yüzünü ve samimi sohbetlerini.... hiç unutmam (C4).”	3	A1,C4,C5
	Arkadaşlar	“5. Sınıftayken bir sıra arkadaşım vardı ve hep çizirdi. Bende ondan esinlenerek çizmeye başladım ... (A3).”	3	A1,A3,C1
	Derslere karşı tutum	“Ama her şey matematikle tanışana ve İngilizce dersiyle karşılaşmamla değişti (B4).”	1	B4
Çevre		“...çevremdekiler sen avukat ol, sana yakışır derlerdi (B5).”	1	B5
Meslekten etkilenme		“...eczacı olmak isterdim. Eczanelere gidince kendimi hep orada hayal ederdim (B1).”	1	B1
Etkileyen faktör yok		“insan kendini bildi bileli” derler ya bende o zamanlarımdan beri psikolog olmak istiyordum (C2).”	4	A5,B3,C2,D2

Oluşturulan kavramsal çerçeve doğrultusunda, meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler belirli temalar altında toplanmış ve veriler kodlar yardımı ile düzenlenmiştir. Meslek ve kariyer fikirlerinin ilk ortaya çıkış dönemini etkileyen faktörler bağlamında en ağırlıklı bahsedilen tema ise “bireysel faktörler” olmuştur. Bireysel faktörlerde teması altında “kişilik/kişilik özellikleri, ilgi, yetenek, kişisel istekler, yaşam deneyimi”, katılımcıların ağırlıklı ifade ettikleri görülmüştür. Bunların arasında ise sırasıyla “ilgi (f:7), kişilik/kişilik özellikleri (f:8) ve yetenek (f:5) ve yaşam deneyimi (f:4) ve kişisel istekler (f:1)” gelmektedir:

“... Yazar olup bir sürü kitap yazmak istiyordum. Okumaya ve yazmaya ilgilim vardı ve çok seviyordum.” (D1)

“... Çizim yapmayı çok sevdiğim için iç mimar olmak ya da moda tasarımı okumak istiyordum.” (E4)

“...yeteneğimde vardı Matematikle çok ilgileniyordum ve yapabiliyordum.” (E3)

Araştırmanın amacı doğrultusunda, meslek ve kariyer fikirlerini etkileyen faktörlerin temel başlıklardan biri olan “Psikolojik Faktörler” altında yer alan “kişilik/kişilik özellikleri” – “ilgi ve yetenekler”; öğrencilerin kişilik yapıları ile seçmek istedikleri mesleğin uyumunun önemini (Telman, 2006) ve bireyin yeteneklerinin bilincinde olması meslek seçimini yapmakta kolaylık sağlayacağı görüşlerini desteklemektedir. Kuzgun 2000’e göre ise bireyin yetenek ve ilgi alanlarını bilmesi seçimlerine etki edecektir. Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler ele alındığından, bu grup ise yaş ağırlığı (f:9) bakımından ortaokul dönemini oluşturmaktadır (Tablo 2.1’de yer almaktadır). Bu dönem özellikleri ise tam olarak “erken ergenlik” olarak adlandırılan 12-14 yaş aralığına denk gelmektedir. Bu dönem de ise çocukluktan çıkarak “benlik imajını” geliştirme sürecinde mesleki kimlik geliştirme görevini de beraberinde yaşayan birey ileride vereceği kararların temelini atmaya başlamış olur; kariyer keşfi dönemini yaşamaktadır (Rogers ve Creed, 2011).

Öğrencilerden alınan verilere göre ve kavramsal çerçeveye dayanarak oluşturulan temalardan bireysel faktörler dışında “aile, okul, çevre, meslekten etkilenme ve etkilenme olmama” faktörleri yer almaktadır. Bu faktörleri katılımcıların yoğunluğuna göre incelersek öğrencilerde eşit olarak aile (f:7) ve okul (f:7) faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir. Özellikle aile içerisinde çekirdek aile olarak adlandırdığımız “anne, baba veya kardeş” den etkilenme söz konusudur. Ailenin söylemleri de ailenin sahip olduğu mesleklerden daha etkili olabilmektedir; bu etki yeri geldiğinde olumlu yeri geldiğinde ise olumsuz olmuştur:

“...ve ailem sen avukat ol, sana yakışır derlerdi.” (B5)

“...ben meslek olarak bakmamıştım bunlara, zaten yapacağım meslek belirlenmişti benim için; sayısal okuyup Tıp okumaktı.” (E2)

“...ufaklığımdan beri sayısalla uğraşan bir aabaya sahip olduğumdan, Matematikle çok ilgileniyordum ve yapabiliyordum.” (E3)

Okul ortamında ise öğretmenlerin ve aynı derecede arkadaşların etkisi görülmüştür. Bazı öğrenciler sevdiği öğretmenleri gibi olabilmeyi hayal etmiş veya öğretmenlerinin onlara verdiği fikirlerden kendilerine bakış açısı geliştirmişlerdir, bazıları ise arkadaşlarından özenerek bende yapabilirim düşüncümleridir:

“...Okuldaki rehberlik öğretmenimiz hepimizi toplayıp bir konuşma yapmıştı, hepimiz sınıfa dönünce acaba biz ne oluruz ilerde diye düşünmeye başlamıştık...” (A1)

“...PDR öğretmenimle konuştukça, onların çok anlayışlı kişiler olduğunu fark ettim. Sadece dinleseler bile iyi hissettiriyorlardı.” (C5)

“...hatta sınıfımızda birkaç kişiydik mimar olmak isteyen. Sanırım arkadaşlarım istedi diye bende mimarlık istemiştin.” (C1)

Bandura’nın “Sosyal Bilişsel Kuramı” çerçevesi ile baktığımızda; sosyal çevre (aile, arkadaş, öğretmen ...vs.) bireyin gelişimini ve kazanımlarını etkilemektedir. Kişi çevresiyle vardır; üçlü bir etkileşim söz konusudur “birey-çevre-davranış” (Çakır, 2011). Fakat, elde ettiğimiz verilere göre çıkış dönemine etkide çevrenin ve meslekten etkilenmenin çok etkili olmadığı söylenebilir. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler, ortaya çıkış dönemini etkileyen faktörlere nazaran daha geniş ve ayrıntılı temalar bazında ele alınmıştır ve etkiler farklı dağılımlar göstermektedir.

4.3. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler

Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörleri ortaya çıkarabilmek amacıyla öğrencilere “Ortaya çıkış döneminden son sınıfa kadar fikirlerinizde değişimler oldu mu? Oldu ise değişimi veya değişimleri etkileyen faktörler (aile, çevre, arkadaş, öğretmen, ...vs.) nelerdi?” ve “Seçimlerinizde kişilik özelliklerinizin, yeteneklerinizin, mesleğin alan özelliklerinin ...vs. etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? - Cevabınız “evet” ise hangi açılardan etkilendiniz?” soruları yoluyla görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerin analizi aracılığıyla öğrencilerin meslek ve kariyere ilişkin görüşlerinin zaman içinde değişimini etkileyen faktörlere bütün olarak Tablo 4.3’de yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörler.

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
Süreç içinde değişim	İlkokuldan lise sona kadar	“4. Sınıfta İngilizce öğrenmeye başladım ve 11. Sınıfa geçince hiç düşünmeden Yabancı Dil bölümünü seçtim (B4).”	3	A2, B4, C2
	Ortaokuldan lise sona kadar	“Ortaokul boyunca rehberlik öğretmenimle olan ilişkim bu mesleğe olumlu bakmama neden oldu.....bu düşüncelerim doğrultusunda ...PDR okumaya karar verdim (C4).”	1	C4
	İlk+Orta+Lise	“8. Sınıfa kadar doktor ve matematik öğretmenliği arasında geldim gittim. Ortaokulda Hukuk düşünmeye ve Tıp arasında gidip geliyordum. 10. Sınıfta ... mühendislik alanlarını düşündüm....(A5).”	1	A5
	Orta+Lise	“Ortaokulda PDR de okumam fikrim devam etti.....şuan tek net olduğum konu sosyal bilimlere olan ilgim, siyaset ve hukuk bölümleri ilgimi çekmeye başladı (C5).”	6	A4, B1, B3, C5, D2, E1
	Lise	“11. Sınıfta sinema, radyo ve televizyon okumaya karar verdim insanlığının neler yaşadığını öğrendim ve Tarihe büyük ilgim doğmaya başladı ve ... okumaya karar verdim (E2).”	12	A3, B2, B5, C1, C3, D3, D4, D5, E2, E3, E4, E5

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
	Lise dönemi boyunca her sınıf düzeyinde	"9. Sınıfa geçtiğim zaman eczacı olabileceğimi söylüyordum. 10. Sınıfın başındamühendis olabileceğimi düşünmeye başladım.....11. Sınıfta elektrik ve elektronik mühendisliği olabilir miyim diye düşünmeye başladım..... ve şu an Eczacılık konusunda düşünmeye başladım.. (A1)."	2	A1, D1
	Meslekten olanlarla etkileşim	"Babamın 20 senelik bir dişçi arkadaşı ortodontist olmamı öneren kişi oldu... (D2)."	6	A4, A5, B2, D2, E1, E2
	Meslek özellikleri	"...bilimin bu araştırmaya yönelik kısmı benim çok hoşuma gidiyor (A4)."	10	A2, A4, B2, C1, C2, C3, C4, C5, E4, E5
Mesleğe bağlı faktörler	İş bulma imkanları ve maddiyat	"Mesleklerin maddi kazançlarına da bakıyorum çünkü günümüzde önemli bir ayrıntı (A1)."	4	A1, A4, A5, D2
	Mesleğin statüsü	"(Avukatlık)sosyal algısı da iyi olan bir meslek.... (B2)."	3	B2, D1, E1
	Bayanlara uygunluğu	"Genelde ataerkil bir toplum yapısına sahip olduğumuz için bazı meslek alanlarında erkeklere öncelik veriliyor. ...bu alanı okusam da iş bulabilme olasılığım zor olabilir (A4)."	8	A1, A4, A5, B5, C1, C3, D2, E1
	Mesleğin eğitim süreci	"Doktor olma fikri de geçti kafamdan ama sonra dedim ki o kadar emek verip okuyacağım sonunda acilde doktor mu olacağım... (C1)."	5	A3, B5, C1, C5, D2
Mesleğe bağlı faktörler	Mesleğin çalışma koşulları	"...staj yapanlardan öğrendim ki hastabakıcılık bile yapıyorlarmış ve ilk senenin sonunda bu işin bana göre olmadığını kavramış oldum (D5)."	6	A4, C1, C3, D2, D5, E1
	Mesleğin gerektirdiği akademik yeterlilik	"...bir süre sonra Matematikle uğraşmak beni kısıtlamaya başladı ve zorladığını fark ettim 12. Sınıfta EA bölümüne geçtim (E3)."	13	A1, A4, A5, B1, B4, C1, C2, C3, C5, E1, E3, E4, E5
	Öğretmen	".... İngilizce öğretmenlerimi de çok seviyordum ve onlar gibi olmak istiyordum (B4)."	10	A1, A5, B4, C4, C5, D1, D2, D4, E1, E5
	Arkadaş	"9. Sınıfı okuduğum sene değişen ise arkadaş ortamımdı; insanlara bakış açım da değişti. Yeni sınıf arkadaşlarımı çok sevdim ve derse adepte olmaya başladım...(D4)."	6	A1, A4, A5, B2, C4, D4
	Aile	"Ailemin hiç etkisi bu konularda olmamıştır; onlar her zaman kararı bana bırakırlar... (C1)." "Annemle sürekli kavga ediyorduk, çok yanlış bir şey yaptığımı düşünüyordum.... Şu zamana kadar başarımla mutlu olmadılar (E2)."	21	A1, A3, A4, A5, B1, B2, B3, B5, C1, C2, C3, C4, C5, D1, D2, D5, E1, E2, E3, E4, E5
Aktörler	Yakın akraba	"Dedem inşaatlarda çalışıyordu ve evde bir ardiye yeri vardı ve inşaat malzemeleri ile doluydu.... Ne işe yaradıklarını anlatırdı....inşaat mühendisi olabilir miyim diye düşünmeye başladım (A1)."	2	A1, A4
	Çevre/toplum	"...babam ilahiyat okuyabileceğim konusunda fikir verdi, aslında çevrem İlahiyatlara çok sıcak bakmıyorlardı; içerik olarak düzgün ve doğru bilgi edinmem diye(D1)."	8	A4, A5, B2, B5, D1, D2, E2, E5
	Kişilik/kişilik özellikleri	"Ben hala kendimi tanımıyorum ve bana ne yaparsam uygun olur bilemiyorum ... İlk önceliğim meslekte gerçekten mutlu olmak(A1)." "Sabrın bu meslekte ön planda olduğunu gördüm ve bende sabırlı biriymişim (A4)."	18	A1, A2, A3, A4, A5, B2, B3, C1, C2, C4, C5, D2, D3, D4, D5, E1, E4, E5
Bireysel faktörler	Yaşam deneyimi	"...İnsanları incelemeye başladım; dışarıdan bir göz gibi izlemek istedim onları. Sonra bu durum beni kitap okumaya itti fazlasıyla; şiirler, denemeler.... Tarihe ilgim arttı ve görüşlerin neler düşündüklerini ve yaptıklarını okumaya devam ettim. İnsan kavramının değerini keşfettim...(E2)."	7	B1, B3, C4, C5, D3, E2, E5
	İlgi	"...cerrahlık her alanda ilgimi cezbetmeye başladı...(A4)."	13	A1, A2, A3, A4, A5, B3, B4, C5, D1, D5, E2, E3, E4
	Yetenek	"El yeteneğim fazladır ve becerikliyimdir; çok fazla uğraştığım hobilerim vardişçilik konusunda düşünmeye başladım (D2)."	14	A1, A2, A3, A4, A5, B3, B4, C5, D1, D2, D5, E2, E3, E4

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
	Kararsızlık	“Açıkçası özetle söylemem gerekirse benim net bir kararım yok ve ne zaman netleşir onu da bilemiyorum (D3).”	6	A1, C1, C5, D3, E4, E5
	Mutlu olacağı işi yapma	“İlk önceliğim meslek de gerçekten mutlu olmak...(A1).”	16	A1, A2, A3, A4, A5, B5, C2, C3, C4, D1, D2, D3, D4, D5, E1, E3
	Milli ve manevi değerler	“...bir siyasetçi olup vatandaşlara eşit bir ortam sağlayabilmek isterim... diğer insanlara da örnek bir kişi olabilirim (C5).” “Ülkeme de faydalı biri olmak istiyorum. Ülkemin başka ülkelere bağımlı bir ülke olmamasını ve her şeyimizin yerli üretim olmasını(D2).”	11	A5, B2, B5, C2, C3, C4, C5, D2, E1, E2, E3

Meslek ve kariyere ilişkin görüşlerin zaman içinde değişimini etkileyen faktörlere geçmeden önce verilerden elde edilen bulgular, öğrencilerin zaman içerisinde ilk ortaya çıkıştan son sınıf dahil geçen sürede farklı sınıf kademelerinde fikirlerinin değiştiği göze çarpmaktadır; öğrencilerin genelinde sık değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimlere Tablo 4.3’de “Süreç içinde değişim” teması altında altı farklı kod ile yer verilmiştir. Seçimlerinde istikrarlı davranan öğrenciler çok az sayıda bulunmaktadır. Frekans sayılarına bakıldığında ise “Lise” dönemi (f:12) en fazla öğrenci sayısı ile dikkati çekmektedir.

“Lise’de daha çok mimarlık düşüncesi aklımda oluştu. ... lisenin başından şu döneme kadar da çok istediğim için mimarlık dışında bir farklı düşüncem olmadı.” (A3)

“Lise’ye geçince derslere karşı olan ilgimde meslek seçimimi etkiledi. ... Fizik dersini çok sevdiğimi fark ettim. ... İstedikimin mühendislik olduğunu ve asıl bunun beni mutlu edeceğini anladım.” (C3)

“Ortaokulda doktorluğun bana göre çok büyük bir hedef olduğunu fark ettim. ... Lisede de aynı düşüncelerdeydim Fen derslerinde zorlandığımdan ... sayısalda hiçbir şey yapamıyordum ... Şu an Coğrafya dersini ve öğretmenimi sevdiğim için Coğrafya öğretmenliği düşünüyorum.” (E5)

Lise döneminden sonra frekans dağılımı en çok Ortaokul + Lise dönemleri (f:6) olarak görülmektedir.

“(Ortaokul-astronot) ülkenin bu alandaki gerçeklerini görünce vazgeçtim; Lisenin başında sağlık alanı ilgimi çekmeye başladı.... Bu sebeplerden cerrahlık her alanda ilgimi cezbetmeye başladı.” (A4)

“Ortaokulda şarkıcı olma fikrim devam etti çünkü kendime güveniyorum bu konuda... 11 sınıfa geçeceğimiz zaman Tıp okumaya karar verdim. İnşallah cerrah olursam, ameliyatlarımı yaparken şarkı söylemek hayalim.” (B3)

İlkokuldan son sınıfa kadar aynı seçimde istikrar gösteren öğrenci sayımız ise üç ile sınırlıdır (f:3). Meslek konusunda kafası fazla karışmadan aynı isteği devam ettirmek bu yaş grubunda zor olsa da başaran öğrencilerin var olduğu görülmektedir.

“...Tıp okumak tamamen benim içimde olan bir şey, farklı bir durumda olsa yine tıp seçerdim.” (A2)

“Babam ortaokuldayken psikoloji okumamı istemiyordu ve hevesimi o zaman kıran oydu çünkü dini konulardan kafamın karışacağını düşünüyordu. Ama şu an benim için her şey net çünkü istediğim bölüm olan Psikolojiyi seçeceğim.” (C2)

Tablo 4.3’de en dikkat çekici alt tema ise “Lise dönemi boyunca her sınıf düzeyinde” (f:2) iki öğrencinin etkilendikleri faktör sayılarının çokluğu sonucu Lise dönemlerinde meslek seçimleri ve kariyer düşüncelerinde her sınıf düzeyinde farklı fikirlere sahip oldukları dikkat çekmektedir.

“9. ve 10. sınıflarda çok net bir sevdiğim alan olmaması sebebi ile Dil (İngilizce) okumayı sevdiğim için Yabancı Dil bölümünü seçmeye karar verdim. ... 11. Sınıfta Arapça okuyabilirim diye düşündüm. ...12. Sınıfta ise çok farklı bir yöne yönelmeye karar verdim ve İlahiyat okumaya karar verdim...” (D1)

Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışının ilkökul düzeyinde başlayarak lise ve özellikle lise son sınıfta şekillendiği görülmektedir. Öğrencilerin kendilerini tam olarak tanımları, lise döneminin son sınıf düzeylerinde (11.-12. sınıflar) oturmaya başlamaktadır. Bazı öğrencilerin lise son sınıfa kadar karar vermede güçlük çektiği de gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan çalışma grubu 17-18 yaş aralığında olan kız öğrencilerdir. Bu yaş aralığı Super’in “Yaşam boyu gelişim kuramı” çerçevesinde “Keşfetme” dönemi olarak adlandırdığı (14-24 yaş aralığı) yerde bulunmaktadır. Super’e göre birey bu dönemde kendini bilir, farklı mesleki rolleri ve meslekleri öğrenir, farklı kişilerle etkileşimde bulunur ve inceleme, deneme ve yanılma süreci yaşar. Özellikle son sınıf yaş, deneme ve geçiş dönemleri arasında kalmaktadır (Akkoç, 2009). Verilerden de anlaşıldığı üzere öğrencilerin, lisede oldukları zaman (f: 12) en çok karar verme yoğunluğu yaşadıkları dönemdir. Meslek kararı verme, kariyer planları yapma ergenlik döneminde gerçekleşir ve mesleki çıkarlar ve gerçekler hakkında planlamalar ve keşif en çok bu dönemlerde meydana gelir (Rogers ve Creed, 2011). Ergenler lise yıllarında mesleki keşif sürecine girerler (Schulenberg ve Bachman, 1993).

Tablo 4.3’de ikinci sırada yer alan tema ise “Mesleğe bağlı faktörler” dir. Öğrencilerin görüşlerinde sıkça rastlanan faktörlerden biri de mesleğe bağlı olanlardır. Öğrencilerin mesleğin maddi, manevi etkileri veya mesleğin sahip olduğu özellikler gibi hayatlarına etki edebilecek durumları da göz önünde bulundurdıkları dikkati çekmektedir. Öğrencilerin sırf bu nedenlerden istedikleri mesleği tercih etmedikleri anlaşılmıştır. Bu tema altında en çok frekansa sahip kod ise “mesleğin getirdiği akademik yeterlilik” olmuştur (f:13). Öğrencilerin seçmek istediği meslek eğer başarısız oldukları veya zorlandıkları derslerden birini okumayı

gerektiriyor ise öğrencilerin bu mesleğe yönelmediğini ve daha başarılı oldukları derslerin alanına ve mesleklerine yöneldikleri görülmüştür.

“11. sınıfta Sayısala karar verdim.... notlarım çok iyiydi ve bu sürecin ardından mühendis olmaya karar verdim.” (A1)

“Ortaokul 5. ve 6. Sınıf dönemlerinde Türkçe dersim iyiydi ve Türkçe öğretmeni olma hevesim ortaya çıktı.” (B1)

“Liseye geçince derslere karşı olan ilgimde meslek seçimimi etkiledi. Sayısal seçen bir öğrenci olarak Fizik dersini çok sevdiğimi fark ettim.” (C3)

“Dişçiliği çok aşkla istedim ama bana zararı dokunuyordu çünkü dersleri yapamıyordum ve gergin oluyordum. Sayısal derslerden keyif almamaya başlamıştım ve yapamıyordumve son anda TM sınıfına geçtim.” (E1)

“10. sınıfta Sayısal okumakta nettim ve 11. sınıfı Sayısal olarak okudum. 11. sınıfı okurken kafam karışmaya başladı ... bir süre sonra Matematikle uğraşmak beni kısıtlamaya başladı ve zorladığını fark ettim ... 12. Sınıfta EA ile başladım.” (E3)

“Sayısal ders notlarım daha yüksek olduğu için 11. sınıfta Sayısal bölüme geçtim. Fakat dersler çok ağırlaştı ve yapamamaya başladım ...12. sınıfta EA sınıfına geçtim.” (E4)

“...11. Sınıfta Sayısal alanı seçmiş oldum. Fakat bu dönem fen derslerinin zorluğundan matematik notlarımda düştü ve çok zorlandım. 12. sınıfın başında da EA sınıfına geçmeye karar verdim. İstedğim meslek bu alanda değildi ama yapamıyordum ve zorlamanın da bir manası yoktu.” (E5)

Öğrencilerin meslek ve kariyer seçimlerinde veya tercihlerinden vazgeçme sebeplerinin arasında “meslek özellikleri” de (f:9) önemli faktörler arasında yer almaktadır. Mesleklerin özelliklerini kendi yaşamları ile bağdaştıramamaları veya tam da kendi sahip oldukları özellikler ile bağdaştırdıkları için seçimlerinde yönelmelerine etki ettiği fark edilmiştir. Meslek ve kariyer seçimi bir gelişim evresinden geçtiği için bireyler kendi gelişim süreçleri ile meslekleri tanımada ve öğrenmede zamana ihtiyaç duyarlar. Yeniden ve yeniden kararların gözden geçirilmesi durumu oluşabilmektedir. Bazı durumlarda ise kararsızlığa sürüklenme de ortaya çıkmaktadır.

“11. sınıfı belki doktor olurum diye geçirdim ama beni kan tutar ve midem bulanır. Nasıl olabilirdi doktorluk bilemedim ... EA gireceğim sınava ve Psikolojiyi seçeceğim.”(C2)

“...psikolojide insanlarla muhabbet etmek fikri hoşuma gitti. ... bana en yakın şu an Psikoloji geldiği için şu an düşünüyorum ... ” (E4)

“Doktorluk çok fedakarlık istiyor, ailede doktor var ben bunu görüyorum. ... ben ailem olduğunda çocuklarıma vakit ayırmak isterim.” (C1)

Öğrencilerin cinsiyetlerinin “kız” olması, meslek ve kariyer seçimlerinde “bayanlara uygunluğu” kodunu da (f:8) ön plana çıkarmaktadır. Öğrencilerin seçmek isteseler bile erkek popülasyonu yüksek mesleklerden uzaklaştıkları ve daha çok bayanlara uygun mesleklere

yöneldikleri dikkati çekmektedir. Bayanlara yüklenen geleneksel cinsiyet rolü bağlamında kız öğrenciler kendilerini ve istedikleri meslekleri değerlendirme de dezavantajlı duruma düşmektedirler (Bolat ve Odacı, 2017). Kız öğrencilerin ileri yaşamlarında edinecekleri farklı rolleri (annelik, eş) düşünerek hareket ettikleri göze çarpmaktadır. Yeri geldiğinde evden çalışabilecekleri ve çocuklarına vakit ayırabilecekleri mesleklere yöneldikleri açıktır.

“... bana göre öğretmenlik bayan için çok ideal bir meslek.” (B5)

“... mühendislik öyle değil, yeri gelince evden bile çalışabiliyorsunuz. Bir bayan olarak yapabilir miyim buna da baktım ama bu konuda bir sıkıntı yaşayacağımı düşünmüyorum.” (C3)

“...inşaat mühendisi olabilir miyim diye düşünmeye başladım. Ama çalışma ortamı ve bayan olmam fikrimin değişmesine sebep oldu ... sonra ...elektrik ve elektronik mühendisliği olabilir diye düşünmeye başladım ama onunda ortamı erkek ağırlıklı.” (A1)

“Meslekten olanlarla etkileşim” kodu, öğrencilerin düşündükleri mesleğin bizzat içinden olan kişilerden aldıkları bilgiler sayesinde daha net fikirler edinmelerine sebep olduğu fikri ile açığa çıkmıştır. Öğrencilerin karar vermekte zorlandıkları zamanlarda meslekten kişilerle kısa da olsa geçen diyaloglar veya o mesleğe ait kişilerden etkilenmeleri, meslek ve kariyer seçim süreçlerine yardımcı olduğu görülmektedir. Özellikle okulların onlara bu etkileşimin yollarını açmalarını ve birebir meslekten olan kişilerle görüşürler ise daha net ve sağlıklı kararlar alabileceklerini vurgulamışlardır. Meslekten olan kişilerin, mesleğin her yönünden avantajlı ve dezavantajlı yönlerini objektif olarak değerlendirdiklerinde seçim sürecinde olan kişilerin düşüncelerine açıklık sağlayacakları ve yol gösterici olacakları öğrencilerin beklentileri arasındadır.

“10. sınıfın yazıydı memlekete gittim ve orada tek bir devlet hastanesi var. Hasta olduğumdan oraya gitmek durumunda kaldım ve baya doktorlarla konuşma fırsatım oldu. Ben o zaman acil doktorluğu düşündüğüm için acil doktorlarıyla konuştum ve zorlandıklarından falan bahsettiler. Olumsuzluklarına rağmen soğumadım...” (A4)

“...ve dedim ki ben yönetmen olacağım. Sinema, Radyo ve Televizyon okumaya karar verdim ... yazın kampa gitmişim ve orada kapalı bir yönetmen vardı, onunla tanıştım. Hocanın anlattıkları çok hoşuma gitti ve tamam dedim ben kesin yönetmen olmalıyım.” (E2)

Mesleklerin gerektirdiği akademik yeterlilik kadar “mesleğin eğitim sürecinin” de öğrencilerin meslek ve kariyer seçim ve karar verme süreçlerine etki eden faktörler arasında yer aldığı göze çarpmaktadır. Öğrencilerden beşi (f:5) bu konuyu ciddi şekilde vurgulamış; diğerlerine göre daha uzun süre okunacak meslek gruplarını tercih ederek, hayatlarının çoğunu okuyarak geçirmek istemediklerini ve aynı zamanda kişisel özellikleriyle uyuşan veya uyuşmayan ders içerikli bölümlerde okumayı tercih etmediklerini görüşlerinde dile

getirmişlerdir. Bu safhada öğrencilerin bir an önce meslek hayatına atılmak istedikleri ve hedeflerini gerçekleştirmek arzusunda oldukları varsayılabilir.

“Ben çok sıkıldım, çok kitap okuyamam ve çalışmayı çok sevmiyorum. Mimarlık da çok kitaba bağlı bir bölüm değil ve ...her şey sizde bitiyor çünkü sizin hayal gücünüzle tasarımınıza bağlı bir durumu var.” (A3)

“12. sınıfın başında Tiptan vazgeçtikten sonra ilk düşündüğüm meslek Noterlik oldu Sonra noter olana kadar geçen zorlukları da öğrendim ve vazgeçtim.” (D2)

“Ben bir doktor olamam çünkü hem üniversite okumak açısından çok meşakkatli” (C5)

“Düşününce hukuk okuması zor ve ben artık daha fazla zorlanmak istemediğimi anladım.” (B5)

Mesleğe bağlı faktörler temasının altında diğer dikkat çekici kodlar ise sırası ile “mesleğin çalışma koşulları” (f:6), “iş imkanları ve maddiyat” (f:4) ve “mesleğin statüsü” (f:3) yer almaktadır. Verilerden hareketle ve frekans yoğunluğuna bakıldığında mesleğin saygınlığının ve maddi getirisinin öğrenciler üzerinde çok etkili olmadığı söylenebilir. Bunlara nazaran mesleğin çalışma koşulları öğrencilerin fikirlerini etkilemede daha baskın rol almaktadır.

“... nöbeti var, iş yoğunluğu var, verdiğin emek kadar maddi getirisi de çok değil...” (D2)

“(Astronot) tabii ülkenin bu alandaki gerçeklerini görünce vazgeçtim; yurtdışında daha ihtimali yüksek olsa da ülkemizde çalışma alanı çok dar, hatta yok gibi Para kazanmakta önemli ve bu konuda kazanç elde edebilir miyim iş sahası açısından bilemedim.” (A4)

“Ben de gençlere faydalı olmak istediğimden ve dikkatlerini toplayabileceğim bir meslek olarak Avukatlığı düşünüyorum. Avukatlığın toplum içerisinde bir yerinin yani ağırlığının olduğunu kabul etmek lazım. Beni de örnek almalarını isterim...” (E1)

Meslek seçimi ve kariyer yöneliminde öğrencileri etkileyen en önemli tema ise “Aktörler” adlı kod ile ayrıştırılan “aile, öğretmen, arkadaş, çevre/toplum ve yakın akraba” kodlarıdır. Bu kodlar arasında ise en çarpıcı olan “Aile” (f:21), öğrencilerin aile içerisinde olumlu veya olumsuz şekilde meslek seçimlerinde etki altında kaldıkları görülmektedir. Aile içerisinde anne ve baba etkisi ön planda olup kardeşlerinde bu etkiye katıldıkları yer yer verilerde izlenmiştir. Öğrencilerin yaş grubu ergenlik dönemini içerdiğinden ve ne kadar bu yıllarda birey aileden uzaklaşıyor gibi bir hava olsa da aslında birey ailesi tarafından etki altında kalmaktadır (Akdeniz, 2009). Anne babaların mesleklere olan bakış açıları çocuklarını yüksek oranda etkilemektedir (Kuzgun, 2000). Ebeveynleri ile uyumlu ve demokratik ilişkiler kurabilen çocuklar meslek ve kariyer seçim dönemlerini daha sağlıklı atlatmakta; bunun tam tersi olma durumunda ise aile, çocukların kariyer gelişimi evresinde dış engel olarak tanımlanmaktadır (Sawitri, 2019). Akademik başarı gösteren çocukların

ebeveynleri, onlardan daha fazla beklenti içine girerek çocukların yeteneklerini geliştirmesine destek olmaktadır. Buda mesleki sonuçları olumlu yönde etkilemektedir (Feldman, 2002). Ebeveyn baskısı yaşayan çocuklar kariyer gelişimleri sürecinde olumsuz yönde etkilenmektedirler (Corey, 2015).

“Ailem bana hep Tıp okumam yönünde konuşmalar yapıyorlar ve iyi olacağını söylüyorlar ama baskıcı bir şekilde değil. Mesela ben kandan korkarım ve doktorluk yapamam diyorum ama onlar gönlümüzde senin Tıp okuman var şeklinde söylemlerde bulunuyorlar.” (A1)

“Hukuk okumakta şu an kesin kararlıyım. ... ailemde özellikle annem sana çok yakışır bir meslek diyor.” (B2)

“Babam ortaokuldayken Psikoloji okumamı istemiyordu ve hevesimi o zaman kıran oydu çünkü dini konulardan kafamın karışacağını düşünüyordu.” (C2)

“Ailemin meslek konusunda yönlendirici veya baskıcı bir yanı yok, gayet kararlarımda rahat bırakıyorlar. Destek konusunda takip ediyorlar ve soruyorlar neler yapıyorum diye ama sadece fikir vermek amaçlı oluyor. Karar kısmı yine bana kalıyor.” (C4)

“Benim babam fazla kontrolcü bir insandır; ailenin içinde yarış var gibidir: Benim ne istediğimi fazla önemsemez ve kendi her şeye karar veren biridir. Zaten yapacağım meslek belirlenmişti benim için; sayısal okuyup Tıp okumaktı.” (E2)

“Ailem ise beni çok etkilemek istemeseler de beni tanıdıkları için Fen derslerinde zorlanacağımı düşünüyorlardı. Benim edebi alanlarda daha başarılı olduğumu biliyorlardı. Babam yaşayarak görmemi istedi sanırım ve karışmadı fakat annem dışçılık için bayanın rahat edebilecek bir meslek olmadığını düşünüyordu. Her şeye rağmen 11. Sınıfta sayısal bölümü seçmiş oldum.” (E1)

Ailenin olumlu ve olumsuz etkisinin, açıkça öğrencilerin meslek ve kariyer seçimlerinde dikkat çekici olmasının yanı sıra “yakın akrabalar” için bu etki çok da göze çarpmamaktadır (f:2). Dayı, dede, kuzen ... gibi yakın akrabaların sahip olduğu mesleklerden etkilenme ancak birer düşünce olarak zihinlerinden geçip gitmekle kalmıştır. Yapılan bir araştırmada da ergenlerin %75’inin meslek planlamasında ebeveynlerin, diğer akrabalarından (büyükanne, büyükbaba, kuzen... gibi) daha fazla etkiye sahip oldukları görülmüştür (Bryant ve diğerleri, 2006).

“... lisenin başında sağlık alanı ilgimi çekmeye başladı ... Dayımda eczacı.” (A4)

Öğrencilerin öğretmenlerini örnek alması, sevmeleri ile derslere ilgilerinin artmaları, sevmedikleri zaman ise derslerden soğumaları bilinen ve güçlü varsayımlar arasındadır. Elde edilen verilerden “öğretmenlerin” (f:10) öğrenciler üzerinde anlamlı etkilerinin oldukları görülmüştür. Öğrenciler derslerden soğumalarının sebebini öğretmen kaynaklı olduğunu veya dersi öğretmenden dolayı sevdiği için ilgisinin artarak o alanda yoğunlaştığını görüşlerinde belirtmiştir.

“...daha önceki Fizik hocalarımı sevememiştim ama 11. sınıfta Fizik hocamız değişti ve çok sevmeye başladım. Notlarım çok iyiydi ve dersler çok güzel geçiyordu...” (A1)

“4. sınıftan beri bir diğer ilgimi çeken ders de İngilizce olmuştur ... Ortaokulda da öğretmenlerimin benim bu sevgimi görmesi ve üstüme düşmeleri ile ilgim daha da arttı.” (D1)

“Her PDR öğretmeni ile görüşüyordum ve araştırıyordum ... PDR öğretmenlerimin etkisiyle başlayan Psikolojiye olan merakımın gelişmesi ile ileriki zamanlarda aslında sosyal bilimlere ilgimin olduğunu da anladım.” (C5)

“... 12. sınıfta ise Edebiyat öğretmenliği ne karar verdim ve bunda Edebiyat öğretmenimin etkisi oldu ... bu yolda da kararlıyım.” (D4)

“Coğrafya dersini ve öğretmenimi de sevdiğim için Coğrafya öğretmenliği düşünüyorum.” (E5)

“Çevre ve toplum”un (f:8), verilerden anlaşıldığı üzere öğrencilerin karar verme aşamalarında önemli etki rollerinden birine sahip olduğu görülmektedir. Öğrenciler, çevrelerinin ve toplumun istedikleri meslekler üzerindeki bakış açıları, kararlarında kaymalara ve değişikliklere sebep olduğunu veya çevrelerinden ve toplumun yargılarından hiç etkilenmediklerini açıkça dile getirilmişlerdir. Ergenler çoğunlukla çevreleri ile etkileşim içerisinde ve Bandura bu etkileşim ile “sosyal öğrenme teorisini” oluşturmuştur (Tsui ve diğerleri, 2019). Toplumun mesleklere bakış açısının özellikle kız öğrenciler üzerinde olan etkisi verilerden de anlaşılabileceği üzere etkili görülmektedir. Çevrenin olumlu veya olumsuz bakış açısından veya toplum yargılarından etkilenmeyen öğrencilere de verilerde rastlanmaktadır.

“Toplumsal yönlendirmesi ve ön yargısı var kız çocuklarının mühendislik alanlarında olması konusunda. Kız çocuğu inşaat, makine ... vs. mühendislikleri okuması hoş bulunmamakta hala. ... Bakışımızda her şey de dışarıya bağımlıyız ve bizden de bir Alan Mask çıkabilir. Fakat toplum algısı bizi hep doktor olmaya yönlendiriyor.” (A5)

“Yapabileceğim meslek alanları ile ilgili kafamda bir yelpaze kurdum. Düşüncelerim konusunda çevremden etkileyen ya da baskı gördüğüm birileri olmadı.” (A4)

Aktörler temasının son alt teması ise “arkadaş” (f:6) etkeni. Arkadaş çevresi ergen döneminde öğrencileri etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Öğrencilerin arkadaşlarından etkilenerek ilgi alanlarında değişimler yaşadıkları fakat meslek ve kariyer seçimlerinde çok da arkadaş etkisinde kalmadıkları elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Arkadaşları ile ortak meslekler ve hayaller kuran öğrenciler olduğu kadar onların fikirleriyle hareket etmeyi tercih etmeyen öğrencilerde bulunmaktadır.

“...arkadaşlarım mühendis olmaktan bahsediyordu bende mühendis olabileceğimi düşünmeye başladım.” (A1)

“Arkadaşlarım hala bilgisayar mühendisi olsana masa başı işi daha rahat gibi yorumlarda bulunuyorlar. Maalesef bu fikirler bana cazip gelmiyor.” (A5)

“Bir arkadaşım var oda avukat olmak istiyor ve birlikte hayalde kuruyoruz; ortak bir büro açıp çalışmak gibi. Fakat arkadaşlarım arasında avukat olup yalan mı söyleyeceksin, zalimi savunmak için diyenlerde oldu. Ama ben bu açıdan bakmıyorum ve fikrimi de etkilemedi.” (B2)

Yoğunluk açısından en çok dikkati çeken tema ise elde edilen verilere dayanarak “bireysel faktörler” olarak belirlenmiştir. Bireysel faktörler içerisinde “kişilik/kişilik özellikleri” (f:18) ile “mutlu olacağı işi yapma” (f:16) alt teması, verilerin öğrencilerin daha çok istediklerini yapma ve kendilerine uygun mesleklere yönelmede baskın fikirlere sahip oldukları dikkati çekmektedir. Bu iki kod altında olan öğrencilerin paralel şekilde veriler sundukları Tablo 3.1’de ayrıntılı olarak görülebilmektedir. Aynı zamanda az sayıda olsa bile bazı öğrencilerin hala kendilerini tanımadıkları ve onlara hangi mesleğin uygun olabileceğini, ne yaparlarsa ileriki hayatlarında mutlu olacaklarını bilmeyenlerde bulunmaktadır. Bireyin benlik keşfi ve bu keşif ile meslek keşfi paralel bir yapı göstermektedir (Bryant ve diğerleri, 2006). Seçim sürecini zorlaştıran en baş etken bireyin kendini tanınamaması ve nelere yetkinliğinin olduğunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır (Kuzgun ve Deryakulu, 2014).

“İnsanlara karşı tahammül seviyem yüksek ... Kolay kolay sıkılmam ve insanlara yardım etmek bana keyif veriyor. ... ilk önce cerrahlık geldi fakat birini ameliyat ederken kişi ölürsa ben buna dayanamam ve yıkılırım. Bu nedenle örneğin bir beyin cerrahı olmak yerine bir nörolog olmayı tercih ederim yani poliklinik kısmında olmayı tercih edeceğim; ilk benle hasta konuşsun, etkileşim kursun istiyorum ve ameliyat kısmında olmak istemiyorum. ...Tıp okumak zaten zor ama sonrasını düşünmek beni çok mutlu ediyor.” (A2)

“11. Sınıfı belki doktor olabilirim diye geçirdim ama beni kan tutar ve midem bulanır. Nasıl olabilirdi doktorluk bilemedim. İnsanlar istedikleri konuda cesur olmalı. Bende en başta cesur değildim ama başardım. En azından kendi seçtiğim bölümden sınava girip sorumluluğu bana ait olacak. Sonuç benim sonucum olacak. Ben başkalarının değil kendi isteğini yapmış olacağım. Kibir olarak algılanmasını istemem ama ben ailemi ikna ettiğim için, bu cesareti gösterebildiğim için kendimle gurur duyuyorum.” (C2)

“Kendime bakınca insanlarla dertleşmeyi çok seviyorum ve onları dinlemeyi ve yeri geldiğinde fikir verebiliyorum, motive edebiliyorum; bu özelliğimden dolayı çevremde psikoloji okumamın bana uygun olduğunu dile getiriyor.” (E5)

“Ben hala kendimi tanımıyorum ve bana ne yaparsam uygun olur bilemiyorum. Dışarıdan herkes sakın biri olduğumu söylüyor. Bu yüzden avukatlık yapamayacağımın farkındayım mesela ... Çok sessiz biri olduğum için öğretmenlerimin de beni tanıdığını düşünmüyorum ... ilk önceliğim meslekte mutlu olmak ...” (A1)

Bireysel faktörler teması içerisinde paralel şekilde veriler sunan diğer iki alt tema ise “ilgi” (f:13) ve “yetenek” (f:14) olarak belirlenmiştir. İlgi ve yetenekler öğrencilerin meslek seçiminde kendilerinde fark ettikleri özel ayrıntılar arasına girmektedir. İlgi ve yeteneklerine

göre seçecekleri mesleklerde daha başarılı ve/veya mutlu olabileceklerini düşünen öğrenciler çoğunluktadır. Yetenek doğuştan gelen bir olgudur ve yeteneğin beceriye dönüşmesi ancak yeteneğin ortaya çıkarılarak geliştirilmesi ile meydana gelmektedir. Birey yeteneklerinin farkında olması, bireye meslek seçiminde kolaylık sağlayarak, mesleki doyumu da beraberinde getirecek olumlu bir etkidir (Rotundo, 2006).

“Binaların yapısı benim çok ilgimi çekiyor; küçüklüğümde beri gittiğimiz yerlerde dış mekana çok bakar ve incelerdim ... Benim tasarladığım bir binayı yapılmış görmek beni çok mutlu ve tatmin edecek bir durum olacağı için mimarlık okumak çok istiyorum.” (A3)

“El işleri ile ilgili konulara yatkındım ve becerikliyimdir ... Ellerimi kullanma yeteneğim var ve bunun farkındayım.” (A1)

“İnsanlarla iletişim kurmayı sevdiğim için bu işi iyi yapabileceğimi düşündüm. İnsanları gözlemlemeyi, düşünce yapılarını çözmeyi merak ediyorum. Gözlemci ve araştırmacı bir yönüm var. Başkalarının gözünden dünyaya bakmak nasıl bir şey benim ilgimi çeken en büyük etken. 10. sınıfta Psikoloji okumaya karar verdim.” (D5)

Öğrencilerin fikirlerini “milli ve manevi değerler” (f:11) açısından da şekillendiği verilerden fark edilmektedir. Bu konuda İmam Hatip de okumalarının etkisi olduğu elde edilen verilerle desteklenebilir. Öğrenciler bu konuda hassas düşünmektedirler ve kariyer yönelmelerinde özellikle düşüncelerinin bir kısmının milli ve manevi değerlerle bağdaştığı anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin özellikle insanlarla iletişim, topluma hizmet konularına erkek öğrencilerden daha fazla önem verdikleri yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Kuzgun, 2006). Kültürler arası fark gösteren değerler, ülkemiz öğrencilerinde vatana faydalı olabilme amacı içermektedir ve bunun kız öğrenciler açısından düşünülmesi oldukça önem arz etmektedir. Birey yaşam değerleri ile vardır ve bu değerler meslek yaşamlarında mesleki değerlerine etki etmektedir (Bratsch, 2001).

“... elektronik okuyarak da insanlara faydalı işler yapabilirim diye düşündüm. Ülkemizin çok iyi mühendisleri ihtiyacı var; savunmada, kalkınmada ... iyi mühendisleri ihtiyacımız var ve ben bu alanlarda ülkeme faydalı olabilirim diye düşündüm. Benim elektronik okumadaki hedefim de bu; milli teknoloji hamlesi diyoruz ya, işte bende bunun için çok fazla çalışmak istiyorum.” (A5)

“... bir de yapacağım meslekte Allah rızasını arıyordum hep. Bazı mesleklerde bunu bulamıyordum.” (C2)

Öğrencilerin yaşadıkları deneyimler sonucu meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini belirlediklerini bulgular desteklemektedir. “Yaşam deneyimi” (f:7) kodu altında toplanan, öğrencilerin başlarından geçen olaylar, duygular silsilesi sonucu etkilendikleri faktörlerdir. Meslek ve kariyer seçim kuramcılarının en etkili olanlarından biri olan Super’ın yaşam boyu gelişim kuramı içerisinde vurguladığı; bireyin hayatı boyunca geçirmiş olduğu evreler, atladığı basamaklar ile somut bir hale gelen meslek ve kariyer seçimi gelişimsel özellikler

göstermektedir (Kaygın ve Zengin, 2019). Bu çalışmada örneklemin bulunduğu basamak ise “keşfetme” (14-24 yaş) içerisinde yer almaktadır. Örneklemin tam sınırdaki yani keşfetme içerisinde deneme (17) ve geçiş (18) basamakları sınırında kalmaktadırlar. Bu sınır yıllarında seçimlerinde zorlanma yaşamaları verilerden de anlaşılacağı üzere doğal karşılanmalıdır.

“Özellikle aileme yük olmak istemeyen bir çocuktum. Onun için çalışmaya karar verdim; ailem önce tepki gösterdi ama sonra kabul ettiler. 8. Sınıfın yazıydı iki ay yaklaşık bir dönerece çalıştım. Asıl amacım telefon almak ve babama aldırarak istemiyordum çünkü dört kardeşiz ve yük olmak istemedim. Çok zorlu ve değişik bir tecrübe olmuş oldu benim için. İnsanların para kazanmak için nasıl ter döktüklerini görme fırsatım oldu. İnsanların davranışları dikkatimi çok çekti çalışana karşı tutumları hiç hoş değildi ve özellikle okumanın önemini anladım ve bu şartlar altında bir çalışma hayatını kabul edemedim. Ayaklarım üzerinde durabilen bir kadın olmam gerektiğini, böylece çocuklarıma örnek olabileceğimi düşündüm.” (B3)

Son bireysel faktörler teması altında işlenen alt tema ise “kararsızlık” (f:6). Her bireyin hayatın en azından bir döneminde kararsız kaldığı durumlar, yaşadığı kararsızlıklar olabilmektedir. Bu kararsızlık bazen ise kişilik özelliği olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Öğrencilerinde seçim süreçlerinde kararsızlık yaşadığı zamanlar ve durumlar olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Hatta bu kararsızlıktan olumsuz etkilenmekte olanlar da mevcuttur. Bireyin ileriki yaşamındaki mutluluğu seçeceği mesleğe ve ilerleyeceği kariyer basamakları ile ilintilidir (Corey, 2015). Kararsız kalmak bireyi endişeye sürükleyebilir. Bu durum öğrenciler üzerinde bir stres kaynağı olarak var olmaktadır (Germeijs ve Verschueren, 2006). Bu aşamada verilerden de anlaşıldığı üzere öğrencilerin seçim süreçlerinde farklı desteklere ihtiyaç duydukları fark edilmiş ve bunun üzerine geliştirilen farklı bir soru ile öğrencilerin meslek ve kariyer seçim süreçlerinde okullarından nasıl ve hangi açılardan destek bekledikleri sorulmuştur. Bu sorudan elde edilen veriler 4. bölümde Tablo 4.1’de açıklanmıştır.

“Şu anda sınava az kaldı ama ben hala ne seçeceğimi net bilmiyorum ... her şeyi yapmak içimden geliyor; biliyorum böyle bir şey söz konusu değil ama karar veremiyorum. Bu sebepten tek hedefim şu an sınav.” (C1)

“Ne kadar Müslüman olarak eşit davranmaya çalışsak da kendi yanımızda olanlara öncelik veriyoruz ister istemez ve bende bunun önüne geçmek istiyorum. Tabii bu anlayışı siyasetçi olsam da olmasam da kendime şiar edinmek istiyorum. Bu isteğimi de bir psikolog olarak mı, siyasetçi olarak mı yoksa bir hukukçu olarak mı pek emin değilim. İnsan beyni bana çok karmaşık ve ilgi çekici geliyor; insanın yaptığı hareketleri ne düşünerek, hissederek ... yaptığı çok ilgimi çekiyor. İnsanı anlamak ve iyiye yönlendirmek çok güzel bir iş bana göre. Fakat bu çerçeve de neler yaparım hala kararsızım açıkçası.” (C5)

4.4. Meslek ve kariyer tercih döneminde okuldan beklentiler

Öğrencilere, meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörler hakkında bulgular elde edebilmek adına üç hedef soru sorulmuş ve bu sorulardan öğrencilerin küçük

yaşları itibarı ile 12. sınıf düzeyine gelene kadar farklı faktörlerden fikirlerinin değiştiğini gösteren veriler elde edilmiştir. Bu fikir değişimleri sürecinde öğrenciler ortaokul dönemi belki daha küçük yaşları itibarı ile okudukları okulların bütün hayatlarını etkileyecek meslek seçimi konusunda çok etkin rol oynamadığını, uyguladıkları çalışmaların çok yetersiz kaldığını ve klasik yöntemler olduğunu vurgulamışlardır. Bu serzenişlerinin üzerine öğrencilere “*Lise döneminde okullar öğrencilere ne/neler yapsaydı meslek seçimi süreci daha kolay olurdu?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile öğrencilerin görüşleri alınarak, iki tema altında toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi aracılığı ile öğrencilerin meslek ve kariyer tercih döneminde okuldan beklentilerine bütün olarak Tablo 4.4’de yer verilmiştir.

Tablo 4.4. Meslek ve kariyer tercih döneminde okuldan beklentiler.

Tema	Alt Temalar	Kodlar/Görüşler	f	Katılımcılar
Öğrenciyi tanımaya yönelik beklentiler		“...öğrencilere daha ortaokul döneminden kendilerini tanımaları adına yardımcı olunmalı, ne konuda yetenekliler...(A4)”	6	A4, C2, C3, D2, D3, D5
	Farklı mesleklerin tanıtılması	“...çok fazla meslek alanları var ve bunların araştırılması lazım (A5).”	7	A5, C1, C5, D4, E2, E3, E4
Mesleklerin tanıtılmasına yönelik beklentiler	Meslekten kişilerle bire bir etkileşim	“Direkt mesleği icra eden kişilerden; meslekle ilgili bilgiler almak, zorluklarını, kolaylıklarını...vs öğrenmek daha tatmin edici olacaktır (A4).”	9	A4, A5, B2, C1, C3, C5, E2, E3, E4
	Meslek ve kariyer tanıtımına yönelik faaliyetler	“öğrencilerin daha çok bilgilenebilmesi için kesinlikle kariyer günleri yapması lazım (A5).”	3	A5, D3, E5

Elde edilen verilere göre öğrenciler, okul (öğretmenler ve idareciler) tarafından yeterli derecede tanınmadıklarını, kendilerini de tanımakta zorlandıkları için onlara yol göstericilerin olmadığını ve yapılan kendini tanıma uygulamalarında (PDR bölümlerinin) çok geç kalındığını, daha erken yaşlarda yapılacak uygulamaların bu süreçte daha sağlıklı kararlar almakta yardımcı olacağını düşünmektedirler. Bu verilerden “öğrenciyi tanımaya yönelik beklentiler” (f:6) teması belirlenmiştir. Okul rehberlik hizmetlerinin öncelikli görevi bireyin kendini tanımada yol göstericiliğidir; doğru seçimler yapma, bireye uygun kararlar vermede yardımcı olma ... gibi ve bu hizmetlerin zamanında uygulanması birey için önemlidir (Özgüven, 2001). Milli Eğitim Temel Kanunu’nda da belirtildiği üzere “ferdin ve toplumun ihtiyaçları” ilkesi ile bireyin mutlu olacağı meslekler yürütmesi topluma katkı sağlamada öncelikli koşullardan biridir (MEB, 1973). Birey öğrencilik sürecinde kendini

yeterli anlamda tanımada zorluk çekebilmektedir, özellikle ergenlik döneminin verdiği gelgitler, fiziksel ve ruhsal değişimler bu durumu daha da zor hale sokabilmektedir. Bu süreç içerisinde aile den uzaklaşabilen bireyin en çok zaman geçirdiği okuldan beklentileri daha fazla olabilmektedir. Okulun rehberlik birimlerinin veya varsa danışmanlık sistemlerinin daha aktif rol oynamaları gerekmektedir. Öğrenci çoğu farklı uyaranlara maruz kalarak doğru yolu yakalayamayabilir ve bu durumda kararsızlık girdabına düşebilir. Öğrencilerin kendilerini tanımada (yetenekleri, ilgileri, değerleri ...vs), benlik kavramlarının gelişmesinde yardımcı olacak olanakların sunulması önemlidir (Akdemir, 1991). Başarılı olunacak bir mesleğe yönelmede okul çağı önemli bir rol oynamaktadır ve öğrencilere çağa uygun, farklı, geleceğe yönelik ve daha somut faaliyetlerle okulların yol göstermesi meslek seçimi sürecinde kilit noktadır.

“Okulların öğrencileri bireysel olarak ele alması gerektiğini düşünüyorum. Öğrencilerin kendilerini, durumlarını birine anlatmaları gerektiğini kanısındayım. Bize PDR bölümünün bireysel katkısı olması gerektiğini, her açıdan bir yol haritası çizmesi gerektiğini (9. Sınıf itibari ile) düşünüyorum çünkü bu dönemde bizlerin her açıdan değişim yaşadığımız bir dönem ve bir şeyler eksik kalabiliyor. Bizlerinde eksiklikleri fark edilerek tamamlanmalı diye düşünüyorum.” (C2)

“Bizlere eğitim hayatımız boyunca yeteneklerimizi keşfedebileceğimiz faaliyetler, uygulamalar yaptırılması lazım diye düşünüyorum. Öğrencilerin bireysel takip edilmelerinin ve yönlendirilmelerinin faydalı olacağı kanısındayım.” (D3)

“Sınıf öğretmenlerinin 9. Sınıf itibari ile öğrencilerinin özelliklerini tespit ederek, onlara yardımcı olmaları gerektiğini düşünüyorum.” (D5)

Öğrenciler bireysel olarak kendilerini tanıma dışında meslekler hakkında yeterli bilgilere sahip olmadıklarını, düşündükleri mesleklerin kendilerine ne kadar uygun olduklarından emin olmadıklarını, mesleklerin daha ayrıntılı ve mesleki koşulların verildiği daha etkin faaliyetler ile tanıtılması gerektiği, kariyerlerini nasıl yönlendirebilecekleri konusunda da detaylı bilgiler elde etmek istediklerini görüşlerinde vurgulamışlardır. Bu veriler doğrultusunda “mesleklerin tanıtılmasına yönelik beklentiler” teması altında üç ayrı kod belirlenmiştir; “farklı mesleklerin tanıtılması” (f:7), “meslekten kişilerle birebir etkileşim” (f:9) ve “meslek ve kariyer tanıtımına yönelik faaliyetler” (f:3).

“Okullar hep klasik mesleklerden kişileri getiriyor tanıtım için (doktor, avukat ...gibi) ama örneğin bir edebiyat öğretmenliği okuyup kendini farklı yönlerde geliştirmiş kişiler düşünülüyor.” (D4)

“Ben farklı meslek gruplarında çalışan kişilerin bilgilendirme yapmalarının faydalı olacağını düşünüyorum; mesleğin olumlu ve olumsuz şartlarını net anlatan olmalı. Hep klasik meslekleri duyuyoruz (Doktor, Avukat) örneğin hiç iç-mimar gelmez.” (E4)

“...üniversite gezileri çok da anlamlı olmuyor artık. Bize farklı meslek gruplarında çalışanların gelip o meslekle ilgili bilgi vermesinin daha etkili olacağını düşünüyorum;

öncesinden ve mesleğe başladıktan sonra yaşadıklarını anlatması daha samimi olacaktır bizler için. Ayrıca okunacak üniversiteyi herkes bir şekilde okur, gezer ve görür ama mesleklerin çalışma ortamlarını görebilsek bu daha anlamlı olacaktır. Örneğin; ebe olmak istiyorum diyen biri neden? Sorusuna çocukları çok seviyorum cevabını veriyor fakat o ortamda yaşayabileceği çoğu olumsuz durumların ne kadar farkında. Pişmanlık yaşamamak adına bazı konuların ayrıntılı işlenmesi kişiye göre çok önemli bana göre. Üniversite gezilerinde de herkes istediği alandan kişilerle konuşmalı diye düşünüyorum; öğrencisi, öğretim görevlisi ile. Herkes kendini iyi tanımalı ve buna göre seçimler yapmalı; insanın kafasında soru işaretleriyle bir işe başlaması çok hoş değil. Eminim ülkemizde öğretmen olmak istemeyip öğretmen olan, doktor olmak istemeyip doktor olan vs. Bu durumun olumsuzluğu maalesef bir alt nesile de yansıyor çünkü sevmeden öğretmenlik yapan biri öğrencilere de zarar vermiş oluyor.” (C3)

“Keşke düşündüğümüz meslekler hakkında uygulamalı bir gün geçirebilsek ortamında ve yapabilir miyiz yapamaz mıyız görme şansımız daha net olabilir diye düşünüyorum çünkü okuduktan sonra bu bana göre bir meslek değilmiş demek istemez kimse fakat bu durumu yaşayan çok kişi var. 9. Sınıf itibarı ile böyle bir uygulama yapılabilir ve erken vakitte öğrenciler fikirlerini netleştirebilir.” (E5)

“...Ben o doldurulan “size uygun mesleği bulalım tarzı” formların çok etili olduğunu düşünmüyorum. Kişinin muhakeme yeteneğinin olması da çok önemli. Örneğin izlediğim videolar bana çok yol gösterdi; kişiler kendi bizzat alanından ayrıntılı anlatmış ve bende sorularıma cevap bulabildim. Alanında uzman kişileri dinlemek daha etkili olabiliyor ama kişinin anlatış tarzı da çok önemli. Ama bunlar daha erken sınıf dönemlerinde başlamalı diye düşünüyorum ve birde hep aynı meslekler olmamalı, farklı ve yeni nesil mesleklerden de kişilerin getirilmesi gerekiyor.” (E3)

MEB 2023 Eğitim Vizyonu Ortaöğretim bölümünde yer alan “Ortaöğretimde öğrencilerin ilgi, yetenek ve mizaçlarına uygun esnek modüler bir program ve ders yapısına geçilecek” hedefi ile; alan seçiminin 9. sınıfa indirileceği, ortaokulda netleşen yönelim ve tercihlerine göre alanlar arası geçiş imkanlarının verileceği, öğrencilerin yetenek, ilgi ve kişilik/karakterlerine uygun ders seçme imkanlarının olacağı belirtilmiştir. Bu hedef ile öğrencilerin daha yakından takip edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında öngörülen ilk hedef ise “Kariyer Rehberliği Sistemi” nin yapılandırılması ile öğrencilerin kendilerini tanımaları ve kariyer profillerini oluşturmaları hedeflenmiştir (MEB, 2023). Araştırmanın verileri de bu konuda eksiklerin öğrenciler tarafından dile getirildiğini ortaya koymuş ve bu yukarıda belirtilmiş olan hedefler doğrultusunda eksikliklerin tamamlanacağı olumlu gelişmeler arasında yer almaktadır.

BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında çalışılmıştır. Fenomenoloji deseni ile 12. sınıfta okuyan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda görüşme tekniği kullanılarak bu çalışma yürütülmüştür. Bu bölümde, betimsel analiz tekniği sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Öğrencilerden alınan görüşler neticesinde elde edilen bulgular; meslek seçimi ve kariyer yönelimini etkileyen faktörler kapsamında temalara ayrılmıştır. Bulgular içerisinde öğrencilerin seçim süreçlerinden okullardan beklentileri de çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Öğrencilerin meslek ve kariyer yönelimlerine ilişkin görüşleri, deneyimleri ve düşünceleri doğrultusunda araştırmacının yorum ve görüşleri de eklenerek fenomenin değerlendirmeleri yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen genel sonuçlara baktığımızda, öğrencilerin meslek ve kariyer seçimlerine ilişkin bireysel farklılıklar yanında yaşam boyu gelişim sürecinde öğrencilerin ortak paydalarda buluştuğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerin ufak yaşlarda hayal şeklinde gelişen meslek düşüncelerinin, olgunlaşma meydana geldikçe ve geliştikçe bu düşüncelerin daha gerçekçi ve soyuttan somuta doğru ilerlediği, etkiel faktörlerin giderek artması ve kişisel isteklerin ağır basması ile değişimlerin, hatta kararsızlıkların meydana geldiği görülmektedir. Çalışmanın detaylandırılmış sonuçları başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

5.1.1. Meslek ve Kariyer Fikirlerinin Ortaya Çıkış Dönemine Ait Sonuçlar

Meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışının anaokulu döneminden ortaokul, lise ve lise son sınıf dahil değişimler halinde şekillendiğini görmekteyiz. Elde edilen bulgulardan şu da görülmektedir ki öğrenciler, değişimler gösterecek olsa da meslek ve kariyer düşüncelerine küçük yaşta başlamaktadır.

Ortaya çıkış “Büyüyünce ne olacaksın?” sorusu ile karşılaşan çocukların çevrelerindeki faktörlerden etkilenmeleri sonucu kesinlik göstermese de bir cevap verebilme adına, dönemin popüler mesleklerinden biriyle “Doktor, öğretmen ...” şeklinde cevaplandırılmıştır. Çocuğun belki de tam anlamı ile ne olduğunu bilmediği bir mesleği hayal etmesi ile meslek ve kariyer seçimine başladığını söyleyebiliriz.

5.1.2. Meslek ve Kariyer Fikirlerinin Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörlere Ait Sonuçlar

Ortaya çıkışı etkileyen en baskın faktörler arasında bireysel faktörler yer almaktadır. Öğrencilerin kişiliklerine, ilgi ve yeteneklerine, isteklerine ve yaşam deneyimlerine dayanarak ilk seçimlerini yaptıkları anlaşılmaktadır. Keşif dönemleri de diyebileceğimiz zamanları yaşayan öğrencilerin öncelikli olarak kendilerini keşfetmeleri ile araştırma sürecine girdiklerini varsayabiliriz. Öğrencilerin kendilerini, yeteneklerini, isteklerini ... tam olarak fark ettikleri zaman dilimi ise lise dönemi olarak görülmektedir. Aile ve okul etkide bulunan diğer iki eşit faktörler arasında yer almaktadır; anne/babanın söylemleri ya da fikirleri olsun, öğretmen ve arkadaş etkisi olsun öğrencilerin meslek ve kariyer fikirlerinin ilk çıkış noktasını etkilemiş olduğu açık olarak görülmektedir.

Bulgulardan hareketle meslek tercihlerinin ortaya çıkışında çevrenin, meslekten etkilenenlerin öğrenciler üzerinde çok etkili olmadığı söylenebilir. Bununla ilk aşamada en çok etkileşim içerisinde oldukları aile ve okul olmasından, bireysel araştırma yapmamalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

5.1.3. Meslek ve Kariyere İlişkin Görüşlerin Zaman İçinde Değişimini Etkileyen Faktörlere Ait Sonuçlar

Öğrencilerin süreç içinde değişim gösterdikleri ve değişimi özellikle ortaokul-lise ve lise dönemlerinde yaşadıkları bulgulardan elde edilmiştir. Lise dönemindeki farklı sınıf düzeylerinde belirli faktörler çerçevesinde değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir. Çok az öğrencinin istikrarlı kararlar verdiğini ve kararlarında net oldukları görülmüştür. İlk verdiği karar ile hala aynı kararda ilerleyen öğrenciler azda olsa etkilerin derin olduğunun göstergesi sayılabilir. En çok lise döneminde değişimler yaşayan öğrencilerin bu dönemin getirdiği özellikler ve yaşa bağlı faktörler sebepleri ile daha kendilerini bildikleri bir sürece girmiş olduklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Keşfetme yaş grubunun içinde olan öğrenciler lise döneminde gelecek planları yapmaya başlayarak, daha net seçimler üzerinde durmaya başlamaktadırlar. Bulguların geneline bakıldığında ise süreç içinde öğrencilerin mutlaka bir değişimin etkisinde kalarak sürece bağlı ilerleyen farklı fikirler edindikleri dikkati çekmektedir.

Bu yaşanan fikir ve karar değişikliklerinde ise öncelikli bulgulardan elde edilen gözle görülür faktörler ise “aktörler” başlığı altında işlenen aile görmektedir. Öğrencilerin ne

kadar “bireysel faktörlerden” ağırlıklı etkilendikleri görülse de ailenin etkisinin çoğunlukla her öğrencide yerini aldığı bulgulara saptanmıştır. Yapılan çoğu çalışma ailenin meslek seçiminde önemli etken faktör olduğunu desteklemektedir. Ailenin etkisini olumlu ve olumsuz iki farklı şekilde de görmekteyiz. Olumsuz etkilerin öğrenciler üzerinde sıkıntı yaşattığı ve akademik başarılarına kadar etki ettiği de göze çarpmaktadır. Diğer yandan yol gösterici olarak ve fikir veren aile, öğrenci için bir kazanım durumu sergilemektedir. Baskıcı bir tutumdan çok öğrencinin sahip olduğu bireysel özelliklerin farkında olarak destek veren aileler öğrencilerin bu seçim sürecini daha rahat geçirmelerine katkı sağladıkları öğrenci görüşlerinden anlaşılmaktadır. Bulgulardan dengeli bir dağılım görülememektedir; aile etkisi en çok iken yakın akraba en az etki eden faktördür. Öğrencilerin öğretmenlerinden de etkileneceği kayda değer bulgular arasında yer almaktadır ve bunu izleyen çevre ve arkadaş faktörleri de öğrencilerin etkilendiği faktörler arasında yer almaktadır.

Öğrencilerin etkilendiği bir diğer tema ise bulgulara bağlı olarak “mesleğe bağlı faktörler” olarak ele alınmıştır. En dikkat çekici ve ağırlık gösteren ise “mesleğin gerektirdiği akademik yeterlilik” olduğunu bulgulara dayanarak söyleyebiliriz. Öğrencilerin istedikleri mesleği seçebilmek için hazırlandıkları ve üniversite sınavında sorumlu oldukları alan derslerinde zorlandıklarında son anda bile olsa vazgeçerek farklı alanlara yöneldikleri açıkça verilerde görülmektedir. Kendilerini yapacağı yönde zorlayan olsa da çoğunlukla pes ederek daha rahat çalışacakları ve sorumlu olacakları alandan meslek düşünmeye başladıkları fark edilmektedir. Alan seçimine kadar öğrencilerin seçecekleri alanla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ya da öğrencinin kendi başarı alanlarına tam hakim olmadığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin “mesleğin özelliklerine” önem verdiği de verilerden anlaşılmaktadır. Mesleğin özelliği eğer çalışma hayatında onu mutlu ve cezbedecek tarzda ise öğrencinin meslekten daha hevesle söz ettiği gözlemlenmiştir.

Çalışmamızın örneklemini kız öğrenciler oluşturduğu için verilerde öğrencilerin mesleğin “bayanlara uygunluğundan” bahsettikleri önemli ve beklenen bir etkidir. Öğrenciler seçimlerinde, “bayanlara uygunluk” ve “mesleğin çalışma koşulları” bir ele alındığında, kayda değer bir çoğunluğun “bayan” olarak ileride hayatlarının büyük bir bölümünü etkileyecek olan mesleğin ne kadar rahat ve bayan için uygun olup olmadığını araştırdıkları ve ön planda tuttukları dikkati çekmektedir. Bu durumun özellikle okudukları okul türünün de etkisinden olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin “meslekten olanlarla etkileşim” ide bir diğer etki alanlarından biri olarak görülmektedir. Öğrencinin seçeceği meslekten olan kişilerle görüşerek birebir meslek hakkında ve kariyer safhasında onu neler

beklediğini öğrenmesi fikirlerine olumlu veya olumsuz etkilerde bulunduğu bulgulardan anlaşılmaktadır. Meslekten olan kişilerin, öğrenciler üzerinde etki bıraktığını, öğrencilere daha önce fark edemedikleri açılardan bakabilmeyi sağladıkları, karar vermeden önce her ayrıntıyı öğrenebilecekleri, akıllarına takılan sorulara daha gerçekçi cevaplar bulabilecekleri muhataplar olduklarını söyleyebiliriz.

Son olarak aktörler teması altında az ama azımsanmaması gereken iki etken ise “iş bulma imkanları ve maddiyat” ve “mesleğin statüsü” olarak bulgulardan elde edilmiştir. Öğrencilerin seçecekleri mesleğin öncelikli olarak ülkelerinde ne kadar etkili olduğunu ve çalışma sahasının ne kadar geniş olduğunu ve maddi getirisini de düşündükleri bulgularla saptanmıştır. Ülkesinde iş bulmakta zorlanacağı mesleklere yanaşmadıkları veya istedikleri halde vazgeçtikleri görülmüştür. Mesleğin statüsü ise kendilerini toplum içerisinde daha farklı yere koymak ve diğer kişiler tarafından saygı ile anılmak isteyen öğrencilerin de var olduğu bulgulardan elde edilmiştir.

Süreç içinde değişimi etkileyen faktörlerin arasında en yoğun verilere sahip olunan ve bulgulardan da anlaşıldığı üzere “bireysel faktörler” dikkati çekmektedir. Bireysel faktörlerin içerisinde bulgulardan öne çıkan yedi farklı kod arasında önceliği “kişilik/kişilik özellikleri” ile “mutlu olunacak/sevilen işi yapma” almaktadır. Kişiliğine uygun mesleği seçecek bireyin ileriki hayatında daha mutlu ve başarılı olacağını (Kuzgun, 2000) araştırmalar göstermektedir ve birey sevdiği işi yaptığı zaman daha verimli ve hayatının diğer alanlarında da mutlu olacaktır. Bulgularda gösteriyor ki öğrenciler sevecekleri ve çalıştıkları süreç içerisinde mutlu olacakları mesleklere sahip olmak istiyorlar. “Bana uygun hangi meslek olur?” sorusunu sormaları ve bunun bulma çabası içine girmeleri önemli bir adımdır. Öğrenciler sevmeyecekleri bir işi asla yapmaktan yana değiller ve bunun için gereken çabayı da çevrelerinden gelebilecek her türlü olumsuzluğa karşı göstermekte oldukları net olarak anlaşılmaktadır. Bu iki etkenin yanında öğrenciler kişilik özelliklerini tanıma ve kişiliklerine uygun mesleklere yönelmeyi hedeflerken, ilgi ve yeteneklerinin de farkına varmaya çalışarak seçimlerine yön verdiklerini göstermektedirler. Öğrencilerin “milli ve manevi değerlerini” benimseyerek mesleklerinde üstlendikleri misyonlarını yerine getirmeye çalıştıkları da bulgulardan elde edilmektedir. Öğrencilerin, vatanına ve milletine faydalı, üretken bireyler olmayı hedefleyen ve bu hedefler doğrultusunda kariyer hedeflerini belirledikleri bulgulardan açık olarak görülebilmektedir. Meslek tercihleri ve kariyer yönelimlerinde milli ve manevi değerleri belirleyici olarak gören öğrencilerin öğrenim görmekte oldukları okul çeşidinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

5.1.4. Meslek ve Kariyer Tercih Döneminde Okuldan Beklentilere Ait Sonuçlar

Öğrencilerin, fiziksel ve ruhsal değişimler gösterdikleri dönemle iç içe olan eğitim dönemleri her açıdan bakıldığında zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir. Bu zorlu süreç öğrencilere küçük yaşlarında çok uzak gibi dursa da hızlıca kapıyı çalmaya başlamaktadır. Öğrenciler, anaokulu ve ilkokul dönemlerinde çok da ciddi olmamakla birlikte duydukları veya gördükleri doğrultusunda bilinçli olmayan meslek isimlerini zikrederek, kendilerini o meslek gruplarında hayal ederler. Ortaokul ve lise döneminde sınavların etkisi ile ileride ne yapmak istediklerine dair sorular daha fazla netleşerek karşılırlarına çıkmaktadır. Öğrencilerinde ifade ettiğı gibi kendilerini tanımlarının gereğı öne çıkmaktadır. Yaşları onların ne kadar geniş perdeden meslek ve kariyer yaşamları hakkında düşünebileceklerini kısıtlamaktadır. Özellikle bu seçim sürecine adım attıklarında belki de hiç o güne kadar farkına varmadıkları kendilerine dönüp bakma ihtiyacı duymaktadırlar.

Öğrenciler tam da bu zor ve karmaşık dönemlerinde en fazla desteğe ailelerinden olduğu kadar okullarından da ihtiyaç duymaktadırlar. Okulların onlara daha erken yaşlarda yol göstermelerini, kendilerini daha derinden tanımlarına destek olmalarını bekledikleri bulgulardan da elde edilmiştir. Öğrenciler, okullarda toplu yapılan klasik PDR envanterleri dışında daha farklı bir yaklaşımla birebir ilgi ile kendilerini keşfetmelerine yardımcı olacak bireysel desteklerin olması gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle okul dışında yaşadıkları sıkıntılarında öğretmenler tarafından bilinerek ona göre bir yol haritası çizmelerine yardımcı olabileceklerini düşünmektedirler. Eğitim hayatları boyunca olabildiğince ufak yaşlardan yeteneklerini, kişiliklerini bulmaya yardımcı olunur ise daha doğru meslek seçimleri ve bunun sonucunda daha sağlıklı seçimlerde bulunmuş, mutlu bireylerin var olacağına inanmaktadırlar.

Öğrenciler kendilerinden sonra meslekleri de tanımakta farklı faaliyetlerin yürütülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bulgulardan da anlaşıldığı üzere öğrenciler okullarda genellikle çok bilinen meslekler (doktor, avukat, öğretmen...) üzerinde durulduğunu ve sadece bu mesleklerden olan kişiler ile görüşmeler düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Halbuki gelecekte en az 10 yıl sonraki zaman zarfında bambaşka mesleklerin hayatımızda yerini alacağını onlar da farkındalar ve bu yüzden farklı, daha bilinmeyen ve değişik meslek gruplarının da tanıtılmasından yana olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle alanında uzman kişiler ile görüşerek, bizzat onlara soracakları sorular ile aydınlanmak istedikleri bulgulardan elde edilmiştir. Hatta mümkün olsa öğrenciler bir günlerini sanki seçmek istedikleri mesleğe

sahiplermiş gibi birebir gerçek ortamlarında geçirme şansları olsa gerçekten o mesleklerin kendilerine ne kadar uyup uymadıklarını anlayabileceklerini belirtmişlerdir.

5.2. Tartışma

Bireyler eğitim hayatlarının başlaması ile farklı dönemlerde meslek ve kariyer ile ilgili düşüncelere dalmaktadırlar. Bu düşünceler bireyler arasında yaş farkı göstermektedir. Bazıları hayali düşüncelerde iken bazıları ise daha ciddi fikirlere sahip fikirlerle süreci geçirmektedirler. Eğitim hayatı ergenliğin, sınav stresinin, özel yaşamlardaki yaşananlar ile zorlu bir süreç haline gelmektedir ve öğrencilerin hangi alanlarda daha başarılı olduklarını, neye ilgi duyduklarını, onları nelerin mutlu ettiğini ... vs öğrenmeye başlamış oldukları bir süreci de beraberinde getirmektedir. Yaşamları boyunca etkisi altında kalacakları meslek seçimlerini, bireylerin ne kadar ciddi ve doğru yapmaları gerektiği önemli bir husustur. Bireylerin gelişim süreçleri içerisinde meslek ve kariyer seçim başlangıçları ne olursa olsun seçimlerini etkileyen birçok faktörlerin olduğu açıktır. Bu araştırmanın amacı özellikle “İmam Hatip Liselerinde okuyan 12. sınıf kız öğrencilerinin” meslek ve kariyer seçim süreçlerinde etkilendiği faktörlere geniş ve derin bir yelpazeden bakmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji tercih edilmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında ise meslek ve kariyer seçimi etkileyen bir veya en fazla iki faktör üzerinden yürütülmüş olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın diğer araştırmalardan gösterdiği en önemli farkı ise nitel bir çalışma olarak verilerden elde edilmiş tüm faktörleri geniş bir yelpazeden incelemiş olmasıdır. Aynı zamanda araştırmanın literatürde yer alan çalışmalarla belli açılardan uyum ve bazı açılardan fark gösterdiği yanları bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda ise;

Öğrencilerin meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörlerden en çok çalışılan başlık “aile” olmuştur. Bu araştırmadan çıkan bulguları ve sonuçları çoğu desteklemektedir; ayrıca araştırmanın iki yönlü etki faktörleri (meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını ve zaman içinde değişimi etkileyen) arasında yer alan “aile” faktörü önemli ve dikkat çekicidir. “Eğitim-Öğretim sistemine Bourdieu’cu bakış: lise öğrencilerinin sınava hazırlık sürecinde ailelerin meslek seçimlerindeki rolü, İstanbul Örneği (Omurtak, 2019)” adlı çalışmada ailelerin doğrudan veya dolaylı yollar ile çocuklarının meslek seçimlerini yönlendirmede etkili oldukları sonucuna varılmıştır. Bu etkinin aynı zamanda ailenin

ekonomik ve kültürel sermayeleri ile farklılaştığı sonucuna varmıştır. “Meslek seçiminde ailenin etkisine yönelik bir araştırma (Kılıç, 2019)” adlı çalışmada ise cinsiyete göre farklılıklar bulunmuştur; yapılan ölçekte farkın kadınlarda, erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır ve aynı zamanda yaşa bakıldığında ise 18-22 yaş bireylerde 23-27 ve 28 yaş ve üzeri bireylerden aile etkisi daha yüksek çıkmıştır. “Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolü (Turan, 2018)” çalışmasının sonucunda da meslek seçimini en fazla etkileyen etmen aile çıkmıştır ve bunun sebebini ise Türk toplumunun aileye olan bağı ve aile bireylerinin sözlerine verilen önemin etkisi olduğu ileri sürülmüştür.

Literatürde sıkça çalışması yapılmış bir diğer faktör ise “kişilik-kişilik özellikleri” olmuştur. Bu araştırmanında yine iki yönlü etki faktörleri (meslek ve kariyer fikirlerinin ortaya çıkışını ve zaman içinde değişimi etkileyen) “kişilik ve kişilik özellikleri” açısından etkilenmede yüksek oranda veriye sahiptir. İçerli ve Arsu (2019) “Beş faktör kişilik özelliklerinin kariyer değerleri üzerindeki etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma” çalışmalarında bireylerin kişilik özelliklerinin birbirinden ayrılmadan ve sınırlandırılmadan, etkileşim içerisinde olduğu sonucu çıkmış fakat bayanların erkeklere göre kararlarında daha çok duygularından etkilendikleri ve kişilik özellikleri ile kariyer değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. “Öğrencilerin kişilik özelliklerinin mesleğin geleceğine bakış açılarına etkisi: Hilvan Myo örneği (Ahmetoğulları ve Güneş, 2017)” adlı çalışmada kişilik değişkeninin meslek seçimine etkisi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi doğrulanmıştır. Gülücü (2017) “Üniversite öğrencilerinin meslek ve kariyer seçimi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma” adlı çalışmasında katılımcıların kişilik özelliklerini dikkate almadan seçimlerde bulundukları sonucuna varmıştır. Bu öğrencilerin kişilik özelliklerinden çok farklı faktörlerden etkilendikleri araştırmada varılan önemli bir sonuçtur; aile tutumu, ekonomik olanaklar ve kültür düzeyi etkileyen ağırlıklı faktörler arasında yer almıştır.

Merkezi sınav sistemine bağlı olan üniversiteye geçiş ve buna bağlı olan meslek yönelimi, ülkemizde öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun yönelimlerinde bulunmalarına engel olmaktadır. Bu araştırmada da az da olsa özellikle kararsızlık yaşayan öğrencilerden elde edilen verilere göre, sebebin öğrencilerin temelde ilgi ve yeteneklerinin ne yönde olduğunu hala bulamadıklarını ifade ettikleri ve sınavdan alacakları puana göre seçimde bulunacaklarını belirttikleri görülmüştür. “Ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin meslek yönelimini ve yükseköğretim kurumlarının seçimini etkileyen faktörler (Boyacı, Karacabey ve Bozkuş, 2016)” adlı çalışmanın öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini seçimlerinde ön planda

tutmadıkları sonucuna varılmıştır. Araştırmanın tersine bu çalışmada ağırlıklı sayıda katılımcı ise ilgi ve yeteneklerinden bahsetmişler ve ilgi-yeteneklerine uygun meslek seçme çabasında olduklarını dile getirmişlerdir. Fakat bu çabanın desteklenmediği konusuna vurgu yapmışlardır. Okulların daha farklı çalışmalar içerisinde olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Yukarıdaki araştırmada bu konuyu destekler sonuca varmıştır; öğrenciler aynı şekilde rehberlik faaliyetlerinin yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. “Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: Çağrı merkezi hizmetleri örneği (Çelik ve Üzmez, 2014)” adlı çalışmada öğrencilerin ilgi duydukları ve yeteneklerine uygun bir mesleğe sahip olmak istedikleri sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan özellikle kız öğrenciler olması ve İmam Hatip Liselerinde okumaları, bu okullarda okuyan çoğu öğrencinin dini değerlerinin yüksek olması verilerden elde edilen sonuçlara göre mesleki yönelmelerini olumsuz yönde etkilememiştir. Aileden etkilenme yüksek olsa bile öğrencilerin istekleri yönde seçimlerde bulundukları fakat bu isteklerini bayanlara uygun ve rahat çalışma şartlarını göz önünde bulundurdıkları gözlemlenmiştir. Özellikle milli ve manevi değerler açısından vatana ve millete faydalı nasıl olurum düşüncesi ile yönelimlerini şekillendirdikleri dikkati çekmiştir. Bu bulguların tersine “Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki (Kuzgun ve Sevim, 2004)” adlı çalışmada eğitim düzeyi yükselmesinin dini yönelim düzeyini düşürdüğünü ve dini yönelimi yüksek olanların çalışma hayatına bakışının daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca sadece dini yönelimin sebep olduğunun söylenemeyeceği ve aynı zamanda kadının geleneksel cinsiyet rollerinden ve toplumun kadının rolüne bakış açısından ötürü meslek hayatında bir adım daha geride durmak durumunda kaldıkları belirtilmiştir. Bu çalışmada ise öğrenciler meslek hayatında var olmaları gerektiğinin bilincinde, dini bilgileri ile ve bu donanımlara sahip bireyler olarak daha çok ülkeye faydalı olacaklarını ifade etmişlerdir. İki çalışmanın da arasında geçen zaman farkına bakıldığında (2004 – 2019 arası geçen 15 senelik sürede) yeni yetişen neslin daha bilinçli ve özellikle bayan olarak meslek sahibi olmanın bilincinde olmaları gözle görülür şekilde fark edilmektedir. Ülkenin özellikle kapalı bayanlara okuma ve çalışma imkanının yolunun açması ile bu açıdan öğrencilere meslek seçimi ve kariyer yönelimlerinde yol açmış olması bu farkın sebebi olarak düşünülebilir. Kılıç (2018) çalışmasında ise Kuzgun ve Sevim (2004) ait çalışmayla hemen hemen aynı sonuçlara vardığı görülmektedir. Kılıç’ın “Kadınlarda kariyer hedeflerinin yordayıcıları olarak aile ve kariyere yönelik tutum özgecilik ve dindarlık: bir model test etme çalışması (2018)” çalışmasında dini motivasyonu yüksek

kadınların aile hayatına daha çok önem verdikleri ve kariyer hedeflerini hafife aldıkları veya bu hedeflerinden vazgeçebildikleri sonuçlarına varmıştır. Araştırmanın örneklemini bayan ve farklı sınıf düzeylerinde okuyan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu sebepten bakıldığında bu araştırmayla hedefler açısından tutarlılık göstermemekte fakat bu araştırmanın örneklemini oluşturan İHL kız öğrencileri aile mevhumunu bozmadan ileri hayatlarında başarılı ve faydalı bireyler olmak istediklerini belirtmişlerdir. Son dönemlerde İmam Hatip Liselerinde değişen bakış misyon ve vizyonlar ve MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında gerçekleştirilmesi arzu edilen hedefler öğrencilerin bakış açılarını değiştirmelerinde rol oynadığı söylenebilir.

Öğrencilerin kendi içlerinden gelerek özellikle ifade ettikleri durum ise tercih dönemlerinde okullarından beklentileri üzerine olmuştur. Geçmiş veya yakın dönem çalışmalara bakıldığında okulların rehberlik hizmetlerinde eksiklik olduğu ve bu konu üzerinde durulması gerektiği vurgulanmıştır. Büyükdağ “Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin değer tercihleriyle mesleki yönelimleri arasındaki ilişki (2012)” adlı çalışmada öğrencilerin okullarında yapılan faaliyetlerden olumlu yönde yararlandıklarını ve bu faaliyetlerin seçim sürecine fayda sağladığı sonucuna varmıştır. “Ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin meslek yönelimini ve yükseköğretim kurumlarının seçimini etkileyen faktörler (Boyacı ve diğerleri, 2016)” adlı çalışmanın sonucunda öğrencilerin rehberlik faaliyetlerinin eksikliğinden ve etkisizliğinden bahsettiği belirtilmiştir. “15-24 yaş arası öğrencilerin kariyer kaygılarını incelemeye yönelik literatür araştırması (Okutan ve Akbaş, 2019)” adlı çalışmada da aynı şekilde öğrencilerin meslek ve kariyerlerine yönelik verdikleri en kritik karar sürecinde yol göstericilerin önemi sonucuna varılmış; özellikler danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının okullarda etkili olması gerektiği vurgulanmıştır.

Araştırmanın örnekleminin yaş grubu Z kuşağını temsil etmektedir. Kız öğrencilerinin doğum tarihleri 2000 sonrasına aittir. Z kuşağı 2000-2020 yılları arasında dünyaya gelen ve geleceklerin kuşağı olarak adlandırılmıştır; “Kristal nesil”, “İnternet kuşağı”, “i-kuşağı” isimleri de bu nesil için kullanılmaktadır. İnternetle doğmuş ve teknolojiden bağımsız yaşayamaz halde olan bir kuşaktır; hız ve hızlı yaşam her alanda onlar için ön plandadır. Dijital dünyayla iç içe olan bu kuşak kısa zamanda bebek patlaması kuşağının emekliye ayrılarak iş dünyasından silinmeleri ile iş hayatına atılacaklardır. Henüz iş hayatına atılmamış olsalar bile meslek seçimi ve kariyer planlarına başlamışlardır (Çetin ve Karalar, 2016). “Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri (Taş, Demirdöğmez ve Küçükoglu, 2017) adlı araştırma sonuçlarına göre Z kuşağı bireyleri aile

ilişkileri kuvvetli ve iş planlamalarında da onların yoğunlukla etkileri altında oldukları görülmüştür. Aynı zamanda rahat ve çalışma esnekliğine sahip mesleklere yönelmek istedikleri de Z kuşağının özelliklerini destekleyen bir sonuçtur. “X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma (Çetin ve Karalar, 2016) adlı çalışmada Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü kariyere daha eğilimli olduğu sonucuna ve bayan olanların da değerlere ve psikolojik hareketlilik algılarına göre hareket ettikleri sonucuna varılmıştır. “Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği (Karadoğan, 2019)” adlı çalışmada da Z kuşağı öğrencilerinin öğretmenleri tarafından iyi tanınmaları ve gelişim özellikleri, yetenekleri, kişilik özellikleri hakkında yakinen bilgi sahibi olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır. Çıkan bu sonuçlar bu araştırmanın yaş grubu örneklemini olan Z kuşağı öğrencilerinden elde edilen bulgular ile örtüşmektedir.

Araştırmanın azımsanmayacak kadar öğrencisinden elde edilen veriler, meslek ve kariyer yönelimlerdeki kararsızlıkları ve öğrencilerin bundan olumsuz etkilenmeleri dikkat çekicidir. “Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet (Öztemel, 2013)” adlı çalışmada lise öğrencilerinin ailelerinden, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından meslek ve kariyer seçimleri dönemlerinde yeterli desteği bulamadıkları ve kararsızlığa düştükleri sonucuna varılmıştır. Cinsiyet bakımından da kızların erkeklere nazaran daha çok kararsızlık yaşadıkları görülmüştür. Aynı zamanda okullarda öğrencilere verilen rehberlik ve danışma hizmetlerinin eksikliği anlaşılmıştır.

Cinsiyete göre baktığımızda ise bu araştırmanın sadece kız öğrencilerden oluşması ve cinsiyete bağlı yapılmış diğer çalışmalarda, meslek tercihlerinde bayanların daha çok memurluk, öğretmenlik gibi düzenli hayat şartları sunan meslekler seçtikleri “Orta öğretim son sınıf öğrencilerinin üniversite tercihlerini ve meslek seçimini etkileyen faktörler: Sakarya il merkezi örneği (Yelken, 2008)” meslek seçimlerinde cinsiyette eşitlik yargılarına sahip oldukları ve bu konudan daha az etkilendikleri ve kız öğrencilerin eşitlikçi tutuma daha sahip oldukları “Meslek seçiminde toplumsal cinsiyetin rolü: Bir ölçek geliştirme çalışması (Gökcan, 2018)” kızların erkeklere göre kariyer karar vermede öz-yeterlilik ve benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğu “Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme öz-yeterliliğinin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve algılanan sosyal destek (Mert, Duman ve Kahraman, 2019)” sonuçlarına varılmıştır. Bu sonuçlar ile bu çalışmadan elde edilen veriler ile uyumluluk sağlamaktadır.

5.3. Öneriler

Bireylerde, meslek seçimi ve kariyer yönelimi sürecinin, farklı dönemlerde çok farklı etki alanlarına takılarak şekil aldığı bu araştırmanın sonucunda ve yapılmış diğer araştırmalarda da görülmektedir. Birey için meslek sahibi olma ve bir kariyer hedefi içinde olması bir çeşit ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın doğru karşılanması ve sonucunda mutlu olunması bireyler için önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Ülkemizde çoğunlukla sınava bağlı bir sistem yürütüldüğünden ve bu sürecin stresli olması öğrencilerin karar dönemlerinde sağlıklı seçimler yapıp yapmadıkları konusunu tartışılabilir hale getirmektedir. Araştırma “meslek seçimi ve kariyer yönelimlerini etkileyen faktörlerin” keşfedilmesine yönelik bir çalışma olması sebebi ile ülkemizde bu konuda yapılacak çalışmaların yeniden yapılandırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Aşağıda, politika yapıcılara, araştırmacılara, okul yöneticilerine, program geliştiricilere, velilere ve topluma yönelik öneriler bulunmaktadır:

- Günümüz Türkiye’inde kız öğrencilerin toplum içerisinde meslek sahibi olmalarının desteklenmesi ve toplumun bütün çevrelerinin bu konuda bilinçlendirilmesi ve eşitlik ilkesinin göz önünde bulundurulmasının, her zaman devlet büyüklerinin önceliğinde yer almasının gerekliliği politika yapıcılara önerilmektedir.
- Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) faaliyetlerinin çok yönlü olarak ele alınması MEB 2023 Vizyon Belgesi’nde de yer aldığı gibi “...*çocukların mizaç, ilgi ve yeteneklerine uygun eğitim alabilmelerine imkan veren bir sistem oluşturma... kariyer rehberliği sistemi, kariyer profili ve gelişimi dosyası oluşturma ve bu çalışmaların Türk kültürünün dikkate alınarak yapılması ...*”okul yöneticileri tarafından hassasiyetle uygulanmasının gerekliliği; bu bağlamda öğrencilerin kendilerini ve meslekleri tanımaları geniş bir sürece yayılarak daha sağlıklı yürütülmesinin önemi üzerinde durulması gerekmektedir.
- Öğrencilerin ihtiyaçlarına göre öncelikli olarak daha alt sınıflardan başlamak üzere kendilerini tanımaları; ilgi, yetenek ve kişilik özelliklerinin bilincine varmaları sağlanmalıdır.
- Ailelerin bu süreçte adım adım bilgilendirilmeleri ve çocuklarının hem fiziksel hem de ruhsal değişimlerinin de meydana geldiği dönemde onlara nasıl daha faydalı

olabilmeleri; çocuklarını tanımaları ve daha anlayışlı davranarak rehberlik edebilmeleri hakkındaki bilgiler, okullar tarafından çeşitli faaliyetlerle verilebilir.

- Öğrencilerin kuşak farkları da göz önünde bulundurularak ve gelecek yıllar içerisinde mesleklerin farklılık göstereceği düşünülerek kariyer günleri, meslek tanıtımları şeklinde öğrencilerin daha aktif rol alabileceği faaliyetler yapılabilir.
- Rehber öğretmenleri kadar branş öğretmenlerinin de öğrencilerle yakinen ilgilenerek kendi branşlarına olabilecek ilgi ve yeteneklerini keşfetmede dikkatli olmaları faydalı olabilir.
- Öğrencilerin stres altında kalmadan ve kaygıya düşmeden geçirebilecekleri maksimum şartlar hem aile bireyleri hem de okullar tarafından sağlanabilir.
- Öğrencilerin kendilerini tanımada farklı tekniklere başvurulmalı ve klasik yöntemlerle öğrencilerin okula karşı olumsuz tutum sergilemeleri önlenmelidir.
- Akademik açıdan öğrencilerin kendilerini yetersiz hissettikleri dersler önceden belirlenerek bu açıkları kapatılarak kendine güvenleri geri kazandırılabilir.
- Kariyer keşiflerinin erken yaşlardan itibaren aile-okul-öğrenci iş birliği dahilinde yürütülmesi çok iyi planlanarak daha verimli sonuçlar alınabilir.
- Öğrenciler aynı zamanda yetenekleri doğrultusunda seçebilecekleri meslekler açısından yönlendirilerek ve garantili olarak algılanan meslekler hedef olarak konmaktan çıkarılabilir.
- Üniversitelerin bölümlerini tanıtımlarında daha somut ve işe yarar faaliyetler göstermeli; istekli öğrencilerin gerekirse bir gün boyu işlenen dersleri yaşamaları sağlanmalı, akademisyenlerle birebir konferanslar düzenleyerek akıllarında soru işareti kalmayacak etkinliklere yer vermeleri faydalı ve etkili olabilir.
- Toplumun kız öğrencilerin eğitim görmeleri ve her alanda istihdam edilebilmeleri konusunda bilinçlendirilmeleri için sivil toplum örgütleri tarafından etkin projeler yapılabilir.

Günümüzde bayan istihdamına önem veren politikacıların, özellikle kız öğrencilerin manevi değerlerini göz önünde bulundurarak başarılı olabilecekleri her alana yönlendirilebilmeleri ve politika yapıcıların desteği ile ailelerin, okulların ve toplumun bu konuda destekçi olmaları bireylerin geleceği için önemli bir ilke olmalıdır.

MEB 2023 hedefleri kapsamında yapılabilecek ve planlanmış veya planlama aşamasında olan çalışmaların okul idarecileri ve öğretmenler tarafından yukarıda belirtilen öneriler dikkate alınarak uygulanması ülkemizin geleceğini oluşturan gençlerimizin daha mutlu, sağlıklı, üretken, vatanına ve milletine faydalı bireyler olmalarında da artı fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdinoor, N. M. and Ibrahim, M. B. (2019). Evaluating self-concept, career decision-making self-efficacy and parental support as predictors career maturity of senior secondary students from low income environment. *European Journal of Education Studies*, 6 (7), 480-490.
- Aggarwal, S. and Bala, R. (2017). A comparative study of occupational interest of secondary school students. *International Journal of Educational Research Studies*, 3.
- Ahmetoğulları, K. ve Güneş, M. (2017). Öğrencilerin kişilik özelliklerinin mesleğin geleceğine bakış açılarına etkisi: Hilvan MYO örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 24-39.
- Akdemir, Ç. (2016). Okullarımızda mesleki rehberliğin önemi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(2).
- Akdeniz, S. (2009). *Ergenlerin meslek kararı verme yetkinlik algılarının, algılanan ana-baba tutumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akın, N. G. (2017). İşletme bölümü öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin bulanık dematel yöntemi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(4), 873-890.
- Akkoç, F. F. (2009). *Lise Öğrencilerinin Kariyer Düşüncelerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Albairaqdar, O. H. M. (2019). *Y kuşağının kariyer yönelimi üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aldemir, C., Arbak, Y. ve Özmen, Ö. (2003). Türkiye’de iş görme anlayışı: Tanımı ve boyutları. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 5-28.

- Altuntaş, S. Y., Korkmaz, Ş., Baykal, Ü., Özyürek, A., Pazar, Z. ve Şenay, U. Z. (2005). Hemşire öğrencilerin kariyer yönelimleri ve bunu etkileyen faktörler. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 13(55), 179-197.
- Álvarez G., M. (2008). Career maturity: a priority for secondary education. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. ISSN. 1696-2095. No 16, 6 (3), 749 – 772.
- Atalay, D. (2008). *İlgilerin meslek, ders seçimi ve ortaöğretim kurumuna etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atlı, A. (2012). Lise öğrencilerinin mesleki değerlerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). *İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya*.
- Ay, M. (2002). *Mesleki yönlendirme ilköğretim okulları sekizinci sınıf öğrencileri üzerine bir alan araştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayas, T., Deniz, M. ve Kağan, M. (2010). Ginzberg ve arkadaşlarının gelişim kuramına dayalı örnek bir mesleki grup rehberliği çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1096-1117.
- Aytaç, S. (2005). *Çalışma yaşamında kariyer*. İstanbul: 4 Nokta Matbaacılık.
- Aytaç, S. ve Bayram, N. (2001). Üniversite gençliğinin iş ve eş seçimindeki etkin kriterlerin analitik hiyerarşi süreci ile analizi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (6).
- Aytekin, A. (2005). Meslek seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler: Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12-13.
- Bacanlı, F. ve Sürücü, M. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Kariyer Gelişimleri ile Ebeveynle Bağlanmaları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 679-700.
- Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik kavram analizleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual review of psychology*, 52(1), 1-26.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child development*, 72(1), 187-206.
- Bayraktaroğlu, S. (2003). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Bayraktaroğlu, S. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. (3. bs.). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Beal, S. J. and Crockett, L. J. (2010). Adolescents' occupational and educational aspirations and expectations: Links to high school activities and adult educational attainment. *Developmental psychology*, 46(1), 258.
- Berg, B. L. ve Lune, H., (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Eğitim Yayınevi.
- Bingöl, D. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi*. (7. bs.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Bolat, N. ve Odacı, H. (2017). High school final year students' career decision-making self-efficacy, attachment styles and gender role orientations. *Current Psychology*, 36(2), 252-259.
- Boyacı, A., Karacabey, M. F. ve Bozkus, K. (2016). Ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin meslek yönelimini ve yükseköğretim kurumlarının seçimini etkileyen faktörler. *1. Cumhuriyet International Journal of Education*, 5(3), 67.
- Bozgeyikli, H. (2004). Meslek kararı verme yetkinlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 221-234.
- Bratsch, K. S. (2001). *Career Choices: A Career Exploration Guide*. American Book Business Press.
- Bryant, B. K., Zvonkovic, A. M. and Reynolds, P. (2006). Parenting in relation to child and adolescent vocational development. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 149-175.

- Büyükdağ, Y. (2012). *Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin değer tercihleriyle mesleki yönelimleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Can, H. (2001). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Carrico, C., Matusovich, H. M. ve Paretti, M. C. (2019). A qualitative analysis of career choice pathways of college-oriented rural central Appalachian high school students. *Journal of Career Development*, 46(2), 94-111.
- Corey, P. (2015). *Examining the influence of parental pressure and perceived control on young adults' career exploration*. (Unpublished master of arts). University of Toronto/Department of Applied Psychology and Human Development.
- Creswell, J. W. (2016). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Edt.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çakır, M. A. (2011). *Meslek seçimi, mesleki karar ve mesleki kararsızlık*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çalık T. ve Ereş F. (2006). *Kariyer yönetimi tanımlar, kavramlar, ilkeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çalışkanoğlu, Ş. (2018). *İmam-hatip lisesi öğrencilerinin sorun ve beklentileri* (Çorum örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Çelik, N. ve Üzmez, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: Çağrı merkezi hizmetleri örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 94-105.
- Çetin, C. ve Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences*, 14 (28), 157-197
- Çetin, C. ve Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences* 14 (28), 157-197.

- Demirbilek, T. (1994). Örgütlerde kariyer danışmanlığı hizmetleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 71-85.
- Denault, A. S., Ratelle, C. F., Duchesne, S. and Guay, F. (2019). Extracurricular activities and career indecision: A look at the mediating role of vocational exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 43-53.
- Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2011). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. *The Sage handbook of qualitative research* (4. bs.). Thousands Oaks, CA: Sage.
- Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu İmam Hatip Ortaokulları ve Liseleri Vizyon Belgesi, (2017). Ankara erişim adresi: http://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_10/02114432_vizyonBelgesi2017.pdf
- Dursun, S., Yılmaz, İ. A. ve Dursun, B. (2013). Genç bireylerin kariyer tercihlerinin demografik özellikleri açısından incelenmesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2 (4).
- Eccles, J. S., Barber, B. L., Stone, M. and Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of social issues*, 59(4), 865-889.
- Edinsel, S. (2012). *Edgar Schein'in kariyer çapaları ışığında burçlar ve iş tatmini arasındaki ilişki (Isparta İlindeki özel bankacılık sektöründe uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Erdoğan, B. Z. (Ed.). (2008). *Bireyden profesyonele kariyere ilk adım*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Erdoğan, N. (2003). *Kariyer geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ergin, D. A. ve Akfırat, N. (2013). Eğitsel/Mesleki hedef belirleme sürecinde yaratıcı drama ve grupla danışmanın etkililiğinin incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 8(15), 48-70.
- Fabio, A. D., Palazzeschi, L., Asulin-Peretz, L. and Gati, I. (2013). Career indecision versus indecisiveness: Associations with personality traits and emotional intelligence. *Journal of Career Assessment*, 21(1), 42-56.

- Feldman, D. C. (2003). The antecedents and consequences of early career indecision among young adults. *Human Resource Management Review*, 13(3), 499-531.
- Figengil, E. (2019). *Bireysel kariyer planlaması ve meslek seçiminde ortaokul öğrencilerine ebeveyn desteğinin araştırılması ve etisem örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Flanagan, C., Schulenberg, J. and Fuligni, A. (1993). Residential setting and parent-adolescent relationships during the college years. *Journal of Youth and Adolescence*, 22(2), 171-189.
- Gati, I., Krausz, M. and Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of counseling psychology*, 43(4), 510.
- Germeijs, V. and Verschueren, K. (2006). High school students' career decision-making process: Development and validation of the study choice task inventory. *Journal of Career Assessment*, 14(4), 449-471.
- Gezer, M. (2010). *Kariyer planlamasında meslek seçiminin önemi: meslek lisesi son sınıf öğrencileri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gökcan, M. (2018). Meslek seçiminde toplumsal cinsiyetin rolü: Bir ölçek geliştirme çalışması. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Gökcan, M. ve Kavas, A. B. (2018). Meslek seçiminde toplumsal cinsiyetin rolü: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1(1), 48-67.
- Gökna, D. (2008), "Kariyer Yolculuğundaki Yol Arkadaşınız; Kişiliğiniz", Kaynak, 34. <http://www.kaynakdergisi.net/makaleler.asp?sayi=34&sira=358>, (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- Guay, F., Ratelle, C. F., Senécal, C., Larose, S. and Deschênes, A. (2006). Distinguishing developmental from chronic career indecision: Self-efficacy, autonomy, and social support. *Journal of Career Assessment*, 14(2), 235-251.

- Gülücü, H. (2017). *Üniversite öğrencilerinin meslek ve kariyer seçimi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gümüştekin, G. E. ve Gültekin, F. (2009). Stres kaynaklarının kariyer yönetimine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23.
- Gümüştekin, G. E. ve Gültekin, F. (2010). Stres kaynakları ile kariyer yönetimi etkileşimi: Borsa aracı kurum çalışanları üzerinde bir uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-21.
- Hacıevliyagil, Y. (2018). *İşim ve ben*. (3. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hamamcı, Z. ve Çoban, A. E. (2007). Mesleki olgunluk ve mesleki kararsızlığın akılcı olmayan inançlarla ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 31-42.
- Hezer, İ. (2008). *Endüstri meslek lisesi mezunlarının istihdamında işletmelerin ve öğrencilerin beklentileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hill, N. E., Castellino, D. R., Lansford, J. E., Nowlin, P., Dodge, K. A., Bates, J. E. and Pettit, G. S. (2004). Parent academic involvement as related to school behavior, achievement, and aspirations: Demographic variations across adolescence. *Child development*, 75(5), 1491-1509.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage publications.
- Huffman, M. L. and Torres, L. (2001). Job search methods: Consequences for gender-based earnings inequality. *Journal of Vocational Behavior*, 58(1), 127-141.
- İbiş, E. (2011). *Öğrencilerin Üniversite Bölüm Tercihleri ve Kariyer Yönelimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- İçerli, L. ve Arsu Ş. (2019). Beş faktör kişilik özelliklerinin kariyer değerleri üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 21-45.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. and Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological bulletin*, 127(3), 376.
- Karabacak, N. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin mesleki değerleri üzerine nitel bir çalışma*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 9-42.
- Karamustafa, M. (2000). *Lise 2'nci sınıf öğrencilerinin alanlarına göre, kişilik özellikleri, mesleki ilgileri ve akademik başarılarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasubaşı, Ö. A. (2019). *Öğrenci ve mezunlarının perspektifinden imam hatip liselerinin değerlendirilme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat GaziOsmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Kaya, Z. (1988). *Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçimindeki sosyo-ekonomik faktörler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaygın, E. ve Zengin, Y. (Ed.). (2019). *Kariyer, temel kavramlar, yönetimi, güncel konular*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kepçeoğlu, M. (2001). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Kılıç, E. (2019). *Meslek seçiminde ailenin etkisine yönelik bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kılıç, Y. (2018). *Kadınlarda kariyer hedeflerinin yordayıcıları olarak aile ve kariyere yönelik tutum, özgecilik ve dindarlık: bir model test etme çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Koca, A. İ. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ve Bireysel Özellikleri ile Kariyer Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kozak, A. M. (2001). *Konaklama işletmelerinde kariyer planlaması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kutlu, A. ve Apaydın, B. Ortaokul Öğrencilerinin Algılanan Anne Baba Tutumlarının Kariyer Gelişimleri ile İlişkisi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 54-72.
- Kuzgun, Y. (1982). *Mesleki rehberliğin bireylerin yetenek ve ilgilerine uygun meslekleri tanımalarına etkisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı, kuramlar, uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuzgun, Y. ve Deryakulu, D. (2014). *Eğitimde bireysel farklılıklar*. (3. bs.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. A. (2004). Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.
- Laskin, S. B. and Palmo, A. J. (1983). The effect of Decisions and Outcomes on the career maturity of high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 23(1), 22-34.
- Lehman, H. C. and Witty, P. A. (2019). Some factors which influence the child's choice of occupation. *The Elementary School Journal*, 31(4), 285-291.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of counseling psychology*, 47(1), 36.
- MEB. (2018c). 2023 eğitim vizyonu. Ankara: MEB. Erişim adresi (25 Nisan 2020): <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

- Merdan, E. (2011). *Kişilikle kariyer seçimi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Özel sektörde bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel araştırmaya desen ve uygulama için bir rehber. (Çev. Ed., S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mert, A., Duman, A. E. ve Kahraman, M. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme öz-yeterliğinin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 594-619.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2019). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi* (Çev. Ed., S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu. Erişim adresi (10 Mart 2020): <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html>
- Mujtaba, B. G., Murphy, E. F., McCartney, T. M., Williams, A., Trumbach, A., Reid, J., Greenwood, R., Teeple, W. and Woodhul, M. D. (2009). *Convergence and Divergence of Values and Type A Behavior Patterns Between Developing and Developed Countries*. India: The Icfai University Press.
- Munson, W. W. (1992). Self-esteem, vocational identity, and career salience in high school students. *The Career Development Quarterly*, 40(4), 361-368.
- Mutlu, T. (2011). *Lise öğrencilerinde kariyer kararı verme güçlükleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Neuman, W. L. (2013). Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar (6. baskı, çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Niles, S. G. and Harris-Bowlsbey, J. (2013). *21. yüzyılda kariyer gelişimi müdahaleleri*. (F. Korkut Owen Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (2013).
- Noe, R. A. (2009). *İnsan kaynaklarının eğitimi ve geliştirilmesi*. (C. Çetin Çev.). İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Okutan, E. ve Akbaş, M. G. (2019). 15-24 Yaş arası Öğrencilerin Kariyer Kaygılarını İncelemeye Yönelik Literatür Araştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1).
- Omurtak, G. (2019). *Eğitim-öğretim sistemine Bourdieu'cu bakış: Lise öğrencilerinin sınava hazırlık sürecinde ailelerinin meslek seçimlerindeki rolü, İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Osipow, S. H. (1999). Assessing career indecision. *Journal of Vocational behavior*, 55(1), 147-154.
- Otto, L. B. (2000). Youth perspectives on parental career influence. *Journal of Career Development*, 27(2), 111-118.
- Öcal, M. (2015). *Osmanlı 'dan günümüze Türkiye 'de din eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özdemir, M. (2011). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).
- Özdemir, S. (2018). *Akademik örgütlerde kıskançlık üzerine fenomenolojik bir çalışma*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2002). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Özgen, H., Yalçın, A., & Öztürk, A. (2002). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Çağdaş eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: Pederem Yayıncılık.
- Özsoy, C. (2009). Türkiye'de eğitim ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin VAR modeli ile analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1), 71-83.
- Özsoy, O. (2004). *Değişen dünyada meslek seçimi ve geleceğin meslekleri*. (4. bs.). İstanbul: Hayat Yayıncılık.

- Öztemel, K. (2013). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 11(3).
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye’de din eğitimi*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, W. and Creed, P. A. (2001). Developmental issues in career maturity and career decision status. *The Career Development Quarterly*, 49(4), 336-351.
- Pérez, J. C. and Cumsille, P. (2012). Adolescent temperament and parental control in the development of the adolescent decision making in a Chilean sample. *Journal of adolescence*, 35(3), 659-669.
- Pişkin, M. (2011). Kariyer gelişim sürecini etkileyen faktörler. *Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı: Kuramdan Uygulamaya*, 3, 43-78.
- Polat, F. B. (2015). *Kariyer tercihini etkileyen faktörlerin mesleki olgunluk düzeyi üzerindeki etkisi: Lise öğrencileri üzerinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Porfeli, E. J. and Lee, B. (2012). Career development during childhood and adolescence. *New directions for youth development*, (134), 11-22.
- Porfeli, E. J. and Skorikov, V. B. (2010). Specific and diversive career exploration during late adolescence. *Journal of Career Assessment*, 18(1), 46-58.
- Post-Kammer, P. and Smith, P. L. (1985). Sex differences in career self-efficacy, consideration, and interests of eighth and ninth graders. *Journal of Counseling Psychology*, 32(4), 551.
- Powell, D. and Luzzo, D. A. (1998). Evaluating factors associates with the career maturity of high school students. *The Career Development Quarterly*, 47, 145-158.
- Powell, W. W. and Snellman, K. (2004). The knowledge economy. *Annu. Rev. Sociol.*, 30, 199-220.

- Pyne, D. and Bernes, K. (2002). Adolescent perceptions of career and occupation. *Paper presented at the Annual NATCON Convention*, 21(23).
- Quesenberry, J. L. (2007). *Career Values And Motivations: A Study Of Women In The Information Technology Workforce*. (Yayımlanmamış doktora tezi). The Pennsylvania State University, Pensilvania.
- Raque-Bogdan, T. L., Klingaman, E. A., Martin, H. M. and Lucas, M. S. (2013). Career-related parent support and career barriers: An investigation of contextual variables. *The Career Development Quarterly*, 61(4), 339- 353.
- Raque-Bogdan, T. L., Klingaman, E. A., Martin, H. M. and Lucas, M. S. (2013). Career-related parent support and career barriers: An investigation of contextual variables. *The Career Development Quarterly*, 61(4), 339-353.
- Rogers, M. E. and Creed, P. A. (2011). A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. *Journal of Griffith University School of Psychology*.
- Rotundo, M. (2006). Abilities. *Encyclopedia of career development*, 1-4.
- Sabuncuoğlu, Z. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Sarı, S. V. (2011). *Lise son sınıf öğrencilerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini yordamada umut, kontrol odağı ve çok boyutlu mükemmeliyetçilik özelliklerinin rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The career development quarterly*, 45(3), 247-259.
- Sawitri, D. R. (2019). Career congruence with parents from the perspective of gender. In *1st Annual Internatioal Conference on Social Sciences and Humanities (AICOSH)*. Atlantis Press.
- Sawitri, D. R., Ratnaningsih, I. Z. and Perdhana, M. S. (2019). The Links from Career Congruence, Commitment to Parents' Goal, and Goal Clarity to Career Aspirations and

Distress in Students with Entrepreneurship Goal. *The 3rd international conference on family business and entrepreneurship*.

Schulenberg, J. E. and Bachman, J. G. (1993). *Long hours on the job?: not so bad for some adolescents in some types of jobs: the quality of work and substance use, affect and stress*. Institute for Social Research, University of Michigan.

Seymenler, S. ve Siyez, D. (2016). Lise öğrencilerinde kariyer denetim odağını yordayıcı değişkenler olarak toplumsal cinsiyet ve ebeveyn bağlanma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5 (4).

Sharf, R. S. (2013). *Advances in theories of career development*. In W. B. Walsh, M. L. Savickas, & P. J. Hartung (Eds.), *Handbook of vocational psychology: Theory, research, and practice* (p. 3–32). Routledge/Taylor & Francis Group.

Sharf, R. S. (2017). *Kariyer gelişim kuramlarının kariyer danışmasına uygulanması*. (F. Bacanlı ve K. Öztemel, Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Shoffner, M. F. (2006). *Career Counseling, Theoretical Perspectives*. In D. Capuzzi and M. D. Stauffer (Eds.), *Career Counseling Foundations, Perspectives and Applications* (40-68). ABD: Pearson Educations, Inc.

Sickinger, P. H. (2013). *Social cognitive career theory and middle school student career exploration*. (Unpublished doctoral tehis). Retrieved from ProQuest LLC.

Siyez, D. M. (2012). *Ergenlerde problem davranışlar: okul temelli önleme çalışmaları ile ilgili uygulama örnekleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Soylu, A. (2002). *Yalın örgütlerde kariyer yönetimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Sultana, R. G. (2003) Review of career guidance policies in 11 acceding and candidate countries: synthesis report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. Erişim: 19 Mart 2020 [http://www.etf.eu.int/WebSite.nsf/Pages/C63B14262A11C92CC1256DB100455C70/\\$FILE/ENL-Career+guidance-0703_EN.pdf](http://www.etf.eu.int/WebSite.nsf/Pages/C63B14262A11C92CC1256DB100455C70/$FILE/ENL-Career+guidance-0703_EN.pdf).

- Şahan, G. (2012). *Almanya' da ilkokullara devam eden Türk öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin nitel bir analizi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şeker, G. ve Çapri, B. (2019). The Relationship between Vocational Personality Types and Vocational Values. *Journal of Education and Training Studies*, 7(11), 103-113.
- T.C. MEB (1973). Tebliğler Dergisi: Sayı: 1747, s. 259- 261.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M. ve Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Taş, S. (2003). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Asil Yayınları.
- Tate, K. A., Caperton, W., Kaiser, D., Pruitt, N. T., White, H. and Hall, E. (2015). An exploration of first-generation college students' career development beliefs and experiences. *Journal of Career Development*, 42(4), 294-310.
- Taveira, M. D. C., Silva, M. C., Rodriguez, M. L. ve Maia, J. (1998). Individual characteristics and career exploration in adolescence. *British Journal of Guidance and Counselling*, 26(1), 89-104.
- TDK. (2019). 15 Şubat 2020 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Telman, C. (2006). *Başarıya giden yolda meslek seçimi*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Terzioğlu, F. ve Taşkın, L. (2008). Kadının toplumsal cinsiyet rolünün liderlik davranışlarına ve hemşirelik mesleğine yansımaları. *CÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12 (2), 62-67.
- Tinsley, H. E. (1992). Career decision making and career indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 41, 209-211.
- Trice, A. D., Hughes, M. A., Odom, C., Woods, K. and McClellan, N. C. (1995). The origins of children's career aspirations: IV. Testing hypotheses from four theories. *The Career Development Quarterly*, 43, 307-322.

- Tsui, K. T., Lee, C. K. J., Hui, K. F. S., Chun, W. S. D., ve Chan, N. C. K. (2019). Academic and career aspiration and destinations: A Hong Kong perspective on adolescent transition. *Education Research International*, 2019.
- Tuna, N. (2018). *Bireylerde kariyer algısı ve örgütlerde yetenek yönetimi uygulamalarının çalışanların öğrenilmiş çaresizlik davranışı üzerindeki rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, Ü. (2018). *Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Uğur, S. S. ve Devcar, M. A. (2018). Girişimcilik özellikleri ile Holland'ın kişilik tipleri arasındaki ilişki üzerine nitel bir çalışma. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 98-110.
- Ulaş, Ö. ve Yıldırım, İ. (2016). Kariyer kararı verme yetkinliği ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45).
- Ünsal, P. (2014). *Kariyer gelişim kuramları ve kariyer danışmanlığı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ünsür, A. (2005). *İmam-Hatip liseleri kuruluşundan günümüze*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Venn, G. (1968). *İnsan, eğitim ve iş*. (H. Taymaz Çev.) Ankara: Ajans – Türk Matbaacılık.
- Yavuzer, H., Köknel, Ö., Kulaksızoğlu, A., Ayhan, H., Dodurgalı, A. ve Ekşi, H. (2013). *Çocuk ve ergen eğitiminde anne-baba tutumları* (4. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yelken, K. (2008). *Orta öğretim son sınıf öğrencilerinin üniversite tercihlerini ve meslek seçimini etkileyen faktörler: Sakarya il merkezi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yeşilyaprak, B. (1995). Mesleki gelişim kuramları üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(6), 43-49.
- Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2002). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2014). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı kuramdan uygulamaya* (5. bs.). Ankara: Pegem Akademi

- Yeşilyaprak, B., Güngör, A. ve Kurç, G. (1996). *Eğitsel ve mesleki rehberlik*. Ankara: Varan Matbaası.
- Yıldırım A. ve Şimşek H., (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (10. bs.) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zafar, J. (2015). *The mediating effect of perceived employability on the relationship between protean career orientation, affective commitment and subjective career success among academics in Pakistan* (Unpublished doctoral tehesis). Universiti Utara, Malaysia.
- Zafar, M. (2019). Career guidance in career planning among secondary school students. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 1-8.
- Zengin, Y. ve Kaygın, E. (2019). Örgüt kültürünün örgütsel yenilik ve personel güçlendirmeye ilişkisi: Şanlıurfa'da bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 903-928.
- Ziebell, J. L. C. (2010). *Promoting viable career choice goals through career decision-making self-efficacy and career maturity in inner-city high school students: A test of social cognitive career theory*. (Unpublished doctoral tehesis). University of Minnesota, USA.

EKLER

Ek-1: Görüşme Formu

Bölüm 1. Giriş ve Açıklamalar

Ben Gülsu NAİBOĞLU, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi programı yüksek lisans öğrencisiyim. “*Kız Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Öğrencilerin Meslek Seçimi ve Kariyer Yönelimleri Üzerine Bir Olgubilim Çalışması*” adlı bir araştırma yapmaktayım. Araştırmada, özellikle cinsiyet ve okul türü ayrımı da değerlendirmeye katılarak, imam hatip okulları bünyesinde eğitim almakta olan kız öğrencilerin, meslek seçimlerini ve kariyer yönelimlerini nelerin etkilemekte olduğu konusu ayrıntılı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında İmam Hatip Liselerinde okuyan 12. sınıf öğrencileri ile mülakat yapmaktayım. Sizin de bu konuyla ilgili görüşlerinizi almak isterim.

Mülakat esnasında sürenin uzamaması adına izninizle ses kaydı yapmak istiyorum. Mülakat öncesi sorulacak sorulara bakabilir veya sormak istediğiniz sorular varsa cevaplandırabilirim. Soruların cevaplanmasına göstereceğiniz ilgi ve gerçeklik bu araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini arttıracaktır. Sizden topladığımız ve edindiğimiz bilgiler kesinlikle başka kişi veya kurumlarla paylaşılmayacaktır. İsminiz ve okulunuzun adı kodlama yöntemi ile isimlendirilecektir.

Katılımınız için çok teşekkür ederim. Hazırsanız başlayabiliriz.

Bölüm 2: Kişisel Sorular

Yaş / Doğum Yılı:

Cinsiyet:

Okunan bölüm:

Bölüm 3: Görüşme Soruları

1. Meslek ve kariyer fikirleriniz hangi yaş ve veya sınıf düzeyinde başladı?

- İlk fikrinizi etkileyen kim (kimler) ya da ne (neler) oldu?

2. Ortaya çıkış dönemimden son sınıfa kadar fikirlerinizde değişimler oldu mu?

- Cevabınız evet ise bu değişim veya değişimleri etkileyen nelerdi?
- Aileniz, arkadaş gruplarınız, öğretmenleriniz ne tür tepkiler veya katkılarda bulundu?
- Mesleğin toplum içindeki saygınlığının veya maddi getirisinin sizce bir önemi var mıdır?
- Seçmeyi düşündüğünüz mesleğin özelliklerini araştırdınız mı? Hangi yolları kullandınız?

3. Kendinizi ne kadar tanıyorsunuz; kişilik özelliklerinizi, yeteneklerinizi, ilgi alanlarınızı...vs?

- Sahip olduğunuz kişilik özellikleriniz, yetenekleriniz ... vs sizi hangi açılardan etkiledi?
- Bunlar seçeceğiniz mesleğin özellikleri ile uyuyor mu?

4. Okullar keşke yapabilse bizlere daha katkı sağlarlar veya seçim sürecimizi kolaylaştırırlar dediğiniz neler var?

5. Bu konular çerçevesinde eklemek istediğiniz şeyler var mı?